

Sənətlərin şərəflisi

Hacı Bayram

Hacı Bayram

Sənətlərin şərəflisi

*Tənhalıq küncünün şurudur kitab,
Bilik səhərinin nurudur kitab!*

***

*Kitab işıq saçar bir günəş kimi,
Kitabdır arifin könül həmdəmi.*

Ə.Cami

Hacı Bayram

SƏNƏTLƏRİN ŞƏRƏFLİSİ

Dinimiz,
mənəviyyatımız,
adət-ənənələrımız,
folklorumuz,
kitalblar və bız,
doğmalarımız,
unudulmazlar

"ÇİNAR-ÇAP"

BAKİ – 2008

Müəllif mənəvi və maddi cəhətdən kitabın nəşrinə yardım göstərmiş doğmalarına sonsuz təşəkkürünü bildirir, qadır Allahdan onlara cansağlığı, işlərində uğurlar arzulayır.

ASLANOV BAYRAMƏLİ.

A93 **SƏNƏTLƏRİN ŞƏRƏFLİSİ. "ÇİNAR-ÇAP"** nəşriyyatı,
Bakı, 2008, – 208 səh.

İnsanın mənəvi kamilliyi, əxlaqi sağlığı kitabın əsas qayəsini təşkil edir. Müəllif topluda insanın mənəviyyatının zənginləşdirilməsi problemi ilə bağlı publisistik üslubda qələmə aldığı yazılarda islami dəyərlərin, xalqın çoxəsrlik adət-ənənələrinin roluna xüsusi diqqət yetirir. Məqalələr həyat faktları, müşahidələr əsasında işlənmişdir. Kitabda bədii, elmi və publisistik üslubda yazılmış əsərlər barədə də müəllifin düşüncələri öz əksini tapmışdır və bunların oxucu marağına səbəb olacağı şəksizdir.

A 4702060200
122

© "ÇİNAR-ÇAP", 2008

KAMİLLİK YOLU

Hacı Bayram (Aslanov Bayraməli Hüseyn oğlu) 25 mart 1948-ci ildə Lerik rayonunun Anzolu kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini Anzolu kənd ibtidai məktəbində almış, sonralar Rvarud kənd səkkizillik məktəbində oxumuş, 1965-ci ildə Çayrud kənd orta məktəbini bitirmişdir. O, 1966-1972-ci illərdə ADU-nun (indiki BDU) filologiya fakültəsində təhsil almış, ali məktəbi filoloq-Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi ixtisası üzrə bitirmişdir.

O, pedoqoji fəaliyyətə 1967-ci ilin yanvarında Lerik rayonunun Rəzgov kənd səkkizillik məktəbində başlamışdır. 1967-ci ilin sentyabrından 2006-cı ilin sentyabrına kimi Anzolu kənd məktəbində Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənlərini tədris edərək, təlim-tərbiyə sahəsində böyük uğurlar əldə etmişdir.

B.Aslanov 1978-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayına nümayəndə seçilmiş, dəfələrlə elmi-praktik konfranslarda, XXI (1981-ci il. «Azərbaycan dili dərslərində vətənpərvərlik tərbiyəsi»), XXIII (1987-ci il. «Felin formalarının mənimsədilməsində lüğət üzrə işlərin təşkili») və XXIV (2002-ci il. «Azərbaycan dili dərslərində dedektiv metodun yeri və ondan istifadənin yolları») Respublika pedoqoji mühazirələrində məruzələr oxumuşdur. «Felin tədrisində lüğət üzrə işlərin sistemi» ilə bağlı tədqiqat aparmış, gəldiyi elmi nəticələr «Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi» jurnalının bir neçə nömrəsində çap olunmuşdur. 1979-cu ildə qabaqcıl iş təcrübəsi Lerik Rayon Təhsil Şöbəsinin Metodik mərkəzi tərəfindən öyrənilib bəyənilmiş və bülleten şəklində çap edilərək pedoqoji ictimaiyyət arasında yayılmışdır.

Akademik M.Mehdizadə (*Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları, Maarif, Bakı –*

1982.səh 74-76), professorlar: Ə.Əfəndizadə, S.Axundov və başqaları Bayram müəllimin şəxsi təcrübəsi ilə tanış olmuş, bu barədə mətbuatda müsbət fikirlər söyləmişlər. Onun tərtib etdiyi «Polietilen plyonkalı proqramlaşdırılmış tapşırıqlar» («Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 1.2.1978) Azərbaycan SSR Pedaqoji Cəmiyyətinin 1977-ci ildə keçirdiyi müsabiqədə orijinal iş kimi qiymətləndirilmiş və mükafatlandırılmışdır. Azərbaycan SSR Pedaqoji Cəmiyyətinin «Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimlərinin qabaqcıl iş təcrübəsi» ilə bağlı ən yaxşı məqalə üçün keçirilmiş müsabiqəsində birinci mükafat Bayram müəllimə nəsim olmuşdur. («Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 04.12.1987). «Azərbaycan məktəbi» jurnalı və Azərbaycan SSR Pedaqoji Cəmiyyətinin 1984 və 1989-cu illərdə keçirdiyi müsabiqələrdə də B.Aslanov qalib elan edilmiş və mükafatlandırılmışdır («Azərbaycan müəllimi» qəzeti 22.02.1984 və 28.04.1989). O, 1992-ci ildə «İlin ən yaxşı müəllimi» müsabiqəsinin yekun – Respublika mərhələsinin qalibi olmuş və bir aylıq əmək haqqı müqabilində pulla mükafatlandırılmışdır.

İşə məsuliyyətlə yanaşmaq, yaradıcı işləmək prinsipi, pedaqoji işə sonsuz sevgi Bayram müəllimə həmişə sevinc və şərəf gətirmişdir. O, el-oba içində böyük nüfuz qazanmış, əməyi yüksək qiymətləndirilmişdir. 1976-cı ildə «Sosializm yarışının qalibi», 1979-cu ildə «SSRİ maarif əlaçısı», 1981-ci ildə «Qabaqcıl maarif xadimi» nişanları, 1986-cı ildə «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif olunmuşdur. Təlim-tərbiyə sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlərinə görə 2003-cü ildə «XXI əsrin tanınmış maarifçisi» Beynəlxalq Diplomun laureatı adını almışdır. Attestasiya zamanı ona 1978-ci ildə «Baş müəllim», 1988-ci ildə «Metodist müəllim», 1994-cü ildə «Ali dərəcəli müəllim» adları verilmişdir.

B.Aslanov uşaq yaşlarından İslam dininin pak qanunları əsasında tərbiyə almış, evdə atasından müqəddəs kitabımız «Quran»ı oxumağı öyrənmişdir. Qadir Allaha məhəbbət onun qəlbinin dərinliklərinə sirayət etmişdir. 1991-ci ilin may ayında

İran İslam Respublikasında olmuş, Tehran, Qum, Məşhəd şəhərlərindəki müqəddəs yerləri ziyarət etmişdir. 1998-ci ildə (25 mart – 16aprel) Həcc ziyarəti zamanı hər bir müsəlman üçün əziz olan Mədinə, Məkkə, Kərbəla, Həcəf, Kazımeyn, Samirə və digər yerlərdəki müqəddəs məkanları ziyarət etmişdir.

Hacı Bayram istedadlı qələm sahibidir. 1966 -2008-ci illər arasında 200-dən artıq elmi və publisistik məqaləsi müxtəlif qəzet və jurnallarda çap olunmuşdur. Asudə vaxtının çox hissəsini mütaliyəyə həsr etmiş bu şəxsin elmi və bədii kitablar barədə yazdığı rəy və tənqidi qeydləri həmişə maraqla qarşılır. Hacı Bayram son illər «Mədəni-maarif» jurnalı ilə əməkdaşlıq edir və yazılarında insan mənəviyyatının paklaşması, kamilləşməsi və zənginləşməsində islami dəyərlərin roluna xüsusi diqqət yetirir. Qələmə alınmış məqalələrdə əsas ideya bundan ibarətdir ki, pak İslam dini Yer üzünün əşrəfi olan insanı daima elmə, biliyə, halallığa, əməksevərliyə, birliyə, dostluğa, mehribanlığa, sadəliyə və s. bu kimi müsbət keyfiyyətlərə çağırır, öz ziyası ilə həmişə qəlbimizi nurlandırır.

Sənətkarlıqla işlənmiş yazılarda müəllifin şəxsi müşahidə və fikirlərinin təcəssümü yüksək səviyyədədir. Publisistik üslubda yazılmış məqalələrdə vətəndaşlıq məsuliyyəti hiss olunur və Haqqa tapınan insan qəlbinin döyüntüləri eşidilir. Bütövlükdə topludakı yazılar insanı mənəvi zənginliyə, əxlaqi paklığa, kamillik yoluna səsləyir.

Kitabda müəllifin Həcc ziyarəti zamanı qələmə aldığı qısa qeydləri və məqalələrinin kiçik bir qismi toplanmışdır. İnanırlıq ki, bu yazılar geniş oxucu kütləsinin marağına səbəb olacaqdır. Topluda müxtəlif vaxtlarda müəllif haqqında qələmə alınmış bir neçə yazı da yer almışdır.

*Akif Məmmədov,
pedoqoji elmlər namizədi*

İLƏHİ SƏFƏR

*İsmin ilə başladım, ey arizular məzhəri!
Ey olan zət qəni, ey gənci dövlət sərveri!
Qibləgahım, olmaram qul Səndən özgə kimsəyə,
Tanrısan, ruzi verənsən, yoxdu Səndən digəri!*

Məhəmməd Füzuli.

RƏHMLİ VƏ MƏRHƏMƏTLİ ALLAHIN ADI İLƏ. Qüdrət, kərəm və əzəmət sahibinə çox-çox şükürlər olsun ki, ürəyimizdən keçirdiyimiz arzularımızı çin edir. Uşaqlığımız və gəncliyimiz Sovet hakimiyyətinin çiçəklənən dövrünə təsadüf edib. Sovet məktəbində oxuyub orta və ali təhsil almışıq. Bu dövlətin elm, maarif, ədəbiyyat və incəsənətin təbliğ və inkişafındakı rolu danılmazdır. Sovet ideologiyasının ən böyük səhvi insanı paklığa, halallığa, ülviliyə qovuşduran dinə qarşı mübarizəsi idi. Ancaq ulu Tanrı özü şahiddir ki, biz həmin dövrdə də pak İslam qaydaları əsasında tərbiyə olunur, hər bir müsəlman üçün vacib olan əməlləri yerinə yetirməyə çalışırıq. Evimizdə çoxlu kitab olsa da, ən uca rəfdə müqəddəs «Quran» saxlanılırdı. Rəhmətlik atam Molla Hüseyn mənə ərəb əlifbasını öyrətmişdi...

Bu, bir tale qismətidir. 25 mart 1998-ci il. Həmin günü mən və doğmalarım səbirsizliklə gözləyirdik. Çünki əlli yaşım tamam olur, ömrün kamillik zirvəsinə qovuşurdum. Ancaq Allah-Taala o günü mənim üçün ikiqat sevincə çevirdi, ən xoş təsadüf 50 yaşımı daha da nurlandırdı. Qohumlarım məni gözəl yaz günündə – 25 martda səhər saat 8.20-də Bakının Azadlıq meydanından avtobusla müqəddəs Həcc ziyarətinə yola saldılar. Qonşu Çayrud kəndindən Kərbəlayi Mirsahib Quliyevin mənimlə eyni avtobusa düşməsi həm onu, həm də məni sevindirdi.

Çünkü atalar demişlər: «Səfərə çıxarkən əvvəl yoldaş, sonra yol.»

Həcc ziyarətinə getmək dinin vacib əməllərindən biridir. Həcc İlahi çağırış, İlahi səfərdir. Bu barədə müqəddəs «Quran»da deyilir: «Həqiqətən, insanlar üçün qurulan ilk ev Məkkədir, aləmlərə mübarək və doğru yol göstərən Kəbədir. Açıq-aydın dəlillər var orada. İbrahimin məqamı var orada. Oraya girən əmin-amanlıq içində olur. Gücü və imkanı olan (bədən, pul və s. baxımdan) adamlar Allah üçün (özünü göstərmək və nümayiş etdirmək xatirinə yox) Allah və xalqın evinə doğru səfərə yollanmaq lazımdır, hər kəs boyun qaçırsa bilməlidir ki, Allah zəngin və bütün dünyada olanlara ehtiyacsızdır.» (bu ibadətin nəticəsi yalnız xalqın özünə qayıdır.) (Ali-İmran surəsi, 96-97-ci ayələr). Həcc ziyarəti o qədər vacib əməldir ki, heç bir başqa iş onu əvəz edə bilmir. «Camei-Əbbasi» kitabında qeyd olunur ki, bir şəxs Məhəmməd (s) peyğəmbərin yanına gəlib deyir ki, ya Rəsulallah, mən evdən çıxanda Allah-Taalanın Beytini ziyarət etmək məqsədində idim, lakin oraya çatanda Həcc vaxtı bitmişdi. Varlı və sərvətli bir adamam, mənə elə bir şey öyrət ki, o yolda mal sərf edib, Həcc savabı qazanım.

O cənab mübarək üzünü həmin şəxsə tərəf tutub buyurdu ki, bu Əbu Qubeys (Məkkədədir) dağına bax, əgər bu dağ qırmızı qızıldan ola və onu Allah yolunda sərf eləsən, onun savabı Həccin savabına çatmaz.

Həzrət Əli (ə) buyurur: «Nə qədər ki, Kəbə müsəlmanların ziyarətgahıdır və müsəlmanlar onu yaşadır, onun yanında bir-birinə qardaşlıq əlini uzadırlar, İslam dini yaşayacaq, möhkəmlənəcək, müsəlmanlar əziz və məğrur olacaqlar.»

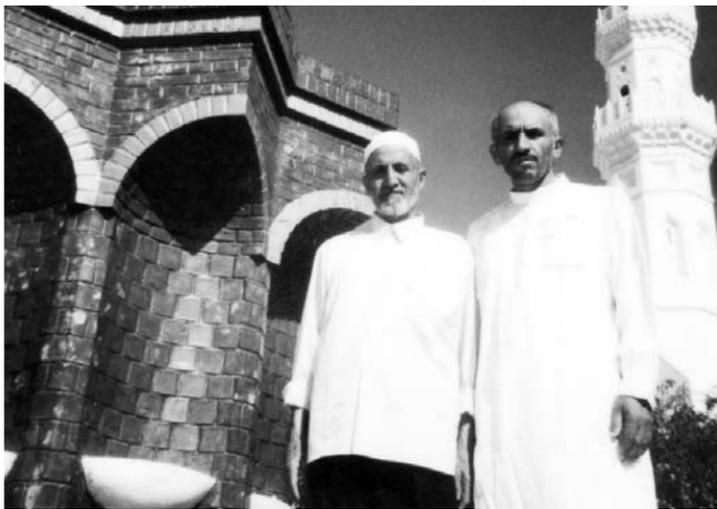
***

Axşam saat 7 tamamda Astara gömrüyünü keçdik, qonşu İran dövlətinə daxil olduq. İran Astarasında yeddinci imam

Musayi Kazımın övladları şahzadə İbrahim və Qasımın qəbirələrini ziyarət etdik.

26 martda saat 1.00-da Astaradan yola düşdük. Gecə Rəşt və Qəzvin şəhərlərini keçdik. Səhərisi günortaya yaxın qədim Həmədan şəhərinə çatdıq. Şəhərin ətrafı uca dağlardır. Cənub-şərqdəki dağlar qarla örtülü idi. Zöhr namazını şəhərin mərkəzindəki məsciddə qıldıq. Saat 2.00-da Kirmanşaha yola düşdük. Həmədan – Əsədabad yolu uca dağların yüksək ətəklərinə qalxandan sonra aşağı enir. Təxminən üç kilometr hündürlüyə qalxan bu yolun tamaşaçısı olmaqla insan bu gözəllikdən doyunca həzz ala bilər. Heç bir bədii təsvir yolun ecazkarlığını tam əks etdirə bilməz. Əsədabad şəhərindən sonra kiçik Kanqavar şəhəri gəlir.

Kirmanşah şəhərinə təxminən 35 km qalmış Bisütün dağı ucalır. Dağdakı qayalardan qara rəngli maye axır. Nadirabad şəhərinin kənarında axşamçağı hamı gəzişir, istirahət edirdi. Kirmanşah şəhərində İmam Hüseyin meydanındakı su fəvvarələri

Hacı Mir Sahib və Hacı Bayram Həcc ziyarətində

insanda xoş ovqat yaradırdı. İslamabad, Qəsrşirin şəhərləri də gözəldir. Xosrovi şəhəri İran – İraq sərhədində yerləşir. Biz şəhərə çatanda yağış yağmağa başladı. 26 martdan 27 marta keçən gecə İrandan İraqa keçdik. Gecəni İraq tərəfdə keçirdik. Səhər açıldı. Nurlu günəş öz ziyasını hər tərəfə yaydı. Bura ətrafı yaşıllıqdan ibarət olan gözəl yer idi. Ətrafda tikinti gedirdi.

Zöhr namazını sərhəddəki məsciddə qıldıq. Saat 2.00-da Bağdad tərəfə yol aldıq. Avtobusları İraqın hökumət nümayəndələri müşaiyət edirdi. Yolun hər iki tərəfində hər 50-100 metrlikdə əsgərlər və yerli camaat bizə əl edirdi. Saat 5-6 radələrində qədim və əzəmətli Bağdada çatdıq. Buranı körpülər şəhəri adlandırmaq olar. İki və üçmərtəbəli körpülər, yollarda şütüyən maşınlar insanı məftun edir. Şəhərə avtobusdan tamaşa etdik. Bağdaddan Kərbəlaya 110 km-dir. Müseybə şəhəri bu iki şəhərin arasında yerləşir. Gecəni Kərbəlada keçirdik.

28 mart səhər saat 6-da Kərbəladan yola düşdük. Günorta namazı vaxtı Səudiyyə Ərəbistanının sərhədinə çatdıq. Bura üçün çox az-az təsadüf olunan hadisə – güclü yağış yağdı. Sərhəddə zəvvarların rahatlığı üçün imkan daxilində şərait yaradılmışdı. 29 martı da sərhəddə keçirdik.

30 martda sübh tezdən Mədinəyə yola düşdük. Deyilənə görə, Mədinəyədək 1200 km yoldur. 31 mart səhər saat 4.20-də Mədinə şəhərinə yetişdik. Şəhər olduqca gözəldir. Hər tərəfdən çox da hündür olmayan sıra dağlarla əhatə olunmuşdur. Mərkəzi xiyaban geniş və yaraşıqlıdır. İlk adı Yəsrib olan bu şəhər İslam aləminin müqəddəs məkanlarından biridir. Ulu Peyğəmbərimizin həyatının son on ili burada keçmişdir. Məhəmməd (s) peyğəmbərin şərəfinə şəhər Mədinətən – Nəbi adlandırılmış, sonralar sadəcə Mədinə (ərəbcə şəhər) şəklində məşhurlaşmışdır. Ərəb xilafətinin ilk raytaxtı olan Mədinədə bir çox tarixi abidələr və ziyarətgahlar vardır.

Məhəmməd (s) peyğəmbər buyurmuşdur: «Hər kim mənə

sağlığında və yaxud ölümündən sonra qəbrimi ziyarət etsə – Qiyamət günü mənimlə bir yerdə olacaqdır.»

Mehmanxanada yuyunub qüsl etdikdən sonra «Peyğəmbər» məscidi və Məhəmməd (s)in müqəddəs hərəminin ziyarətinə getdik. Mərmər döşənmiş olduqca geniş həyəti olan məscid Şərq arxitekturası əsasında tikilmişdir. Ziyarətgahın 8 uca minarəsi və ona bitişik olan Peyğəmbər qəbrinin üstündə də 2 minarə vardır. Həyətlə birgə məsciddə eyni vaxtda bir milyona yaxın insan namaz qıla bilər. Giriş qapıları ayırıdır. Məscidə şimal tərəfdən 21-ci qapıdan varid olduq. İlk baxışda daxili əzəmət, ecazkarlıq insanı bu dünyadan ayırır, adam sirli, sehrli aləmə düşdüyünü zənn edirdi. 2 rükət ziyarət, 2 rükət ata-ana, qohum-əqrəba, 2 rükət də bütün tanıyanlar, iltimasi-dua edənlər üçün ziyarət namazı qıldıq. Sonra Qibləyə tərəf – Rəsuli-Xudanın qəbrinə doğru ağlaya-ağlaya getdik. Məscidlə Məhəmməd (s) peyğəmbərin qəbri arasındakı hissə Behiştə xatırladır. Xoş ətir iyi hər tərəfi bürümüşdü. Vaxtilə Peyğəmbərin oturduğu, moizə oxuduğu yer ağ mərmərlə götürülmüşdür. Bir az qabağa getdikdən sonra sola burulduq və Məhəmməd (s)in müqəddəs qəbrini ziyarət edib qapıya çıxdıq.

Mədinədəki müqəddəs məkanlardan biri Bəqi qəbiristanlığıdır. «Peyğəmbər» məscidinin geniş həyətinin cənub-şərq tərəfində Bəqi qəbiristanlığı yerləşir. Pilləkənlərlə yuxarı qalxıb qəbiristanlığın dəmir barmaqlıqlarından içəriyə baxmağa başladıq. İranlı zəvvarların əlində qədim qəbiristanlığın xəritəsi var idi. Cavan bir oğlan burada qəbirləri olan imamlar barədə ziyarətnamələr oxuyur, ağlayır və camaatı da ağladırı. Biz də onlara qoşulub müqəddəslər üçün xeyli ağladıq. Bir azdan qəbiristanlığa meyit gətirdilər. Məcburiyyət qarşısında qalan əsgərlər qapını açdılar. Hamı içəri daxil oldu. İmam Həsən Müctəba, İmam Zeynəl Abidin, İmam Mühəmməd Bağır, İmam Cəfəri Sadıq və Fatimə Əsəd qızının (Həzrət Əlinin anası) qəbirlərinin 10 addımlığında dayandıq. Əsgər bizə qabağa getməyə imkan

vermədi. İranlı cavan oğlan yenidən ziyarətnamə oxudu. Hamı onun dediklərini təkrar edirdi.

1 aprel səhər saat 8-də Ühüd dağına ziyarət etdik. Hicrətin 3-cü ilində bu dağda müsəlmanlarla kafirlər arasında vuruşma getmişdir. Peyğəmbərin əmisi Həzrət Həmzəyi-Şühəda bu dö-yüşdə şəhid olmuşdur. Şəhidlərin qəbri dağın aşağı hissəsində şərq tərəfdəki qəbiristanlıqda yerləşir. Buranın ziyarəti Mədinənin müstəhəb əməllərindəndir. Peyğəmbərimiz buyurub: «Hər kim məni ziyarət edib, lakin əmim Həmzəni ziyarət etməmiş olsa, o şəxs mənə cəfa etmiş kimi olur.»

Sonra İkiqibləli məsciddə olduq. İbadətqah Mədinənin şimal-qərbində yerləşir. İslamın ilkin dövrlərində müsəlmanlar Beytül-Müqəddəsə namaz qılırdılar. Hicrətin ikinci ilində peyğəmbər burada namaz qılarkən ikinci rükətdə Cəbrail mələk nazil olub Məkkə tərəfə namaz qılmağı xəbər verdi. Ona görə də bu məscid Zuğiblətəyn-İkiqibləli məscid adlanır.

Saat 9.00-da Quba məscidində olduq. Dörd minarəli bu məscid Mədinənin cümə məscidlərindən biridir. Peyğəmbər məscidinin 6 kilometrliyindədir. Məhəmməd (s) peyğəmbər Mədinəyə daxil olarkən burada Həzrət Əlinin yolunu gözləmiş və ağ dəvəsinin dayandığı yerdə – Quba kəndində bu məscidi tikdirmişdir. Sonra Fatimeyi-Zəhra məscidində olduq. Məscidin yerləşdiyi ərazi güllü-çiçəkli bir qəbiristanlıqdır. Çiçəklərin arasında bülbüllər oxuyur. Məscidin qapısı hörülmüşdür. Həyə-tində iki rükət namaz qıldığımız. Həmin məsciddən yuxarıda Həzrət Əli məscidi yerləşir. Pilləkənlə yuxarı qalxdığımız və orada da iki rükət namaz qıldığımız.

2 apreldə də «Peyğəmbər» məscidində namazlar qıldığımız, dualar oxuduğumuz və axşam saat 9.00-da Şəcərə məscidinə yollandığımız. Burada vacibi Həcc əməllərinin ilkinin icrasına başlanılır. Bu əməllər iki qismə ayrılır: ümrə təməttö, həcc təməttö.

Ümrə təməttö beş əməldən ibarətdir: 1. Ehram, 2. Təvaf, 3. Təvaf namazı, 4. Səfa və Mərvə arasında səy. 5. Təqsis.

Avtobusla Mədinəyə gələnlər ehramı Şəcərə məscidində bağlayırlar. Məsciddə çoxlu yuyunma yerləri vardır. Ehram bağlamaq niyyəti ilə yuyunub qüsl etdik. Niyyət edib ehram bağladığımız. Həcc ziyarətinə gələnlər Allahın qonağı hesab olunurlar. Həzrət Əli buyurur: «Həcc səfərinə başlayan hər kəs Allahın qonaqlıq məclisinə daxil olur və qonağına kəramət və ehtiram göstərmək Allahın özünün haqqıdır.»

İki tikə ağ parçadan ibarət olan ehramı bağlamaq bu dünya ilə vidalaşmaq, qəbir evini və Qiyamət gününü xatırlamaq misalındadır. Ehram bağlayanlar ulu Tanrı çağırışına cavab olaraq təbiiyə oxuyurlar. Biz də qrup şəklində (bütün avtobusdakılar) bu zikri oxuduq: «Ləbbeyk, əllahümmə ləbbeyk, ləbbeykə la şərikələkə ləbbeyk. İnnəl həmdə və nənə nimətə ləkə və l mulkə la şərikə ləkə ləbbeyk» («Mən Sənin fərmanına hazırım, ey Tanrı! Mən sənin fərmanına hazırım, ey bənzərsiz, şəriksiz Tanrı! Şükürlər və salamlar, nemət və mülk Sənə məxsusdur və Sənin üçün heç bir şərik yoxdur.»)

Ehram halında olan şəxslərə 24 işi görmək haram edilib. Məsələn, heyvan ovlamaq, ətir vurmaq, kişilərə tikili paltar geymək və s. Axşam saat 10.30-da Məhəmməd (s) peyğəmbərin vətəni qədim və əzəmətli Məkkəyə yola düşdük. Mədinədən çıxarkən bizi mehribanlıqla yola saldırlar və əhsan payladılar. Mədinə-Məkkə yolu (452 km) dünyanın ən gözəl yollarından hesab olunur. İkitərəfli yola nəqş edilmiş yol nişanları sürücülərin işini xeyli yüngülləşdirir. Hər bir yolda maşınlar dörd cərgə ilə hərəkət edirlər.

3 apreldə səhər tezdən Məkkəyə çatdıq. Bizi yüksək qonaqsevərliklə qarşıladılar. Allah qonaqlarının ilk dəfə müqəddəs Zəməm suyuna qonaq edilmək şərafəti bizə də nəsib oldu. Gənc ərəb maşına qalxıb zəvvarlara kuzədəki Zəməm suyunu payladı. Ərəfat çölünə yaxın olan mehmanxanada yerləşdirildik. Təməttö ümrəsinin əməllərini yerinə yetirmək üçün Məkkədəki Məscidül-Hərəməyə getdik. «Ləbbeyk...» deyə-deyə ayaqyalın,

mətanət və vüqarla 87-ci qapıdan məscidə daxil olduq. Saat 07.20-də Həzrət İbrahim məqamından başlayaraq yeddi dəfə dövrə vurmaqla Kəbə evini təvaf etdik. Sadə anlamda təvafın fəlsəfi mənası ürəyin Həzrət Pərvərdigarı xatırlaması, zikr etməsi, ondan yardım istəməsidir. Bədənin dövrə vürməsi ilə qəlb-təvafı bir-birini tamamlamalıdır. Dini kitablarda qeyd olunur ki, Kəbə ilə üzbəüz, onun bərabərində göylərdə bir ev tikilmişdir ki, insanlar Kəbə ətrafında təvaf etdikləri kimi mələklər də onun ətrafında dövrə vururlar. İki rükət təvaf namazı qıldıqdan sonra Kəbə evi ilə Səfa və Mərvə arasındakı yerin altında yerləşən Zəməm suyundan içdik. Səfadan başlamaqla yeddi dəfə şot etməklə Səfa ilə Mərvə arasında səy əməlini Mərvədə başa çatdırdıq. Təməttö ümrəsinin axıncı əməli təqsir etməni də saat 9.30-dək yerinə yetirməklə kiçik həcc xətm olundu.

4 və 5 apreldə də Məkkə ilə tanış olduq. Məscidül-Həramı ziyarət etdik, «Quran» oxuduq, daha çox ibadətə yer ayırdıq, namaz qıldıq, dualar etdik.

5 aprel (zilhicə ayının 8-i) axşam saat səkkizdə niyyət edib ehram bağladığımız və Ərəfata yollandıq. Həcc təməttönün əməllərinin icrası başlandı. Onlar aşağıdakılardır: 1. Ehram. 2. Ərəfatda dayanmaq, 3. Məşərəl-həramda dayanmaq. 4. Şeytana daş atmaq, 5. Qurban kəsmək, 6. Təqsir, baş qırmaq, 7. Həccin təvafı, 8. Həccin təvaf namazı, 9. Şəfa və Mərvə arasında səy, 10. Təvaf «Nisa», 11. Təvaf «Nisa»nın namazı, 12. 11-ci gün Minada olmaq, şeytana daş atmaq, 13. 12-ci gün (zilhicə) şeytana daş atmaq.

Ərəfat o dünyanı xatırladır, insanlar iki tikə ağ parçanın içərisindədir. Bir-birini tanımaqda çətinlik çəkirlər. Ərəfat o dünyanın bu dünyadakı nişanəsidir, zəvvarın Allah qarşısında hesabı və Ondan bağışlanması üçün dua etdiyi yerdir. İmam Sadıq(ə) buyurur: «Yer üzünün heç bir nöqtəsi uca Tanrının nəzərində hacıların ziyarət etdiyi yer qədər sevimli və əziz deyil»

dir, çünki orada təkəbbürlü adamlar zəlil olurlar və Allahın qarşısında itaətdə dururlar.»

6 apreldə (zilhiccənin 9-u) axşamçağı Ərəfatdan Məşərə -hərəma (Müzdəlifə) yollandıq. Axşam və gecə namazlarından sonra şeytanlarla vuruş günü adlanan sonrakı gün üçün hərəmiş 70 xırda daş parçaları yığıdıq. Bura daşlıq və qayalıq bir vadidir. Gecəni orada keçirdik. Səhər sübh namazından sonra (zilhiccənin 10-u) Minaya yollandıq. Eyni geyimdə olan güclü insan axını nəhəng bir ordunu xatırladırdı. Orada 24 sayılı çadırdə 3 gün qalacağımız yeri göstərdilər və dəstə ilə böyük tuneldən Cəməratə getdik. Mina dağında bir-birindən 300 metr aralı məsafədə daş və sementdən hörülmüş üç sütun vardır. Bunlar rəmzi şeytan simvollarıdır. Həmin gün (aprelin 7-si) böyük şeytanı yeddi daşla daşladıq (daşlar çox da atıla bilər, ancaq yeddi daş sütuna mütləq dəyməlidir). Həyatda da, burada da ən çətin səhnə şeytanın daşa basılmasıdır. İnsanlar çox vaxt daşların sütuna asanlıqla dəyməsi üçün lap yaxına gedirlər, ancaq daşlar vurulduqdan sonra insan topasının içərisindən çıxmaq çox çətin olur. Saat 12-də Minada Qurban kəsdik və təqsir etdik. (başımızı qırxdırdıq) Günorta namazından sonra Məkkəyə qayıtdıq.

Aprelin 7-də şam namazını Kəbə məscidində qıldıq, «Yasin» oxuduq, dualar etdik. Təməttö həccinin əməllərinin icrasını davam etdirdik. Kəbəni təvaf etdik, iki rükət təvaf namazı qıldıq. Səfa və Mərvə arasında səy etdik. Saat 1.00-da (8 aprel) Nisa təvafını yerinə yetirdik, onun namazını qıldıq və sübh azanına qədər oyaq qaldıq.

Həcc ziyarətinin bir sıra müstəhəbbi əməlləri vardır. Onlardan biri də «Həcərəül-əsvəd» daşının ziyarətidir. İslam rəvayətlərinə görə, bu daş göydən enmiş və Allahın əlinin yerdə nişanəsidir. Məhəmməd (s) peyğəmbər buyurmuşdur: «Həcərəül-əsvəd» yer üzərində Allahın sağ əlidir. İnsanlar ona əl vurmaqla Allahla peyman bağlayırlar». Hazırda günəş çıxan tərəfdən Kəbə evinin sol küncündə yerdən 1.5 m hündürlükdə gümüş qabda

saxlayırlar. Rəvayətlərə görə, daşın rəngi əvvəllər ağ olub, ya günahkar bəndələrin ona əl vurmaqlarından, ya da Kəbə evinin dəfələrlə od tutub yanmasından qaralıb. Gecə saat 3.00-da Hacı Mirhüseyn Kazımovla (Cəlilabad) Qara daşa əl sürtmək üçün niyyət edib təvafə başladıq və üçüncü dövrdə yaxınlaşıb «Hə-cərül-əsvəd»i ziyarət etdik.

Sübh namazından sonra bir az dincəldik və şeytani daşlaşmaq üçün yenidən Minaya yollandıq. Günortadan sonra Cəməratda kiçik, orta və böyük şeytanları (hərəsinə yeddi daş) daşladıq. Gecəni Minada qaldıq və zilhiccənin 12-si günündə (9 aprel) də ön, orta və arxa cəmərələrdəki sütunları daşlamaqla həcc təməttünün ayinlərini başa çatdırdıq. Şeytan simvollarının kiçik daş qırıntıları altında örtülməsi fəlsəfi mənada müsəlmanlara öyrədir ki, pisliyə qarşı mübarizə bir neçə xırda daş parçaları qədərincə olsa da, əgər hamı birlik və ittifaq şəklində bu işə girişsə, ən böyük düşmən belə məğlub və məhv olar.

Məkkə və Mina arasında Aziziya, Cəmələn-nur, Amara məntəqələri yerləşir. Hira dağı və mağarası Minadan Məkkəyə gələrkən yolun yuxarı hissəsində sağda qərar tutmuşdur. Məhəmməd (s)ə bu dağda peyğəmbərlik verilmişdir. Amara dağlarının arasında kiçik və qəşəng bir şəhərdir. Deyilənə görə, Məkkə əmirinin iqamətgahı Amaradadır.

10 apreldə axşamçağı Məkkə ilə vidalaşdıq. Şəhərdən çıxarkən bizə müqəddəs kitabımız «Quran»ı və bu torpağın ən qiymətli neməti olan «Zənzəm» (5 l) suyunu hədiyyə verdilər. 11 apreldə Mədinədə, 12 apreldə Kərbəlada olduq.

Kərbəla İraqın ərəzində Fərat çayının sahilindədir. 680-ci ilin oktyabr ayında (hicri qəməri təqvimini ilə məhərrəm ayının 10-da) Kərbəla çölündə Məhəmməd (s) peyğəmbərin nəvəsi, Həzrət Əlinin (ə) oğlu İmam Hüseyn (ə) haqq, ədalət, iman, «Quran» uğrunda mübarizə aparmış, zamanın qəddar, qaniçən, pozğun hakimi Yezidə tabe olmağı rüsvayçılıq hesab etmiş, mənfur düşmənin güclü qoşununa qarşı qeyri-bərabər döyüşdə

71 tərəfdarı ilə şəhid olmuşlar. Sonralar bu çöldə Kərbəla (sözün mənası qəm, kədər məskəni) şəhəri salınmış, İmam Hüseyin (ə) və qardaşı Həzrət Abbasın şərəfinə əzəmətli, möhtəşəm ziyarətgahlar inşa edilmişdir. 14 əsrə yaxındır ki, dünya müsəlmanları haqqın, ədalətin təntənəsi kimi bu möhtəşəm ibadətgahlara ziyarətə gəlir, Şəhidlərin ruhuna dualar oxuyur, onların qatillərini lənətləyirlər. Qadir Allaha çox şükürlər olsun ki, bu əzəmətli ibadətgahların ziyarətini bizə də qismət etdi.

12 apreldə günortadan sonra İmam Hüseyin (ə) məscidinin ziyarətinə getdik. Böyük sahədə inşa edilmiş bu tarixi kompleks möhtəşəmliyi ilə uzaqdan insanı cəzb edir. 27 metr hündürlüyündə olan günbüz qızılla örtülmüşdür. Qoşa minarələr abidənin gözəlliyini daha da artırır. İmamın ziyarətgah qapısının sol tərəfində 124 şəhidin adları həkk olunmuş lövhə yerləşir. İmam Hüseyin (ə) qəbri məscidin içindədir. Qəbir altı guşəlidir. İmamın qəbrinin ağuşunda övladları Əli Əkbər və Əli Əsgər yatır. Qəbrin üstü mərmərdəndir. Ətrafına qızıl və gümüşdən düzəldilmiş şəbəkə çəkilmişdir. Zəvvarların nəzir etdiyi pullar şəbəkədən qəbrin üstünə tökülür. Qəbrin cənub-qərbində Həbib ibn Məzahirin qəbridir. Mübarək başının kəsildiyi yer isə ondan cənubdadır. Həzrət Zeynəbin məqamı, Zeynəl Abidin mərəz yatdığı xeyməgah, Qasımın toy otağı da imamın qəbrinin cənub-qərbindədir.

İmam Hüseyin məqbərəsinin şimal-şərqində təxminən 300-350 metr məsafədə Həzrət Abbas məscidi yerləşir. Xarici görünüşlərinə görə hər iki abidə bir-birinə çox oxşayır. Oranı ziyarət etdikdən sonra Həzrət Abbasın qolları kəsilən yerə getdik.

13 apreldə Kufəyə yollandıq. Əvvəlcə Həzrət Əlinin (ə) dostu Müzeyfənin məscidini, Həzrət Əlinin (ə) evini, onun su quyusunu, Kufə məscidini, Müslim və Kumeyl məqamını ziyarət etdik. Həmin gün Kufədə və Nəcəfdə olan digər ziyarətgahları: Saleh və Hud peyğəmbərlərinin məscidlərini, Müslümü gizlədən Hani ibn Ürvəni, İmam Hüseyin (ə) mübarək başının bir gecə qaldığı məscidi,

Həzrət Əli (ə) məscidini, 12-ci imamın qeyb olduğu yeri (kiçik qeyb) ziyarət etdik. Axşamçağı Kərbəlaya qayıtdıq, İmam Hüseyin (ə) və Həzrət Abbas məscidlərində ibadətlə məşğul olduq.

14 apreldə sübh tezdən Kərbəladan Kazımeyn şəhərinə yola düşdük. Sübh namazını Musayi Kazım (ə) və Məhəmməd Təqinin (ə) əzəmətli ziyarətgahlarında qıldıq. Saat 10-da Samirra şəhərində olduq. Həsən Əsgəri (ə), Əliyyə Nəqi (ə) və Nərcis xatunla Həlīmə xatunun məqbərələrini ziyarət etdik. İmam Zaman (ə) ağının qeyb olduğu (böyük qeyb) yeri ziyarət etdik və namaz qıldıq. Həmin gün İraq torpağı ilə vidalaşdıq.

15 apreldə İranda olduq. Kirmanşahdan Həcc yoldaşımız Hacı Həmdulla (Cəlilabad) Germi şəhərində yaşayan qohumları ilə telefonla əlaqə saxladı və artıq İran ərazisində olduğunu söylədi. Bir sıra iri yaşayış məntəqələrini keçdikdən sonra Rəştdə olduq. Hava qaralanda Astarada idik. Hacı Həmdullanın qohumları onu qarşılamağa gəlmiş və qurbanlıq qoyun gətirmişdilər. Lakin sürücümüz ölkəmizə keçməyə tələsirdi və qurbanlığın kəsilməsinin çox vaxt aparacağını söyləyirdi. Qadir Allahın hökmü hər şeydən irəlidir. Astara gömrüyünün birinci qapısından içəri girən kimi saat 8.00 oldu və gömrük bağlandı. Sidq ürəklə qurban gətirən germililərin qurbanı qəbul olundu. Biz geriye döndük. Qapıda gözləyən qohumlar çox sevindilər və İran Astarasının mərkəzində olan bağda qurban kəsildi. Onlar manqal, kömür, təndirdə bişirilmiş çörək, samovar və digər şeylər gətirmişdilər. Bir azdan kabab hazır oldu, geniş süfrə açıldı...

16 apreldə doğma torpağa yetişdik. Qohumlar, qonşular, tanışlar bizi mehribanlıqla qarşıladılar. Sevincimizin həddi-hüdudu yox idi. Həcc ziyarəti o qədər məsuliyyətli, şərəfli və mənəvi şirinliyi heç zaman unudulmayan səfərdir ki, onu geniş şəkildə təsvir etmək çox çətindir və biz ancaq bəzi məqamlar barədə qısaca bəhs etməyə çalışdıq. Bəlkə də haradasa təsvir zamanı unutqanlıq üzündən səhvə yol vermiş olduq, əgər belə bir hal olubsa, ulu Tanrıdan bağışlanmağımızı diləyirik. Qadir

Allahı and veririk qüdrət, kərəm və əzəmətinə Həccə gedənlərin ibadət və itaətlərini qəbul etsin, bu müqəddəs arzuda olan bütün müsəlmanları tezliklə istəklərinə qovuşdursun.

25 mart – 16 aprel 1998-ci il.

Onu da bildirim ki, bu sətirlərin müəllifindən başqa, rayonumuzdan aşağıda adları qeyd edilənlər də 1998-ci ildə müqəddəs Həcc ziyarətində olmuşlar: Hacı Mirsahib Quliyev, Hacı Ağamirzə Həmidov, Hacı Əkbər Novruzov, Hacı Vəliəğa Şahpələngov, Hacı Akif Tağıyev, Hacı Baləli Rzayev.

Kərbəlayı Həmdulla Kərbəla ziyarətində (sağdan birinci)

Səfərdən bir neçə gün sonra Lerik Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı N.Novruzovun təşəbbüsü ilə rayon icra hakimiyyətində hacılarla görüş keçirildi, onların təəssüratları dinlənildi. Görüşdə Həccin ictimai, siyasi, ruhani və mənəvi tutumu barədə geniş və ətraflı fikir mübadiləsi aparıldı.

CAN DEMƏKLƏ...

*Xoş ətirlər saçmaq istəyən adam,
Gültək xoşxasiyyət olmalı müdam.*

Ə.Cami

Qadir Allah İnsanı Yer üzünün əşrəfi yaratmışdır. Hər kəs ulu Tanrının onun qarşısında qoyduğu bir çox vəzifələrin öhdəsindən gəlməklə şərəfli insan adını ləyaqətlə daşıya bilər, olduqca çətin olan ömür imtahanından üzüağ çıxar. Bu vəzifələrin içərisində xoş xasiyyətlər: yəni sadə, səmimi, təvazökar, şirindil, mehriban olmaq hər bir şəxsin cəmiyyət içərisində nüfuzunu qaldıran, onun hamı tərəfindən sevilməsinə səbəb olan ali keyfiyyətlərdir.

Həzrəti Məhəmməd (s) peyğəmbər buyurmuşdur: «Xoşxasiyyət olmağa səy edin, xoşxasiyyət adamlar, şübhəsiz, cənnətdə olacaq». Allahın rəsulu bir də demişdir: «Əməl tərəzisinə xoş xasiyyətdən ağır bir şey yoxdur».

Xoşbəxtlik nisbi anlayışdır, bu mənada, o insan xoşbəxtkdir ki, hamıya qarşı lütfkar, sözü ilə əməli həmahəng, qəlbi həmişə pak və ülvi hisslərlə doludur. Əlbəttə, burada insanın hansı ailədən olması, nəsil, nəcabət məsələsi ilkin şərt, əsas faktordur. Min illərin sınağından çıxmış atalar sözündə deyilir: «Ot kökü üstə bitər». Bununla yanaşı insanın kimdən təlim alması, hansı insanların əhatəsində olması, kimlərlə durub oturması onun şəxsiyyətinə təsir edən ən mühüm amillərdir.

İnsan yaşa dolduqca daha çox düşüncələrə qapılır, keçdiyi ömür yoluna diqqətlə nəzər yetirir, həyatda buraxdığı səhvlərə görə təəssüf hissi keçirir, qazandığı uğurlardan, etdiyi yaxşı işlərdən daxili rahatlıq tapır. Bu zaman uşaq yaşlarından gördüyü

adamlar, müəllimləri, təmasda olduğu digər insanlar, iş yoldaşları və başqaları da onun nəzərində canlanır, hərə öz «qiymətini alır».

Yaxşı o insanlardır ki, cəmiyyətin əksər hissəsi xeyirxahlıqlarına görə onları bəyənir, sevir və onlara inanır. Belələri hələ gənclik illərində ağsaqqal səviyyəsinə yüksəlir, hörmət və nüfuz qazanır, yaşa dolduqca daha da kamilləşir, hamının dostuna, yaxın məsləhətçisinə çevrilirlər. Mehriban, şirindil, sadə, səmimi, xeyirxah adamlar barədə düşünəndə xatirələr bizi uşaqlıq illərinə, çox da uzaq olmayan keçmişə aparır...

Kəndimizdəki ibtidai məktəbi bitirib qonşu Rvarud kəndindəki təhsil müəssisəsində oxuyurdum. Dərs ilinin əvvəlləri idi. Məktəbdən qayıdarkən yolda üz-gözündən nur tökülən yaraşlıq bir kişiyyə rast gəldim. Yaxınlaşanda salam verdim. Salamın cavabını alandan sonra adımi, kimin oğlu olduğumu soruşdu və mehribanlıqla məsləhətlərini verdi:

– Oğlum, səadətin, xoşbəxtliyin ünvanı məktəbdir. Çalış müəllimlərləndən ədəb-ərkan, mərifət və elm öyrən. Vaxtın qədərini bil. Ancaq bu yolla adam insanlıq mərtəbəsinə yüksələr...

Evə qayıdıb yoldakı hadisəni anama danışdım. Anam həmin kənddən idi və dediyim əlamətlərə görə nurani simalı kişini tanıdı və dedi:

– Bala, dediyin şəxs Mirmənsim kişi olar. O, seyid nəslindəndir, yaxşı adamdır, hamının hörmətini qazanmış xeyirxah insandır. Təkcə öz kəndinin deyil, qonşu kəndlərin də ağsaqqalı odur. Allah adamıdır, kimin müşkül işi olanda ona müraciət edir...

Sonralar Mirmənsim kişi barədə eşitdiyim xoş, səmimi sözlər onun alicənablığını sübut edirdi. Sadəliyi, hamıya qarşı mehribanlığı, danışarkən istifadə etdiyi sözlərin, ifadələrin təsir gücü müsahiblərini sehrləyib məftun edirdi. Yaxşı cəhətləri onu bir tayfanın, bir kəndin yox, bir mahalın ağsaqqalı səviyyəsinə yüksəltmişdi. Çətin günlərdə imkansızlara həyan durmağı bacarırdı.

rırdı. Yetmişinci illərdə dünyasını dəyişmiş müdrik ağsaqqal bu gün də el içində hörmətlə xatırlanır, ruhuna dualar oxunur.

İnsan cəmiyyəti elə qurulmuşdur ki, yaşayış prosesində adamların həm mənəvi, həm də maddi cəhətdən həmişə bir-birinə ehtiyacı olur. Ancaq mənəvi yardıma ehtiyac həyatda daha çox üstünlük təşkil edir. Çünki maddi yardım ən çox qohumlar, dostlar, yaxın tanışlar arasında olursa, mənəvi kömək isə bir-biri ilə münasibətdə olan cəmiyyət üzvləri içərisində gündəlik həyat zamanı özünü göstərir. Hansı cəmiyyətdə (məhəllədə, kənddə və s.) böyüyə hörmət, ehtiram, uşaqlara qayğı, adamların bir-birinə xoş, isti münasibəti varsa, orada xeyir-bərəkət, inkişaf da mövcuddur.

Yaxşı adamlar barədə düşünəndə qonşu Rəzgöv kəndi xəyalımda tez-tez canlanır. Bu yer Azərbaycana bir çox dahi şəxsiyyətlər bəxş etmişdir. Uşaq yaşlarımdan bu oba ilə bağlı olmuşuq. Qohumlarımızdan bir neçəsi burada yaşadığından tez-tez gəlib getmişik. İlk müəllimlik fəaliyyətimə də burada başlamışam. Yaxşı tanıdığım Böyükağa, Məhərrəməli, Mirzəxan, Almirzə, Əbülfəz xalaoğlu, Şahab dayı və başqaları yaddaşıma xeyrxah adamlar kimi daxil olub. Bu insanlar uşağa da böyük gözü ilə baxıblar. Hər dəfə görəndə kef-əhval soruşublar, gözəl sözlər deyiblər, könullərdə özlərinə qarşı məhəbbət oyadıblar.

Təmasda olduğun adamdan özünə qarşı mehriban baxış, diqqət gördükdə, insan qəlbini ehtizaza gətirən ürəyəyatımlı sözlər eşitdikdə əhvali-ruhiyyəni yaxşılaşdır, iş görmək qabiliyyətin artır, dünya sənin gözündə daha da gözəlləşir. Əlbəttə, bu iş qarşılıqlı olmalıdır. İnsan əgər yaxşı sözlər eşitmək istəyirsə, özü də gərək hamıya qarşı mehriban olsun, dilində qəlbə rahatlıq gətirən ifadələrə yer versin. Məncə, yaxşı sözlər gözəl çiçəklər, ətirli güllər misalındadır və bir az da artıq. Çünki müəyyən müddətdən sonra iylədiyin çiçəyin ətri yox olursa, rəngi solursa, eşitdiyən sözü, gördüyün baxışı uzun zaman unutmur-

san. İnsanların münasibətləri barədə xalq şairi B.Vahabzadə şeirlərinin birində yazır:

Adam var, yanında olsan bir qədər
Tamam unudular dərdin, mələlin.
Adam var, bir kəlmə danışsa əgər,
Dəymişin durmuşkən, tökülər kalın.

Bu yaxınlarda bir toy məclisində iştirak edirdik. Toyun sahibi Nayib kişi sadə bir kəndli, halal zəhmət adamı idi. Onun sevincinə qoşulub oğlunun toyuna gələnlərin əksəriyyəti aparıcıdan söz alıb Nayib kişinin səmimi, mehriban, şirindil olmasından, imkanı daxilində kənddə hamıya kömək göstərmək istəyindən söhbət açır, toy sahibini, ailə quran gəncləri – bəylə gəlini təbrik edirdilər. Toy olduqca maraqlı keçdi. Burada hər şey təbii idi. Hər kəs həyatda gördüyü reallıqları dilinə gətirirdi. Söylənən fikirlər ancaq həqiqəti əks etdirirdi, tamaşaçılarda pak, ülvi hisslər oyadırdı.

1991-ci ilin may ayında İran İslam Respublikasına səfərim mənim bu ölkə barədə eşitdiklərimin tam əksinə oldu. İran gömrüyünə daxil olarkən səliqə-səhman, qanunun aliliyinin təmin olunması, insanlara mehriban münasibət burada gələnlərdə xoş təəssürat yaradırdı. Ölkə ərazisində insanların bir-birilə nəzakətlə davranması, qonaqlara qarşı ikiqat hörmət və ehtiram göstərilməsi məndə bu insanlara qibtə hissi oyatdı. Əhalinin əsas hissəsinin hər yerdə bir-birinə müraciətdə ən çox işlətdiyi ifadələr (ay can, qurban olum, başına dönüm, baş üstə, bu dəqiqə və s.) insan qəlbini fərəhlə doldururdu.

İrana getməkdə məqsədim Məşhəddəki İmam Rza və onun bacısı Məsumənin Qumdakı qəbirlərini ziyarət etmək idi. Bu ziyarətqahlara getməmişdən qabaq XX əsrdə İranda böyük İslam inqilabı yaratmış İmam Xomeyninin məqbərəsini ziyarət etməyi qərarlaşdırdım. Tehranın «Behişt-Zəhra» qəbiristanlı-

ğında ucaldılmış bu kompleks müasir arxitekturanın yüksək səviyyədə təcəssümü kimi buraya gələnləri məftun edir. Bu yazıda həmin səfər barədə söhbət açmaq məqsədində deyilən, ancaq qələmə aldığım mövzu ilə bağlı o vaxt baş vermiş bir hadisəyə diqqəti çəkməyi vacib bilirəm.

Tehrandan Quma gedərkən avtobusda Davud adında bir şəxslə tanış olduq. O, Azərbaycandan ziyarətə gəldiyimizi görüb bir müsəlman kimi çox sevindi və bizi (üç nəfər idik – mən, əmim Kərbəlayı Həmdulla və bacım oğlu Anar) evinə qonaq dəvət etdi. Dəvətinə görə dəfələrlə minnətdarlıq etsək də o, fikrindən dönmədi və bizi Qum şəhərində dəmir yolu kənarındakı iki otaqdan ibarət kiçik həyət evinə apardı. Davud sürücü idi və sadə həyat keçirirdi. Ancaq onun humanizmi, qonaqsevərliyi bizi valeh etdi. Şama gözəl süfrə açdı və yaxın qonşularını başımıza yığdı. Heç bir təmənnə gözləmədən iki gün vaxtını bizə sərf etdi, bizi ziyarətgaha apardı və mehribanlıqla yola saldı. Bu hadisəni hər dəfə xatırlayanda mən qəlbən ona təşəkkür edir və həyatda bu cür insanlara qibtə edirəm. Öz-özümə düşünürəm ki, dünyada yaxşı, xoşxasiyyət insanlar olmasaydı, həyat boş, mənasız görünərdi.

Görkəmli söz və saz ustadı Aşıq Ələsgər bütün yaradıcılığı boyu hikmətamiz ustadnamə və digər əsərləri vasitəsilə insanları nəcib əməllər ruhunda tərbiyələndirməyə səy göstərmiş, onları pisliklərdən çəkəndirməyə çalışmışdır. Ustad sənətkar əsərlərinin birində yazır:

Can deməklə candan can əskik olmaz,
Məhəbbət artırır, mehriban eylər.
Çor deməyin nəfi nədi dünyada,
Abad könül yıxar, pərişan eylər.

Doğrudan da, nə qədər gözəl deyilmiş, qiymətli ifadələrdir. Birinə «can» deməklə onun könlünü alır, sevindirir, qəlbinə

yol tapırıq. Və ya birisi bizi xoş, ürəyəyatımlı sözlərlə dindirəndə əhvali-ruhiyyəimiz yaxşılaşır, daxilən rahatlıq tapırıq. Gəlin bir-birimizə qarşı mehriban olaq, qəlbimizdə xoş, səmimi, incə hisslərə yer verək və bununla da müqəddəs Tanrı dərgahında əzəmət, ləyaqət və insanlıq pilləsinə yüksələk.

«Mədəni-maarif», 2005-Nö 10

*Yaxşılıq etməsən əgər insana,
Böyüklük şərəfi verilməz sana.*

Nizami

*Oxşa könülləri, xalqı sal yada,
Təkcə öz halına qalma dünyada.*

Sədi

*Kimin olsa əgər bir şirin dili,
Tük ilə çəkər o dalınca fili.*

Sədi

*Kim ki, insanı sevir, aşıqi-hürriyyət olur,
Bəli, hürriyyət olan yerdə də insanlıq olur.*

M.Ə.Sabir

*Yaxşılıq insana bir sənət olsun,
Dünya başdan-başa qoy cənnət olsun.*

S.Vurğun

ƏSL DOST

*Dosta can qurban et, lakin hər zaman,
Ayırmağı bacar, dostu düşmandan.
Dost odur ki, daim vəfalı olsun
Qəlbi sədaqətin nuruyla dolsun.*

Ə.Cami

Azərbaycanın dahi şəxsiyyətləri içərisində xüsusi yer tutan Nəsirəddin Tusi görkəmli esiklopedik alimdir. Müəllifin «Əxlaqi-Nasiri» əsəri insan əxlaqının saflaşdırılması problemi-nə həsr olunmuşdur. Kitabın üçüncü məqaləsinin altıncı fəslı sədaqət və dostluq bərədədir.

Hər bir insan yaşadığı cəmiyyətin üzvüdür. Təbiəti etibarilə insan ictimai olduğundan onun tam xoşbəxtliyi də yaşadığı cəmiyyətlə, ünsiyyətdə olduğu adamlar, onların sədəti ilə bağlıdır. Tusiyə görə, kimin ki bütövlüyü başqalarının kamilliyi ilə əlaqədardır, o heç vaxt təklikdə kamala çata bilməz. Kamil və xoşbəxt o adamdır ki, özünə çoxlu sədəqətli həmkar tapmış olsun, özünə xeyirli şeylərə onları da şərik etsin, tək bacara bilmədiyi xoşbəxtliyi onların köməyi ilə ələ gətirsin, bütün ömrü boyu dostların varlığı ilə fəxr edib ləzzət aparsın. Müəllif göstərir ki, bu cür adamlar həyatda azlıq təşkil edərlər, lakin ələ keçdikdə qədrini bilmək, qayğısını çəkmək lazımdır. Onlar duz və ədviyyat yerinə olarlar, xörəyi ləzzətə gətirər, ancaq yeməyi əvəz edə bilməzlər.

Şərəfətli və qiymətli şeylər, ümumiyyətlə, nadir tapılar və azlıq təşkil edərlər. Ancaq ümumi maraqlar, qarşılıqlı fayda olduqda çox adamların arasında xoş münasibət yaratmaq mümkündür. Bəzi hallarda maddi mənafə olmadıqda belə xeyirxah,

fazil, alim adamlar öz əqidə yoldaşları ilə məqsəd ümumiliyi üzündən daha vəfalı dost ola bilirlər.

Böyük filosofun əqidəsinə görə, insan nəfsində sədaqət fəzilətinə yiyələnmək xassəsi olduğundan o, insanları bir yerdə çalışmağa, yaxşı əməllərdə birgə iştirak etməyə, çətinlikləri aradan qaldırmağa vadar edir. Tusi eramızdan əvvəl IV əsrdə yaşamış məşhur tarixçi İnsqratisdən misal çəkərək yazır ki, hər şeydən əvvəl övladlara dostluq, ünsiyyət, ülfət, məhəbbət, xeyirxahlıq, qarşılıqlı kömək, yəni həyat üçün zəruri, onlarsız yaşamaq mümkün olmayan fəzilətləri öyrətmək lazımdır.

Dostluğu həyatın ən gözəl nemətlərindən hesab edən Tusi onun barəsində yazır: «Bütün varlıq və yoxluqlar dostluğa bağlıdır. Ən çətin və ağır günlərdə insanın əlindən tutan, dadına çatan dostdur. Xoş o adamın halına ki, belə dostları vardır, dünyaya malından heç nəyi olmasa da nə qəmi!!!» (X.N. Tusi, Əxlaqi-Nasiri, Bakı, «Elm» nəşriyyatı – 1989, səh. 225)

Həyatın bu gözəl fəzilətini yüksək qiymətləndirən müəllif dostları necə seçmək və hansı üsul ilə saxlamaq qaydalarına da xüsusi diqqət yetirir. Dostları seçmək çox çətindir. Çünki başqa canlılara nisbətən özünü böyük məharət və saxtakarlıqla fəzilət sahibi kimi qələmə verməyi bacaran, belə işlərdə tayı olmayan adam cinsi ilə, məsələn, pul paylaşmaq, mal verməklə özünü səxavətli göstərmək istəyənlər kimi. Daha ehtiyatlı olmaq lazımdır, bunlar süni surətdə işləri elə təşkil edə bilər ki, qoçaqlıq və şücaətdə şöhrət taparlar.

Qarşısına çıxan hər adamla dostluq etmək istəyən şəxs müəllifin nəzərinə, müxtəlif otları bir-birindən ayıra bilməyən adam misalındadır. Bütün bitkilər onun gözündə bir-birinə oxşayır, şirin hesab etdiyi göyərtini yedikcə acı olduğunu anlayır, yeməli güman etdiyi xaşxaşın dadına baxdıqda zəhərli olduğu meydana çıxır. Lakin onları tanıyıb xüsusiyyətlərini öyrəndikdə qorxusu olmaz. Ona görə də insan başqaları ilə münasibətdə diqqətli olduqda, hiyləgərlik edib özlərini xeyirxahlar və

fəzilət sahibləri kimi göstərən adamların toruna düşməz, son nəticədə isə təəssüf hissi keçirməz.

Tusi dost seçmək barədə İnsqratisdən nümunə gətirir: «Bir adamın sədaqətindən istifadə etmək istədikdə əvvəlcə onun keçmişini öyrənmək gərəkdir, bilmək lazımdır ki, o, baki-rə, təmiz, pak uşaqlığını necə qorumuş, ata, ana, qohum-qardaş, tay-tuş ilə necə rəftar etmişdir».

Dostluq eləmək istədiyin adamın keçmişi ləyaqətlidirsə onda ona sədaqət göstərib məhəbbət bəsləmək olar, əks təqdirdə ondan uzaqlaşmaq lazımdır. Müəllifə görə, öz mənliliyini qoruya bilməyib, valideyn üzünə ağ olan adam dostluq qaydalarına riayət edə bilməz. Həmin adamın dostluq elədiyi başqa adamlarla necə davrandığı öyrənilməli, digər şəxsi keyfiyyətləri təhlil edilib qiymətləndirilməlidir. Bu zaman onun qədərbilən, yoxsa naşükür olduğuna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Tusi qədirədanlığı belə qiymətləndirir ki, yaxşılıq əvəzinə yaşılıq etsin, mükafat versin. Əgər mükafatı verməyə imkanı olmasa dili ilə razılığını bildirib təşəkkür etsin. Ancaq naşükür adam isə hamının qadir olduğu təşəkkür sözünü belə dilinə gətirməyi əskiklik sayar, əlinə nə keçsə onu qənimət bilər. Dünyada nemət qapılarını üzə bağlamaqda naşükürlükdən daha böyük bədbəxtlik yoxdur. Ona görə də müəllif naşükür adamların xasiyyətini ən murdar xasiyyət hesab edir.

Dostluq üçün qədirədanlığı əsas meyarlardan biri kimi qəbul edən Tusi onun barəsində belə yazır: «Ən gözəl xasiyyət içində də qədir bilməkdən gözəl sifət ola bilməz. Nemətlərin bolluğu və arasıkəsilməzliyi qədərbilmə və şükrə bağlıdır» (Səh. 227).

Müəllifə görə, dostluq münasibəti yaratmaq istədiyin adamın nəyə həris olub, nəyə meyl etdiyini, nədən zövqə gəlib, nəyi xoşladığını bilmək lazımdır, çünki qardaşlıq şərtlərindən biri belə şeylərin nəzərə alınması və onlara riayət olunmasıdır. Pul-pərəstlik, xəsislik, əliaçıqlıq, hədiyyə aparmaq, borc almaq və s.

xüsusiyyətlər də yoxlanılmalıdır. Həyatda ən böyük narazılıqlar çox vaxt pul və var-dövlət üstündə olur.

Tusi dostluq münasibətində olacağıın adamın, demək olar ki, bütün cəhətlərinə diqqət yetirir. O yazır: «Vəzifə, güc və məqamda yüksək olanlar qarşılıqlı münasibət, kömək, hədiyyə, bəxşiş, alım, verim və sairədə bərabərliyə razı olmazlar: üstünlük, təkəbbür başqalarının onlara qarşı daha sədaqətli, daha səxavətli olmaları fikrini oyadar, onlar özlərini böyük saymağa başlayarlar. Dostluq və ağalığ bir yerə sığmadığından, nəhayət, sədaqət ədavətə çevrilər, düşmənçilik əmələ gələr (səh. 227).

Böyük filosof göstərir ki, müxtəlif sınaqlardan çıxarıldıqdan sonra münasibətində olduğu adamda rəzil hərəkətlər görmədikdə onunla dostluğa başla, onu əldən buraxmamağa çalış və qayğısına qal. İnsan həyatda bir həqiqi dost tapa bilsə, onunla kifayətlənə bilər. Çünki dost çox olduqda, dostluq tələbatı da artıq olar, birini yerinə yetirdikdə, digərini diqqətindən kənar saxlaya bilər, könlünü qırarsan. Və ya bir dostunun sevinci ilə sevinməli olduğu halda, o birinin kədəri ilə kədərlənməli olarsan, iki bir-birinə əks işi eyni vaxtda görə bilmədiyin üçün bir tərəfi özündən narazı salar, ürəyinə toxunarsan. Müəllif kiçik, xırda nöqsanları dostla irad tutmağı məqbul saymır, nöqsansız adam axtaranın axırda dostsuz qalacağını söyləyir.

Dosta qayğı göstərmək, onunla davranmaq olduqca məsuliyyətli işdir. Bu barədə Tusinin nəzəri belədir: «Əsl məsələ orasındadır ki, dost olduğu adamın hayına qalıb nazını çəkəsən, şiltaqlığına dözsən, ən kiçik haqqını belə tapdalamayasan, xeyrində, şərində iştirak edəsən, ağır günündə dalında durasan, büdrəyəndə əlindən tutasan, yoxsulluğa düşəndə gülürüzlə, xoşsifətlə qarşılaysan, qəlbində ümid məşəli yandırasan, gözlərində sevinc atəşi alovlandırasan, davranışında şadlığa səbəb olasan, bununla kifayətlənməyib ürəyindəkiləri açıb deməyə məcbur edəsən, çünki ürəkdəki sözü böyük Yaradandan başqa heç kəs bilməz» (səh. 228).

Həyat bir-birinə bənzəməyən arasıkəsilməz, müxtəlif, gözlənilməz hadisələrlə davam edir, tez- tez təzələnir. Müəllifə görə, dostlarla dünya malını bölmək, bir yerdə yeyib-içmək, birgə qazanc əldə etmək nə qədər lazımsa, şərlərində iştirak edib kədərlərini bölüşdürmək ondan da vacibdir. Ağır və müsibətli günlərdə dostlara edilən maddi və mənəvi kömək adi vaxtlarda olduğundan daha artıq olmalıdır.

Başqaları ilə dostluq etmək arzusunda olan şəxs həddindən artıq həssas olmalıdır. O, dostunun davranışı və hərəkətlərindən ürəyindən keçənləri dərk etməli, dilinə gətirmədiklərini yerinə yetirməyə çalışmalıdır. Bu cür hallar ən çox kədərli günlərdə baş verir, sadıq dostlar belə vaxtlarda daha diqqətli olur, qəmə batmış dostunun kəderini bu yolla azaltmağa, dağıtmağa səy edirlər. Müəllif qeyd edir ki, həyat axarında dostlardan biri yüksək mənəbə çatsa, daha çox təvazökar olmalı, dost və yoldaşlarına imkan daxilində kömək göstərməli, onların boynuna heç vaxt minnət qoymamalıdır. Əgər təkəbbür, xudpəsəndlik üzündən özü soyuqluq göstərsə dostluq telləri qırıqlar, sədaqətə xələl gələr. Belə halda gecikmək olmaz, ən doğru yol odur ki, tez bir zamanda inamsızlıq və soyuqluğa səbəb olan həmin hadisə araşdırılsın ki, hər şey açıq, səmimi etiraf edilsin. Çünki doğruluqda çox böyük bərəkət vardır və belə bir etiraf tezliklə səmimiyyətin bərpa olunmasına kömək göstərir.

İnsanlar arasındakı dostluq münasibətləri nə qədər xoşagələn və ürəkaçandırsa, bu münasibətləri qorumaq olduqca çətinidir. Belə bir münasibət yaratmaq istəyənlər heç vaxt yalan danışmamalı, bir-birinin xasiyyətinə həmişə hörmətlə yanaşmalıdırlar. Tusinin bu bərdəki fikirləri də çox qiymətlidir: «Sataşmaq, yalan danışmaq, ümumiyyətlə, pis şeydir, xüsusilə dostlara: yalanla dostluq bir yerə sığmaz. Bunun səbəbi odur ki, yalan ixtilafa, ixtilaf isə düşmənçiliyə aparıb çıxarar, düşmənçilik isə bütün şərlərə bais olar. Əslinə qalsa, ülfət və dostluq doğruluq xatirinə yaradılmışdır. (səh. 230).

Həyatda eyibsiz adam tapmaq çətindir. Dost olacağı adamda da kiçik nöqsanların olacağı təbiidir. Ona görə də dostda bir eyib gördükdə onunla əlbir olmaq, yəni, nöqsanın islah olunmasına çalışmaq lazımdır. Bu barədə müəlif yazır ki, dostların eyiblərini başqalarından gətirilən rəvayət və misallarla başa salmaq daha yaxşıdır, bu da fayda vermədikdə üstüörtülü şəkildə və ya zarafatla ona çatdırmaq lazımdır. Belə bir yol da nəticə vermədikdə xəlvətə çəkib əvvəlcə sədaqətdən, xeyirxahlıq, qarşılıqlı etimad, etibar, səmimilik və dostluq qaydalarından söhbət salıb nöqsanı onun üzünə açıq demək gərəkdir. Ancaq bu əhvalatı tək-cə düşmənlərdən yox, başqa dost və tanışlardan da gizli saxlamaq vacibdir. Təsiyə görə, dost ona deyərlər ki, dostunun eybini özündən savayı heç kəsə deməsin, dostların məzəmmətinə, düşmənlərin isə şəmamətinə səbəb olmasın.

Cəmiyyətdə içərisində yaxşı insanlarla bərabər, sözgəzdirlər, araqarışdıranlar da həmişə olmuşdur. Belələri çox vaxt nəsihət bəhanəsi ilə dostların arasına girib, gözəl kəlmələr, təmiz kəlamlar içərisində bundan ona, ondan buna təhrif olunmuş halda, elə çirkin, elə iyrenc sözlər deyər ki, narazılığı artırır, yaldan birinin üstünə beşini də qoyub o birinə çatdırır, nəhayət, sədaqətin ədavətə çevrilməsinə nail olurlar. Tusi qədim alimlərin fikirlərinə əsaslanıb araqarışdıranları o adamlara bənzədir ki, onlar əvvəlcə dırnaqları ilə divarların dibini eşərlər, sonra barmaqlarına yer eləyər, daha sonra külüng götürüb divarın özülünü qazar, bünövrəsini sarsıdar və bütün binanın uçub dağılmasına səbəb olurlar.

Ona görə də müəllif dostlara həmişə ayıq olmağı, araqarışdıran adamların fitnəsinə uymamağı məsləhət görür. Həqiqi dostlar heç vaxt belələrinin felinə inanmır, onların dostluğu uzunömürlü, əbədi olur və sonralar övladları tərəfindən davam etdirilir, çox vaxt bu dostluq qohumluğa çevrilir.

Tusinin dostluq, sədaqət, insanların bir-birinə inamı və məhəbbəti barədəki fikirləri geniş və olduqca qiymətlidir. Gənc

nəslin tərbiyəsində bu ideyalardan müntəzəm olaraq bəhrələnməyimiz və onlardan istifadə etməyimiz çox vacibdir. Dahi filosof qarşılıqlı əmək və kömək bünövrəsi üzərində qurulan dostluq və sədaqəti hamını məftun edən möhtəşəm, əzəmətli bir bina kimi qiymətləndirir.

«Mədəni-maarif», 2005-2

*Ağıllı adamla dost olsan əgər,
Elmi, mərifəti sənə də keçər*

Nizami

*Bir olsa yoldaşın, dostun əməli,
Daşdan su çıxarar onların əli.*

Nizami

*Yaxşı dost–qardaşın, həm dayağındır,
Sənin həm gözündür, həm çırağındır.*

Əhməd Xani

*Dost dostun yolunda düşər ziyana,
İgid gərək tab gətirə, dayana.*

M.P.Vaqif

*Dostu düşmənindən seçməyi bacar,
Dost üçün canından keçməyi bacar.*

Nasir Xosrov

YALANA İNANMAZ İDRAKI OLAN

*Yalandan düşünüb and içən ancaq,
O yalan and ilə ifşa olacaq!*

Ə.Cami

Bu hadisə 25-30 il əvvəl olmuşdur. O vaxt nüfuzlu qəzetlərin birində həmkarlar ittifaqı sistemində çalışan görkəmli hüquqşünas barədə məqalə verilmişdi. Heçə-neçə insanın pozulmuş hüququnun bərpasında böyük əməyi olmuş hüquqşünasın işi təqdir olunmaqla bu şəxsə bir neçə sualla müraciət edilmişdi. Suallardan biri belə idi: «Həyatda nəyə nifrət edirsiniz?»

Hüquq müdafiəçisinin cavabı qısa olmuşdu: «Biganəliyə».

Bu konkret cavab o vaxtdan yaddaşıma həkk olundu və illər keçdikcə onun mahiyyətini daha dərindən dərk etməyə başladım. Hər birimiz yaşadığımız cəmiyyətin üzvüyük və ətrafımızda baş verən hadisələrə biganə qalmağa mənəvi haqqımız yoxdur. Elm inkişaf edir, texniki tərəqqi geniş vüsət alır, cəmiyyət irəliyə doğru hərəkətdədir. Bununla yanaşı insanlarda mənəvi aşınmalara meyl də güclənir. Yalançıların sayı artır və bir çoxları bunu adi həyat norması kimi qəbul etməyə çalışır. Bu barədə düşünəndə qulağımızda müasirimiz olmuş, görkəmli satirik şair Baba Pünhanın aşağıdakı beyti səslənir:

Hər atdığımız addım əgər bir yalan isə,
Bir gün qara torpaq bezəcəkdir izimizdən.

Qələmə aldığım yazıda mövzu ilə bağlı şəxsi müşahidə və qənaətlərimdən bəhs etməyə çalışacağam.

1970-ci ilin yanvar ayı idi. Hər gün avtobusla oxuduğum ali məktəbə gedirdim. Qonşuluqda kirayədə yaşayan cavan oğ-

lan da hər iki əlində qara meşin çanta tez-tez mənimlə yol yoldaşı olurdu. Çantaların hər birində üç ədəd litrlik şüşə balon var idi. Onunla maraqlandım. Balonlarda bal olduğunu söylədi. Axı hər gün bu qədər balı haradan gətirdiyini soruşdum. Qımışıb gülməyə başladı və dedi:

– Ay tələbə, sən belə şeyləri bilməzsən. Bu cür balı hazırlamağın sadə qaydası var. Şəkər tozu alıb qaynadıram və sonra ona yağ, arı pətəyinin puçalından (içi boş şanlardan) əlavə edirəm. Alınan məhsul bala çox oxşayır və onu bal adı ilə satıb gümünü keçirirəm.

Mən ona günah işlətdiyini, haram yolla pul qazandığımı söylədikdə, mü sahibim: – Ay tələbə, elə deyil, – dedi, – birinci mən bu iş üçün zəhmət çəkirəm, ikincisi də satdığımın bal olmadığını dilimlə izah edirəm.

– Bu necə olur? – deyə soruşduqda, bal alverçisi bildirdi:

– Müştərilərim əsasən qadınlardır. Mən bir-bir evləri gəzib and içib deyirəm:

– Bacı canı, bal deyil, qızıldır. Görürsən, dilimlə bildirirəm ki, satdığım bal deyil, onlar da görür ki, bu qızıl da deyil. Ondan sonra özləri bilirlər.

Doğrusu, Arif adlı bu gənc hiylə işlətdiyini, camaata kələk gəldiyini çox yaxşı bilirdi və öz ağı dairəsində günah əməlinə haqq qazandırmaya çalışırdı. Ancaq həmin gəncin sonrakı taleyi heç də yaxşı olmadı, tutuldu və haram yolla qazandıqları köməyinə çatmadı.

Müqəddəs «Quran»ın «Həhl» surəsinin 94-cü ayəsində deyilir: «Bir-birinizə məkr və hiylə gəlmək üçün and içməkdən istifadə etməyin ki, müsəlmanlığı möhkəmləndəndən sonra ayağınızı bu yoldan sürüşdürər və Allahın yolundan qaldığımız üçün sizə əziyyətlər dadızdırar və sizin üçün böyük əzab olar» (Ə. Əhmədov. Hikətül-Quran, I kitab, Bakı-1994, səh. 45). Ayədə yalandan and içib öz yalan sözünü doğru kimi təqdim edənlər haqqında söhbət gedir. Yalandan and içən adam Allahın yo-

lundan çıxmış hesab olunur. İslam dinində yalan danışmaq ən böyük günahlardan sayılır. Çünki həyatda baş verən bir çox mənfiliklərin, eybəcərliklərin kökündə yalan dayanır. Pis işi görməyə hazırlaşan şəxs əvvəlcədən öz düşüncəsi daxilində nə sə ona toxuyur, yalandan maya hazırlayır.

Ulu Peyğəmbərimiz Məhəmməd (s) ömründə dilinə yalan söz gətirmədi, həmişə düz danışdığına görə hələ gəncliyində Məkkə camaatı arasında Əmin (inanılmış) ləqəbini qazandı. İnsanlıq dünyasının günəşi, birinci imamımız Həzrət Əlinin kəlamlarında deyilir: «Yalan danışmaq xəyanətdir. Yalançılıqdan alçaq xasiyyət yoxdur. Yalançının qəlbində məhəbbət olmaz. Yalançı namərd olar və s.»

Gəlin olduqca qısa və dərin məna ifadə edən kəlamlardan birincisinin düşüncəmiz dairəsində yozumuna diqqət yetirək. Bəli, yalan danışan ilk növbədə özünə xəyanət edir, günah işlədir, ulu Tanrıya xəyanət edir, çünki Rəbbimiz dili düz danışmaq, yaxşı sözlər söyləmək üçün insanlara bəxş edib. Yalançılar dilinin və əməlinin ucundan ətrafdakıların nifrətini qazanır, xalqın inamını qırır. Riyakarlar qadir Allahın qərar verdiyi son haqq-hesab – Qiyamət gününə də qaralmış üzləri ilə gedirlər.

***

Bir il əvvəl baş verən hadisədir. Lerik-Bakı marşrut avtobusu ilə paytaxta gəlirdim. Qabaq oturacaqda əyləşmişdim. Sürücünün mobil telefonu zəng çalmağa başladı və şəhərdən danışan, avtobusun haradan gəldiyini soruşurdu. Yəqin ki, avtobusda olan qohumunun yolunu gözləyirdi. Sürücü – Şıxova yaxınlaşırıq – söyləyib telefonu söndürdü.

Deyənləri aydınca eşitdiyimə görə cavan sürücüyə müraciət etdim:

- Ay oğul, bura Ələtdir, hələ Şıxova axı çox qalır.
- Dayı, nə fərqi var ki?

– Bala, fərqi çoxdur, birincisi, dilini günaha batırırsan, yalan danışırın. İkincisi, Ələtlə Şıxovun arasında xeyli məsafə fərqi var. Maşınımız bu arada xarab ola bilər. Siz isə şəhərdə avtobusun yolunu gözləyən adamı aldadırsınız.

Mükəlimədən görüldüyü kimi sürücünün yalan söyləməkdə heç bir maddi marağı yoxdur. Sadəcə danışığının mahiyyətini dərk edə bilmir və buna adi hal kimi baxır. Bəlkə də hər gün ona gələn zənglərə bu sayaq cavab verir.

Dünyanın dahi söz sərrafları yaratdıqları bədii nümunələrdə insanları paklığa, ülviliyə, doğru söz söyləməyə çağırmış, yalanı, yalançılığını, riyakarlığını həmişə pisləmişlər. Böyük N.Gəncəvi «Xosrov və Şirin» əsərinin girişində yazır:

Var doğru yazmağa, madam ki, imkan,
Niçin gəlsin gərək ortaya yalan?!
Qiyətdən salmışdır sözü yalanlar,
Doğrunu danışan möhtəşəm olar.
Dedi sübhü-sadiq çünki doğrunu,
Dünyalar qızıla tutdurdu onu.
Sərv də qaldırmış düzlük bayrağı,
Onunçün həmişə göydür yarpağı.

Hind xalqının dahi sənətkarı Ə.X.Dəhləvinin yalana münasibəti belədir:

Yalana inanmaz idrakı olan,
Şübhəsiz yeriməz dünyada yalan.

Fərdi qaydada apardığım sorğu zamanı – «Yalan danışmağı günah əməl hesab edirsinizmi?» – sualıma cavab verən 30 nəfərdən ancaq 7-si «bəli», qalanları isə «bilmirik» və ya «yox» cavabı verdilər. Həticədən aydın görünür ki, cəmiyyət üzvləri arasında müqəddəs dinimizin hər bir müsəlman üçün vacib say-

diği əməllərin təbliği və təşviqi günün tələbləri səviyyəsində deyildir. Bu da insanların mənəvi cəhətdən yoxsullaşmasına səbəb olur. Yalan danışmaq o qədər adiləşib ki, çoxları bu eybəcər əməli həyat norması kimi qəbul etmək istəyir. İş o yerə gəlib çatıb ki, ölkəmizdə istehsal olunan bəzi malların üstündə xarici ölkə mallarının etiketləri vurulmaqla satılır (məsələn, Binə yarmarkasında yerli sexdə tikilən kostyumun üzərində Polşada hazırlanması barədə etiket vardı). Bir anlığa fikirləşirəm ki, bu cür işləri görənlər öz şəxsiyyət vəsiqələrində atalarının adları, soyadları əvəzinə hər hansı italyan, fransız və ya alman adlarının yazılmasına razılıq verərlərmi?! Əlbəttə yox! Onda qoy elələri tutduqları əməldən xəcalət çəksinlər, müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə halallığa tərəf dönsünlər, riyadan uzaqlaşsınlar!

«Bi-Bi-Si» Radiosunu dinləyirdim (7.XII.2006). Müxbir BDU-nun jurnalistika fakültəsinin tələbəsi olan üç qızla müsahibə aparırdı. Tələbələrə verilən suallardan biri belə idi: «Jurnalistlik peşəsini nə üçün seçmişiniz? «Qızlardan biri arzusunu belə izah etdi:

– Yalanlardan xoşum gəlir, jurnalistlərin çoxu yalan danışmaqla, yalandan uydurduğu şeylər barədə yazmaqla məşğuldur. Ona görə də mən bu peşəni seçmişəm.

Doğrusu, Azərbaycanın ən nüfuzlu ali məktəbinin jurnalistika fakültəsinin tələbəsinin belə cavab verməsi məni təəssüfləndirməklə bərabər, həm də təəccübləndirdi. Biz mətbuata həmişə həqiqətin carçısı kimi baxmışıq. Yalan yazan və ya yalan yazmağa hazırlaşan müxbirin nə özünün, nə də işlədiyi mətbuat orqanının cəmiyyətdə hörmət və nüfuzu ola bilməz, özü də axırda camaatı bir neçə dəfə aldadan yalançı çobanın gününə düşər.

Mənəvi tərbiyənin kökü ailədən gəlir. Hansı ailədə uşaqlar düzlük, doğruluq ruhunda tərbiyə olunursa, valideynlər əməli hərəkətləri ilə övladlarına nümunə ola bilirsə, həmin ailələrdə böyüyənlərin əksəriyyəti yalan danışmaqdan uzaq olur.

Bu yaxınlarda qonşu kənddə ömrünün 85-ci baharını yaşayan Əhməd kişi ilə görüşdüm. Söhbət əsnasında övladları barədə soruşdum. Həyatının əsas mənasını əməkdə, zəhmətdə tapan qoca balalarından razılığını bildirdi. Onun dörd oğlu var, hamısı da ali təhsillidir. Biri kənd məktəbində müəllim işləyir, üçü isə Bakıda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində çalışır. Oğlanlarımızın ən çox hansı cəhəti sizi razı salır? – sualına Əhməd kişi belə cavab verdi:

– Ömrüm boyu qoyun-quzu, mal-qara saxlamaqla, əkin-biçinlə məşğul olmuşam. Heç vaxt yalan danışmamışam, yalan danışarlardan zəhləm gedir. Oğlanlarıma da uşaq yaşlarından təlqin etməyə çalışmışam ki, dillərinə yalan söz gətirməsinlər. Yalan danışan böyük günah sahibidir. Yalançı çoxdanışan olur. Huşu yerində olmur, eyni hadisəni hər dəfə bir cürə danışır. Həmin şəxs gec-tez cəmiyyət içərisində nüfuzdan düşür, insanların ona bəslədiyi inamı itirir. Övladlarımdan ən böyük razılığım odur ki, nəsihətlərimə əməl ediblər, həmişə düz danışirlar, kiməsə kələk gəlməyə çalışmırlar. Ulu Tanrı zəhmət çəkən hər bir insanın ruzisini yetirəcək. Ancaq imanımızı qorumaq, Axirət dünyasına paklıqla, xoş əməllərlə qovuşmaq isə bizdən asılıdır.

Həyati təcrübələr göstərir ki, maddi zənginləşmə və ya onun əksi, yəni maddi yoxsullaşma bəzən qısa zaman dairəsində də baş verə bilər. Ancaq mənəvi zənginləşmənin yolu nisbətən uzundur. Bunun ilkin mənbəyi nütfədirsə, sonrakı mərhələlərdə ailə, məktəb və ictimai mühitin rolu böyükdür. Ona görə də hər birimiz yaşadığımız cəmiyyətin üzvü kimi özümüz səhv hərəkətlər etməməyə çalışmaqla bərabər, ətrafdakılarımızı da pisləklərdən, o cümlədən ən böyük qəbahət sayılan yalançılıqdan çəkəndirməliyik. Çünki bu bizim insanlıq borcumuzdur.

«Mədəni-maarif» - №6-2006

PAXILLIQ MƏNƏVİ EYBƏCƏRLİKDİR

*Qəlbində yer vermə paxılığa sən,
Kin, həsəd pasını sil ürəyindən,
M.Əvhədi*

Qəlbi pak və ülvi hissələrlə dolu olan adamlarla münasibətdə olmaq, söhbət etmək insanı mənəvi cəhətdən ucaldır, daxilən saflaşdırır. Həyatda xoş, nəcib arzularla yaşayanlar həmişə bu cür adamlarla müsahib olmağa çalışır, onlardan çox şey görüb-götürürlər. İllər keçir, el arasında bilik və bacarıqları, namuslu əməkləri ilə ucalan qəlb sahiblərinin hörmət və nüfuzu get-gedə artır, ömür yollarında çoxlarının xeyirxahına, məsləhətçisinə çevrilirlər.

Ağsaqqal sözünə hamının ehtiyacı var. Xalqımız hər saqqalı ağarmışa ağsaqqal deməyibdir. Ağsaqqal o şəxsdir ki, ağılı, düşüncəsi, dərrakəsi və digər fitri xüsusiyyətləri ilə yaşadığı kütlə içərisində başqalarından seçilir, şəxsiyyətində ehtiva olunan bütün yaxşı cəhətlərinə görə hamının hörmət və etimadını qazanır. İlk növbədə ədalətliliyinə, xeyirxahlığına görə cəmiyyətin inam və ümid mənbəyinə çevrilir. Xalqın istər şadlıq, istərsə də qəmli, kədərli günlərində ağsaqqalın sözü, məsləhəti aparıcı qüvvə olur.

Lakin söhbətimizin mövzusu başqa səmtədir. Təəssüfləndirici hal olsa da, etiraf etməliyik ki, müasir cəmiyyətimizdə paxıl, mənəvi cəhətdən eybəcər adamlar da yaşayır. Belələri həmişə yaşadıkları cəmiyyətə ləkə olublar.

Fikrimizcə, paxılığın meydana gəlmə səbəbləri, cəmiyyətə yetirdiyi ziyanlar, insanlığa gətirdiyi bəlalar, bu mənfi əməlin islahı, aradan qaldırılması yolları barədə söz açmaq, fi-

kir mübadiləsi aparmaq olduqca vacibdir. Çünki paxılların rəzil əməlləri insanda ikrah hissi doğurur. Halal zəhməti ilə həyatda ucalanların müvəffəqiyyətləri paxılların qəm və kədərinə səbəb olur, onları daxilən çürüdür. Birinin şadlığı, sevinci paxılın yasına çevrilir.

Şər və bədxahlığın əlaməti olan paxıllıq əvvəlcə nəfisdə hiss kimi meydana çıxır, ona qarşı mübarizə əzmi olmadıqda insan xasiyyətində dərin kök salır. Görkəmli mütəfəkkirimiz A.Bakıxanov bu barədə vaxtilə yazmışdı: «Doğrudan da, paxıllıq odundan yandırıcı od hələ görünməmişdir. Paxıl heç bir zaman rahat yaşaya bilməz. Batini çirkinlik olan paxıllıq həqiqətən qabiliyyətin yoxluğunu göstərir. Çünki hünərli adam əziz vaxtını bu murdar xasiyyətə sərf etməyə heyfi gələr, öz istedadına görə çalışar... Lakin hünərsiz öz istedadına inanmadığı üçün paxıllıq etməyə başlar və xalqın nemətinin puç olmağını istər».

Həyati müşahidələr göstərir ki, kim qəlbən elmlə, namuslu əməklə, halal zəhmətlə məşğul olursa, onun fitrətində güclü hümanizm hissləri, xeyirxahlıq əməlləri baş qaldırır. Həmin insanlarda başqalarının əməyinə də hörmət və qibtə hissləri yaranır. Çünki onların nəfsində yaxşılıqlardan həzz almaq xüsusiyyətləri formalaşmışdır. Tənbəllik paxıllıqla yanaşdır. Əgər tənbəl də zəhmətə qatlaşsa əməyindən fayda götürər, həzz alar, onun qəlbində paxıllığa yer qalmaz. Tənbəl və bacarıqsız adamlar isə qeybət qırmaqla məşğul olduğundan elələrində paxıllıq hissi gündən-günə güclənir.

Hər bir xalqın müdrək fikirləri ilk növbədə onun şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində öz poetik əksini tapır. Atalar sözlərində ulu əcdadlarımızın əsrlər boyu cilalanmış qısa, lakin dərin məna ifadə edən ideyaları verilmişdir. Zəhmətkeş insanların arzu və istəkləri parlaq şəkildə ifadə olunmuş folklor nümunələrində insanlığa yad olan mənəvi eybəcərliklər kəskin tənqid olunur. Atalar sözündə deyilir: «Paxıl bohtançı olar».Böh-

tançılar namuslu adamlara şər atmaqdan çəkinmir, iftira söyləməkdən utanmırlar. Onların bu cür hərəkətləri çox vaxt vicdanlı adamların mənəvi sarsıntılarına səbəb olur, neçə-neçə pak ürəyə xal salır, hardasa işin ahəngini pozur.

Təxminən iyirmi il əvvəl baş verən bir hadisə yadıma düşdü. Qonşu kəndlərin birində İ. adlı birisi paxıllıq, gözügötürməməzlik xəstəliyinə tutulmuşdu. Bu adam həmkəndliləri barədə yuxarı təşkilatlara böhtan xarakterli imzasız (bəzən də başqalarının imzası ilə) şikayət ərizələri göndərirdi. Dəfələrlə komissiyaya gəlmişdi, yoxlamışdılar, faktlar təsdiq olunmurdu. Paxıllıq hissi bu adamın qəlbinə o qədər hakim kəsilmişdi ki, axırda doğma dayısı, Böyük Vətən müharibəsi veteranının guya qanunsuz ev tikməsi barədə yuxarı təşkilatlara imzasız məktub yazmışdı. Ancaq bu dəfə yaman ilişmişdi, başqasına qazdığı quyuya özü düşmüşdü, xəttini tanımışdılar və ekspertiza bu faktı təsdiq etmişdi. Cinayət cəzasız qalmır və həmin şəxsi müəyyən müddət azadlıqdan məhrum etdilər.

Dünyanın söz sərrafları, görkəmli şair və yazıçılar öz əsərlərində mənəvi eybəcərlikləri həmişə ifşa etmiş, insanları düz yola səsləmiş, onların qəlbində xoş duyğular, pak hisslər oymağa çalışmışlar. XX əsrin ən qüdrətli sənətkarlarından biri, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Lenin mükafatı laureatı, avar xalqının böyük oğlu Rəsul Həmzətov paxılları xarakterizə edərək şeirlərinin birində yazır:

Birinin şöhrəti ona göz dağı,
Ən böyük zərbədir, ən dərin məzar.
Ürək paxıllığın olsa dustağı,
Doğma qardaşa da böhtanlar yazar.
Dostlar, ayılın ki, əzəldən sizə,
Hökmü məlum olsun o fəlakətin.
Girsə bircə dəfə ürəyinizə
Ondan xilas olmaq çətindir, çətin.

Aqıl babalarımızı el-obanın sevincinə sevinmiş, qəm pâyından qəm alıblar, çətin gündə bir-birinə həyan, dayaq, kömək olublar. Qarşılıqlı inam hissi onları yaşatmış, ən çətin anlarda sarsılmağa qoymamışdır.

Mənəvi eybəcərliklərə qarşı mübarizə hamımızın vətəndaşlıq borcudur. Tərbiyə prosesində müsbət nümunələrdən istifadəyə geniş yer veririk.. Lakin yaddan çıxarmayaq ki, insan mənəviyyətinə zərbə vuran mənfiliklər haqqında susmaq – yeni-yeni nöqsanların baş verməsi deməkdir. Ona görə də lovğalıq, xudbinlik, paxıllıq, laqeydlik və s. barədə söhbət açmaqdan çəkinmək lazım deyil. Bu mövzularda mədəni-maarif müəssisələrində, təlim-tərbiyə ocaqlarında düşünülmüş şəkildə müzakirə açmağımızın bütövlükdə cəmiyyətimizin mənəvi tərbiyəsində əhəmiyyətli rol oynayacağı şəksizdir.

«Mədəni-maarif» - №5-2005

HANI BİZİM TOYLARIMIZ?!...

Toy hər bir insanın həyatında yeni mərhələnin başlanğıcıdır. Toy birgə nikaha girib ailə quran gənclərin yeni həyatının ilk günüdür. Toy min illər boyu xalqın qorunub saxlanan ən mühüm adət-ənənələrindən birinin təntənəsidir. Toy bir ailənin, bir evin və onlara qoşulan qohumların, qonşuların, dostların şadlıq günüdür. Müxtəlif bölgələrdə bu adət-ənənəni bir-birinə nisbətən fərqli qeyd etsələr də, məzmun və məna cəhətdən toylar eyni cür olmuşlar: İnsan həyatının yeni mərhələsinin nəsil şəcərəsinin davam etdirilməsinə başlanan yeni günü sevinc, şadlıq və təmtəraqla qeyd etmək.

Xalqımızın adət-ənənələrinə diqqətlə nəzər yetirdikdə görürük ki, toya hazırlıq körpə dünyaya göz açan gündən başlanır. Evlərimizdə uşaqlar həmişə sevilib, əzizlənib və babalar, nənələr, əmilər, dayılar, bibilər, xalalar və dostlar körpələrə bu məhəbbəti toy günü arzulamaqla ifadə ediblər: «toy gününü görüm», «toy gününə qurban olum», «toy plovunu yeyim» və s.

Hağıl və dastanlarımızda toyların müddəti haqqında oxuyuruq: «qırx gün, qırx gecə toy oldu», «yeddi gün, yeddi gecə toy oldu», «üç gün, üç gecə toy oldu»... və s. Görünür, insanlığın təşəkkülünün ilkin mərhələsində, kənar informasiyaların az olduğu dövrlərdə toyların davam müddəti indikindən xeyli çox olmuşdur. Əlbəttə, burada toy sahibinin maddi imkanları, toyu idarə edən aşıq və digər musiqiçilərin sənətkarlıq baxımından xalq arasında hörmət və nüfuzu həlledici amil sayılmışdır. Toy məclisləri şadlıq, şadyanalıq məqsədilə qurulsa da, cəmiyyətin birgəyaşayış qaydalarına görə gənclərin mənəvi tərbiyəsi belə yığıncaqlarda həmişə öndə durmuşdur. Toy mağarında hər kəs yerini tanımış, ağsaqqala, özündən böyüyə hörmət etməyi özü-

nə borc bilmişdir. Xalq aşığının oxuduğu ustadnamələr, söylədiyi nağıl və dastanlar insanlar üçün tərbiyəvi məktəb rolunu oynamış, onları həyat haqqında dərinlən düşünməyə sövq etmiş, paklıq dünyasına qovuşdurmuşdur.

Kişi və qadın toyları davam etmə müddətinə, məzmun və formasına görə həmişə bir-birindən fərqlənmişlər. Qız toyuna hazırlıq müəyyən müddət davam etsə də, onun keçirilməsi əksərən bir gün ərzində başa çatdırılırdı. Ötən əsrin 80-ci illərinə qədər kəndlərimizdə qadın toylarına kənardan musiqiçilər çağırılmamış, məclisi bədahətən söz söyləmək imkanları olan qadınlar, gəlinlər və qızlar idarə etmişlər. Toya bir ay qalmış işdən sonra axşamlar qadınlar qız evinə yığışar, məşqə başladılar. Əllərində dəf qabaq-qabağa dayanan dörd qadın (hər tərəfdə iki nəfər) növbə ilə mahnı oxuyar, bəhsləşərdilər. Çox vaxt oğlan tərəfinin cavan qadın və qızları da qız evinə gələr, şənliklərdə iştirak edərdilər. Məsələn, oğlana qohum olan qadınların oxuduğu qafiyələrdən biri belə idi:

Yaxşı bəzək vurun bizim gəlinə, gəlinə,
Mirvarini düzün onun telinə, telinə.

Qarşı tərəf də bu beytə uyğun qafiyə taparaq, şənliyi davam etdirirdi. Toy günündə musiqi aləti kimi ancaq dəfdən istifadə olunur, qadınlar ürəyeyatımlı mahnı oxuyar, məclis əhlini şənləndirərdilər. Onu da qeyd edək ki, qız toyunda şənliyi təşkil edənə, onu apararlara heç vaxt haqq ödənilməzdi. Çünki həmin adamların hamısı yaxınlar və doğmalar idi. Bir ailənin sevinci hamının sevinci, şadlığı hesab olunurdu.

Oğlan toyları 70-ci illərə qədər üç gün davam edərdi. Birinci gün axşam ağsaqqallar, qohumlar, yaxın qonşular oğlan evinə yığışar, məclisi yola vermək üçün plan hazırlayar, kimin nə işlə məşğul olacağını müəyyənləşdirərdilər. İkinci gün musiqiçilər və qonşu kəndlərdən toya dəvət olunanlar gələrdi və məclis qurulardı. Əlbəttə, yaxın qohumlar və dostlar toyun əv-

vəlindən axırıncan iştirak edərdilər. Üçüncü gün bütün kənd camaatı məclisə yığışardı və toy bəy tərifi ilə başa çatardı.

Xeyir iş sahibinə maddi və mənəvi cəhətdən kömək göstərmək, yardım etmək xalqımızın ən gözəl adətlərindən, ən yaxşı insani sifətlərindən biridir. Toy məclisinə içi şirniyyatla dolu qırmızı örtüklü xonça gətirilər, ağsaqqalın qabağına qoyulardı. Ağsaqqal cibindən pul çıxarıb xonçaya atardı. Sonra isə cavan oğlanlardan biri nəlbəkiyə şirniyyatdan qoyub sağdan sola bir-bir adamlara yaxınlaşardı. Hər kəs nəlbəkidən konfet götürər və xələtini (pulu) ora qoyardı. Cavan oğlan pulun miqdarını ucadan bildirərdi: Kərim kişi 10 manat.

Xonçanın başında oturan ağsaqqal ucadan (çox vaxt qonşu kənddən gur səsi olan Əzizxan kişi) deyərdi: – Evi abad olsun! Oğlu, qızı üçün olsun! Toyda siyahı yazılmazdı. Hər kəs imkanına görə pul atardı. (İndiki kimi borca borc deyildi.) Qohumlar xeyir məclisinə qoç, cöngə gətirər, gəlinə zinət əşyaları alardı. Bəziləri niyyət etdiklərinə görə toyda pul yığmazdılar. Məsələn, 50-ci illərdə kəndimizdə (Lerik rayonu, Anzolu kəndi) Xannəzər kişi oğlu Muxtara pulsuz toy eləmişdi. Yaşlı adamlar indi də bu barədə həvəslə danışirlər. Məclisdə hamıya yaxşı qulluq göstərilərdi. Əvvəlcə pürrengi çay, sonra isə plov və yanında qəylə (Bakıda buna «qara» deyirlər) verilərdi. Kəndimizdə və qonşu obalarda heç vaxt açıq şəkildə halal süfrəyə ulu Tanrının haram buyurduğu spirtli içkilər qoyulmayıb.

Musiqi insan ruhunun qidasıdır. Şənlik məclisinə yığışanlar musiqiyə qulaq asmağı, həzz almağı hər şeydən üstün hesab etmişlər. Ona görə də maddi imkanına görə hər bir şəxs xeyir məclisinə daha bacarıqlı musiqiçiləri dəvət etməyə çalışmışdır. Yaxşı yadımdadır. Altıncı sinifdə oxuyurdum. Payızın əvvəli idi. Muxtar kişi kiçik qardaşına toy eləyirdi. Toya Astaradan aşıq Ağalını çağırmışdı. İfaçı aşıq olan bu sənətkar ustadnamələr söyləyir, məclisdə gəzişirdi. Sonra Aşıq Ələsgərdən oxudu. Məclis əhli diqqətlə qulaq asırdı.

Sonralar Azərbaycanın çox aşuqlarını rayonumuzun kəndlərinə toylara çağırırdılar, hərəsi də şəxsi fitri xüsusiyyətləri ilə yaddaşlara köçdü. 70-ci illərdə qonşu Çayrud kəndindən aşıq Nəriman da ifaçı sənətkar kimi bu qədim peşənin sirlərini dərinləndən öyrəndi, uzun illər Lerikdə və qonşu rayonlarda toy məclislərini yola verdi, xalqın hörmət və etimadını qazandı. Çayrud musiqi məktəbinin direktoru kimi o bu gün də rayonda keçirilən dövlət tədbirlərində çox fəal iştirak edir.

Buraya qədər qeyd etdiklərimiz ötən əsrin 50-90-cı illərində keçirilən toy məclisləri barədə bəzi məqamlar idi. Lakin əsas məqsədimiz müasir toylarımız haqqında fikirlərimizi oxucularla bölüşməkdir. İnsan yaşayışı ilə bağlı hər hansı tədbirin həyata keçirilməsinin maddi və mənəvi tərəfləri olur. Maddi baxımdan hər bir şəxs görəcəyi işlər barədə fikirləşəndə ilk növbədə mövcud imkanlarını nəzərdən keçirir və ona uyğun hərəkət etməyə çalışır. Həddi-buluğa çatmış övladını evləndirmək, ailə sahibi etmək hər bir şəxsin valideynlik borcudur. Hamı istəyir ki, övladına yaxşı toy etsin, təmtəraqlı məclis qursun. Müasir toyların əksəriyyəti şadlıq saraylarında keçirilir. Etiraf edək ki, bir çoxlarının maddi durumu şadlıq saraylarında toy eləməyə imkan vermir. Lakin məcburiyyət üzündən toy eləmək üçün restoranlara üz tutanlardan bəzilərinin xeyir işi son nəticədə qanqaraçılıqla qurtarır. Çünki yığılan pul restoranın xərcini ödəmir, toy sahibi borca düşür, sonralar borcun ödənilməsi yeni qurulan ailə üçün problemə çevrilir. Şadlıq saraylarının bir nəfər üçün tələbi (15 manatla 50 manat arasındadır, bəzilərinə bir az da çox) əhalinin kasıb təbəqəsinin maddi durumuna uyğun gəlmir. Əgər bir şəxs ildə qohum-əqrəba, dost-tanış, qonşu və s. də daxil olmaqla 15-20 toyda iştirak edirsə, bunun üçün minimum məbləğdə, yəni ən azı 400-500 manat pul lazımdır. Hələ onu demirik ki, toyda 20 manat pul yazdıran özünü təhqir olunmuş hesab edir, çünki əksər hallarda bir nəfər üçün hesablanan qiymət 20 manatdan yuxarı olur.

İndi isə toyun gedişi ilə bağlı şəxsi müşahidələrimiz əsasında bəzi məqamlara aydınlıq gətirməyə çalışaq. ToyLAR əsasən axşam saat 6:00-dan 12:00-yə qədər davam edir. Qonaqlar şadlıq sarayına daxil olanda üzərində müxtəlif cür yeməklər, meyvələr, şirələr, sular və spirtli içkilər düzölmüş stollar hazır olur. Menyuda 30-40, bəzən bir az da çox yemək və içki növü olur. Artıq stolun üstündə bir şey qoymağa yer yoxdur. Xidmətçilər isə dalbadal daşıyırlar. Normal düşüncə sahibi olan hər kəs məclisdəki israfçılıq barədə fikirləşir. Görəsən, bu qədər yemək kimə, nə üçün lazımdır? Adam bir dəfəyə nə qədər yemək yeyə bilər?! Nə tibbi-bioloji, nə də insanlıq baxımından qısa vaxt ərzində bu qədər yeməyin qəbulu xəstəlik və tərbiyəsizlikdən başqa bir şey deyildir. Ancaq çoxlarımızın iştirak etdiyi toylarda vəziyyət belədir. Əlbəttə, nəfsinin quluna çevrilənlər yedikcə yeyir, içdikcə içir, sonra da piylənir və xəstələnilər.

Plov tarixən evlərimizdə də, məclislərimizdə də süfrələrimizin bəzəyi, xörəklərimizin şahı hesab olunub. Lakin müasir toylarda bu gözəl nemətə, bu ləziz təama qarşı bir etinasızlıq vardır. Axşam saat 10:00-dan sonra təmtəraqla məclisə gətirilən plova heç kim əlini uzatmır. Çünki yeyən yemiş, doyan doymuşdur. Toyun bu vədəsində ağır və qiymətli yeməyin gətirilməsi israfçılıqdan başqa bir şey deyildir.

Tarixən toy məclisləri aşıqların, xanəndələrin və digər musiqiçilərin sınaq meydanı olmuşdur. İllərlə zəhmət çəkib musiqinin incəliklərini öyrənənlər, fitri istedadları ilə aşıqlıq və xanəndəliyin gizli sirlərinə bələd olanlar şadlıq məclislərində xalqın ruhunu oxşamış, ecazkar ifaları, sənətləri ilə dinləyicilərin hörmət və məhəbbətini qazanmışlar. Bu gün də şadlıq məclislərində, toyxanalarda əsl sənətkarlarla rastlaşanda onların ifalarından həzz alırıq, məmnun oluruq. Təəssüf ki, şadlıq evlərində keçirilən toylarda çox vaxt qulaqbatırıcı elektrik avadanlıqlarının hesabına çığır-bağır salan naşı musiqiçilərlə rastlaşırıq və toy sahibinin hörmətinə müəyyən müddət məcburən onlara qulaq

asmalı oluruq. Hay-küy, çığır-bağır, qulaqbatırıcı gurultulu səslər sağlamlığımızı ziyan vurur, zövqümüzü korlayır, toydan sonra bir həftə özümüzə gələ bilmirik.

Oynamaq toy məclisinin yaraşığıdır. Yaxın qohumlar, qonşular, dostlar, tanışlar həmişə toyda oynamış, şən, oynaq rəqsləri ilə şadlıq məclisinə tərəvət, gözəllik bəxş etmişlər. Tamaşaçılar həmişə bundan zövq almışlar. Ancaq heç vaxt hamı rəqs etməyi bacarmamışdır. El məsəlində deyilir: «Utanmasan, oynamağa nə var ki?!» Doğrudan da, bəziləri uşaq yaşlarından utanmış, çəkinmiş, oynamağı öyrənə bilməmişlər. Burada heç bir qəbahət yoxdur. Çünki oynaya bilmədiyinə görə oynamır. Oynayanlar isə öyrəndikləri musiqi havasının ritminə uyğun rəqs etmişlər. Bugünkü toylarımızda isə çox qəribə vəziyyət yaranıb. Demək olar ki, çalınan hər bir rəqs havasına hamı oynayır. Əvvəllər ancaq «Yallı» rəqsinə kollektiv şəkildə oynamışlar. İndi isə bütün oyun havalarına hamı birdən «rəqs edir». Bir də görürsən ki, 100-150 nəfər meydanda «haray-həşir» qoparır.

İki il əvvəlin söhbətidir. Bakının möhtəşəm şadlıq saraylarından birində həmkəndlilərimizdən birinin oğlunun toyu idi. Bəyin atası oynayırdı. Tay-tuşları ona qoşulmuşdu. Yaşı 60-ı haqlamış, şəxsiyyətinə böyük hörmət bəslədiyim ziyalılardan biri onlara qoşulmuşdu və atlanıb-düşürdü. Toydan sonra qəlbinə dəyməmək üçün ehtiyatla ona yanaşıb soruşdum:

– İndiyə kimi rəqs etməyinizi görməmişdim. Nə əcəb sizdən?!

Cavabında eşitdim:

– Toydan sonra hamı videokasetə baxır, oynamasan olmur, ona görə mən də yavaş-yavaş öyrənirəm.

Daxilən xəcalət hissi məni bürüdü və bu anda yadıma məşhur atalar sözü düşdü: «Qırxında öyrənən...» və bir də xəyalımda C.Məmmədquluzadənin «Qurbanəli bəy» hekayəsindəki Kəblə Qasım canlandı. Bu nurani şəxs, Qurbanəli bəyin təhqir-

lərinə dözdü, ancaq oynamağı bacarmadığına görə meydana girmədi.

Təəssüf hissi ilə qeyd etməliyəm ki, hər dəfə qohumlardan, tanışlardan dəvətnamə alanda milli toy görmək arzusu ilə evdən çıxıram. Ancaq hələ ki, son illərdə belə toylarla rastlaşmamışam. Müasir toylar barədə rəy öyrənmək məqsədilə fərdi qaydada bir çoxlarına müraciət etmişəm. Əksəriyyəti toyların təşkili və keçirilməsi formalarından narazıdır. Bəziləri şadlıq məclislərinin bu cür təşkil olunmasını qloballaşma və Avropaya inteqrasiya ilə əlaqələndirir, bir qismi isə bunu cəmiyyətdə təbəqələşmə ilə bağlayır. Bütün hallarda toylarımız milli zəmindən uzaqlaşmaqdadır. Bu barədə fikirlərini öyrəndiyim bəzi ziyalıların dedikləri də oxucular üçün maraqlı olar.

Həkim *Əfrail Ağayev*: – Şadlıq saraylarında stollara külli miqdarda və müxtəlif çeşiddə yeməklərin düzülməsini ancaq israfçılıq adlandırmaq olar. Normal insan orqanizmi normadan çox-çox artıq olan ərzağın qəbulu iqtidarında deyildir. Ən yaxşı halda həmin yeməklərin 10-15 faizini təmiz və keyfiyyətli şəkildə qonaqlara təklif etsələr, kifayətdir.

Pedaqoji elmlər namizədi, Bakı Slavyan Universitetinin müəllimi *Akif Məmmədov*: – Süfrə mədəniyyətini qorumaq, uca Tanrının bizə bəxş etdiyi nemətlərdən qənaətlə və səmərəli istifadə bizim insanlıq borcumuzdur. Bu baxımdan toy məclislərindəki israfçılıqla barışmaq olmaz. Toy iki gəncin, iki ailənin şadlıq və sevinc günüdür. Onların sevincinə qoşulub şadlıq məclisinə gələn hər bir şəxs valideynlərə gözyadınlığı verir, ailə quran gənclərə xoşbəxtlik arzulayır. Lakin bunu kolxoz iclasları səviyyəsinə qaldırmağa heç bir lüzum yoxdur. Bəziləri mikrofonu əlinə alıb yarım saat bəyin (və ya gəlinin) atasını, babasını, bütün nəslini tərifləməyə başlayır. Məncə, məclisdəkilərin heç birinin belə çıxışlardan xoşu gəlmir.

Şair *Ağacəfər Həsənlı*: – Toy məclislərini rəvnəqləndirən, çağırılan qonaqların ruhunu oxşayan, onlarda şən ovqatı təmin

edən ilk növbədə gözəl musiqi nömrələridir. Şadlıq saraylarında isə ən çox bayağı, saxta musiqilərə yer verilir, dinləyicilərin zövqü korlanır, onların səhhətinə ziyan vurulur. Elektrik avadanlıqları vasitə ilə yaradılan güclü səs-küyə musiqi deməyə adamın dili gəlmir. Yaxşı olar ki, şadlıq məclisinin ruhuna uyğun mahnılar səslənsin, əsrlərin sınağından çıxmış toy adətlərimiz unudulmasın.

Həyat daima inkişafdadır. Hər bir inkişaf, hər bir yüksəliş insan mənəviyyatının kamilləşməsinə, milli adət-ənənələrin qorunub saxlanmasına, daha da möhkəmlənməsinə xidmət etməlidir. Çünki ancaq bu yolla mənəvi sərvətlərimiz yabançı ünsürlərin təsiri altına düşməz və gələcək nəsillərə ötürülər. Hər birimiz yaşadığımız cəmiyyətin üzvüyük və üzərimizə müəyyən əxlaqi məsuliyyət düşür. Baş verən hadisələrə biganəlik göstərmək, vətəndaş məsuliyyətindən yaxa qurtarmaq, kənar qalmaq deməkdir.

Qeyd etdiklərimiz milli toy adətlərimizi yaşatmaq naminə qələmə alınmışdır. Məqalənin həcmi imkan vermədiyindən müəllifin subyektiv fikirlərinin bir qismi yazıda öz əksini tapmışdır. Arzumuz budur ki, geniş oxucu kütləsi qeyd olunanlara münasibət göstərsin. Gün o gün olsun ki, sevinə-sevinə toylara gedək, oradan yaxşı əhvali-ruhiyyə ilə qayıdaq və xoş, pak hisslərin təsiri altında yaşayaq.

«Mədəni-maarif» №8-2007

*Bir qızı almağa etdikdə niyyət,
Yetir hüsnünə yox, nəfsinə diqqət!
Qadının həyadan qızarsa üzü,
Birinci gözəldir dünyada özü.*

Ə.Cami

«BU DÜNYADAN GEDƏR OLDUQ...»

Qadir Allah Yeri, Göyü, bütün Kainatı, mələkləri xəlq eləyəndən sonra yer üzünü daha da nurlandırmaq üçün özünün bu dünyada xəlifəsi olan ilk İnsanı – Adəm babamızı yaratdı. Ulu Tanrı xəlq etdiyi və gələcəkdə yaradacağı bəndələrinin hər birinə ömür payı təyin etdi. Dünya tarixindən bəlli olur ki, yaşayışın ilkin mərhələlərində insanlar sonrakı dövrlərlə müqayisədə daha çox yaşamışlar.

Dini mənbələr göstərir ki, Həzrət Adəm (ə) 940 il, Həzrət Şiys (ə) 900 il, Həzrət Huh (ə) 2300 il, Həzrət İbrahim (ə) peyğəmbər 260 il ömür sürmüşlər. Həzrət Huh (ə) peyğəmbər 950 il camaatı dinə dəvət etmişdir. Sonuncu peyğəmbərimiz Məhəmməd (s) isə cəmi 63 il ömür sürmüş, 40 yaşında peyğəmbərlik risalətinə yetişəndən sonra 23 il xalqı haqqa və imana çağıraraq, İslamın təbliği ilə məşğul olmuşdur.

Hər bir insan onu əhatə edən aləmi dərk eləməyə başlayandan sonra bir gün bu dünyadan gedəcəyini, mövcud həyatla vidalaşacağını, öləcəyini də anlayır. Uşaqlıq və gənclik çağlarında ölüm nisbətən az yada düşürsə, ömrün ahıllıq və qocalıq mərhələlərində normağ ağıl sahibləri həyatın son anı barədə çox fikirləşir, onun yaxında olduğunu hiss edirlər. Heç də sirr deyildir ki, insanların əksəriyyəti ölümdən qorxur. Müqəddəs kitabımız «Quran»da ölümdən qorxunun səbəbi belə açıqlanır: «Ancaq öncəki işləklərindən bəllidir, ölümü əsla istəməzlər. Zalımları tanıyar Allah. Görürsən başqalarından və hətta Allaha şəriq qoşanlardan da artıq həyat düşgünüdürlər. Hər biri istər ki, min il yaşasın. Uzun ömür əzabdan uzaqlaşdırmaz adamı. («Qurani-Kərim», Nəriman Qasimoğlunun qələmilə açıqlama, Bakı – 1993, səh. 7). Təəssüf ki, insanlar istəsələr də, istəməsələr də ölüm hər bir şəxs üçün İlahi tərəfindən verilmiş vaxtı gizli olan qərardır.

Bu qərarın gizli saxlanması da bir hikmət vardır. Ulu Tanrını qəbul edən insan isə hər an Yaradanın əmrinə hazır olmalı, bu yurduqlarını yerinə yetirməlidir. Müqəddəs kitabın «Ənam» surəsinin 2-ci ayəsində deyilir: «Sizi gildən O yaratmış. Sonra əcəl təyin eləmiş sizə. Bəlli olan əcəlsə Onun dərgahındadır. Siz isə hələ də şübhədəsiniz («Qurani-Kərim», səh. 58.).

Bu dünya həyatı insanlar üçün bir sınaq meydanı, Axirət gününə hazırlıq mərhələsidir. Yer üzünün əşrəfi hesab olunan insanın həyatda ən böyük əməli vəzifəsi Tanrıya inam, etiqad, ibadət və halal yolla sərmayə əldə etməkdir. Bu yolu tutan şəxs mənəvi təkamül prosesini keçirir, kamillik mərtəbəsinə yüksəlir, möminlik dərəcəsinə alır. «Quran»ın «Ənfəl» surəsinin 2-ci ayəsində oxuyuruq: «Möminlər o kəslərdir ki, anılan zaman adı Allahın titrəyər ürəkləri, oxunan zaman ayələri onlara, ayələr artırır imanlarını və Rəbblərinə güvənər onlar» («Qurani-Kərim», səh. 83). Bəli, mömin şəxs təqva sahibi olur, hər bir işində Allaha təvəkkül edir, həyatını ancaq Tanrının buyurduğu şəkildə qurmağa çalışır.

Qələmə aldığımız mövzuda əsas qayəmiz ölüm və ölməzliklə bağlı düşüncələrimizdən bəhs etməkdir. Ölüm dünya həyatında hər bir şəxsin cismani cəhətdən ömrünün sona çatma anıdır. Ölüm kimisinin əbədi olaraq yoxluğu, unudulması, kimisinin isə yeni əbədi həyatının başlanması, ölməzliyə qovuşmasıdır. Peyğəmbərlər, imamlar, şairlər, alimlər, vətən, din, haqq, ədalət yolunda canından keçənlər müvəqqəti dünyadan əbədiyyət aləminə köçüblər və dünya durduqca anılacaqlar, insanlar onların xeyirxah əməllərindən bəhrələnəcəklər.

Türk ədəbiyyatının yeddi əsr bundan öncə yaşamış ən qüdrətli nümayəndəsi Yunus Əmrə yaratdığı olduqca qiymətli bədii nümunələri ilə ölməzliyə qovuşmuş dahi şəxsiyyətlərdən biridir. İnsan həyatının əsas mənasını paklıq, nəciblik, xeyirxahlıq, doğruluq, mehribanlıq və elm öyrənməkdə görəndə şair əsərlərində bu məsələlərin təbliğinə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Qadir Allahın bəndələri üçün qərar verdiyi Ölüm anına hazırlıq şair tərəfindən bədii nümunələrindən birində çox ibrətamiz şəkildə qələmə alınmışdır. Bu mövzuda yazılmış şeir aşağıdakı misralarla başlanır:

Bu dünyadan gedər olduq,
qalanlara səlam olsun,
Bizim üçün xeyir-dua
qılanlara səlam olsun.
Əcəl bükə belimizi,
söylətməyə dilimizi,
Xəstə ikən halımızı
soranlara səlam olsun.

İslam dinində salam vermək bəyənilmiş əməl hesab olunur, təqdir edilir. Salamın savabını qaytarmaq isə vacibi əməldir, yəni salam söyləyənə hökmən cavab verilməlidir, ona borclu qalmaq olmaz. «Salam» sözünün lüğəti mənası salamatlıq, sağlamlıq, sülh, əmin-amanlıqdır. Müsəlmanlar arasında səmiyyə, mehribanlıq yaradan «salam» haqqında «Quran»da deyilir: «Sizi bir salamla salamlayanı daha gözəl salamla salamlayın, ya da eynilə salamlayın. Şübhəsiz hər şeyin hesabını çəkəndir Allah» («Qurani-Kərim», səh. 42).

Yunus Əmrə dünyadan köçmək ərəfəsində ətrafdakılarına, onun başına yığışanlara salam söyləyir, onlara sağlamlıq, əmin-amanlıq arzulayır. Biz burada şairin insanlara son dərəcə yüksək məhəbbətinin ifadəsini görürük. Şübhəsiz ki, uzun əsrlərdir bu şeiri oxuyan hər kəs müəllifin ruhuna rəhmət oxuyur, əbədiyyət dünyasına salam göndərir.

Xəstənin görüşünə getmək, yoluxmaq İslam əxlaq qaydalarının tərkib hissələrindən biridir. Məhəmməd (s) peyğəmbər buyurmuşdur: «Müsəlmanın müsəlman boynunda haqqı odur ki, görəndə ona salam versin, naxoş olanda görüşünə getsin, öləndə

cənazəsini müşayiət etsin». Şair də xəstələnəndə, əcəl belini bükəndə, dili tutulanda onun görüşünə gələnləri, halını soranları salamlayır. Sonrakı beytlərdə deyilir:

Tənim ortaya açıla,
yaxasız köynək biçilə
Bizi bir arı vəchiylə
yuyanlara səlam olsun.
Əzrayıl alır canımız,
qurur damarda qanımız,
Yuyıcağaz kəfənimiz
saranlara səlam olsun.

İnsan öləndən sonra cənazə ortaya qoyulur, ona üç hissədən ibarət kəfən biçilir. Yuyularaq qüsl verilir, paklanır və kəfənə tutulur. Şair bu vacibi əməllərin yerinə yetirilməsində iştirak edənlərə də salam göndərir. Çünki onlar hər bir şəxsin haqq dünyasına qovuşmasında müsəlmanlıq borclarını yerinə yetirirlər.

Şeir in sonrakı beytlərində oxuyuruq:

Sözdür söylənir araya,
kimsə dözməz bu yaraya,
Yetüb bizi məqbərəyə
qoyanlara səlam olsun.
Bunda hər gələnələr gedər,
hərgiz gəlməz yola gedər,
Bizim halımızdan xəbər
soranlara səlam olsun.

Dünyadan insan köçməsi qohum-qonşu, dost-aşna, övlad və vərəsələr üçün qəm və kədərə çevrilir. Hamı mərhumun evinə yığışır, təskinlik verir, ölünü qəbir evinə, axirət mənzilinə çatdırırlar. Qəbiristanlıqdan hamı evinə qayıdır, fəqət gedər-

gəlməz yola gedəndən başqa. Şair təşrih-cənazə iştirakçılarını, ölüyə rəhmət oxuyanları, onun halından xəbər soranları salamlayır.

Yunus Əmrə əsərinin qəhrəmanı Allaha ruhən, mənən bağlı bir insandır. İlahi eşq onda ətrafındakı insanlara da sonsuz məhəbbət yaratmış, qüdrət və əzəmət sahibinin göndərdiyi ölümlü xoşluqla qəbul etməsinə səbəb olmuşdur. Çünki Haqqı sevən ona qovuşmağa tələsir. Onun hər bir dərдинə dəva qılan da Haqq özüdür. Şeir in son misraları belə qurtarır:

Aşiq oldur haqqı sevə,
Haqq dərдинə qıla dəva,
Aşiq Yunus söylər sözü,
qan-yaş ilə doldu gözü,
Bilməyən nə bilsin bizi,
bilənlərə səlam olsun.

Yunus Əmrənin əsərində xalq təfəkkürünün əzəməti, xalq kədərinin dərin bəşəri mənası, pak müsəlmanların son istəkləri öz poetik əksini tapmışdır. Şairin qəhrəmanının gözləri qan-yaşla dolmuşdur. Bu gözlərdə həm kədər, həm də sevinc vardır. Doğmalarından ayrıldığına görə kədərlənən şair ulu Tanrıya qovuşduğuna sevinir. Yeddi əsrdir ki, onu «bilməyənlər» də əsərlərini oxuyur, bilir, qadir Allaha sonsuz məhəbbətlə yoğrulmuş fikirlərindən bəhrələnir, böyük şairin dahiliyini dərk edir, pak ruhuna salavat və salam göndərirlər.

«Mədəni-maarif» – №9-2007

HƏYATDAN İNSAN KÖÇÜR...

*Dünya - mehmanxana, sənə bir qonaq,
Əbədi deyil ki, şadsan da indi.*

*Bir gün torpaq altda uyuyacaqsan,
Zər-xara üstündə yatsan da indi.*

A.Rudəki

Yaranmışların ən şərəfli olan İnsan ulu Tanrının onun qarşısında qoyduğu vacib əməlləri yerinə yetirməklə, təmasda olduğu adamların hörmət və məhəbbətini qazanmaqla möminlik mərtəbəsinə yüksəlir. Qısa ömür möhləti hər bir şəxs üçün Axirət imtahanına hazırlıq mərhələsidir. İnsan həyatı Əbədiliklə Müvəqqətiliyin qovuşuğundan ibarətdir. Yaşayışın müvəqqətiliyi hamıya bəllidir, yəni hər kəs həyata bir dəfə gəlir, ikinci dəfə mümkün deyil ki, adam buraxdığı səhvləri düzəltsin, təkrar etməsin. Həyatın əbədiliyi isə odur ki, bu dünyada xoş əməllərin, yaxşı işlərin təqdir olunur, sevilir, Axirət imtahanında isə Tanrı dərğahına üzüağ çıxırsan. Əksinə olduqda isə yaşadığın cəmiyyətin nifrətini qazanır, haqq-hesab gününə üzüqara, əliboş gedirsən. Qadir Allaha, onun peyğəmbərlərinə dildə iman gətirən şəxs əməlini də dediklərinə uyğun qurmalıdır. Dil ilə əməlin birliyi insanın qəlbinin rahatlığı, onun yalandan uzaq olmasıdır.

Təəssüf ki, ömür möhlətindən səmərəli istifadə etmək, həyat sınaqlarından üzüağ, alnıaçıq çıxmaq hər adama nəsib olmur. Bu dünya şeytanla mübarizə meydanıdır. Bəziləri dünyaya aldanır, şeytanın qurduğu hiylə toruna düşür, nə qədər əlləşsələr, çalışsalar da bu tordan xilas ola bilmirlər. Xoş o insanın halına ki, ağılı nəfsinə qalib gəlir, onu nəzarətdə saxlaya bilər, son

məkana paklıqla köçməyi müvəqqəti yaşayışının əsas devizinə çevirir.

Həyat elə qurulmuşdur ki, İlahi tərəfindən ölüm anı hamı üçün gizli saxlanılmışdır. Bunun özündə də bir hikmət vardır. Lakin ölümün labüdlüyü qətidir, ona görə də bu barədə söhbət açmaq labüddür, lazımdır, vacibdir. Tarixin bütün dövrlərində mütəfəkkirlər həmişə həyat barədə, onun sonu olan ölüm barədə fikirləşmiş, bəşəriyyəti bundan ibrət almağa, ona hazır olmağa çağırmışlar. Dahi Nizami Gəncəvi yazır:

Ölüm bir bələdir, çarə edilməz,
Onun çarəsini tapmayıb heç kəs.
Əcəl qızdırması yetişən zaman.
Qalar həkimdən də əlacı pünhan.

Tarixdən məlumdur ki, ulu Tanrı Məhəmmədi (s) peyğəmbərliyə seçəndən sonra bəşəriyyəti İslam dininə dəvət etmək vəzifəsini ona təhy etdi. Allahın haqq Peyğəmbəri Məhəmməd (s) ətrafda olan ölkə başçılarına məktub yazıb elçiləri vasitəsilə göndərdi və onları İslama dəvət etdi. Böyük N.Gəncəvi «Xosrov və Şirin» əsərində Peyğəmbərin Xosrova məktub yazması hissəsində bu hadisədən bəhs edir. Şeyrin bir yerində deyilir:

Qüdrət qəzanındır, bunu anla sən,
Sən əməl edənsən, Tanrı əmr edən.
Allah ola bilməz, heç bir pərəstar,
Allahlığa yalnız bir Allah yarar,
Eşit, Xosrov adlı ey aciz bəndə!
Yüz camlı Keyxosrov olsan, bil, sən də
Məxluqsan, nəhayət, bir gün ölərsən,
Yaxa qurtarmazsan ölüm əlindən.
Şahlıq qurtarsaydı ölümdən, inan,
Çoxu dəm vurardı Allahlığından.

Verilən parçadan çıxan əsas ideya bundan ibarətdir ki, ölümün qarşısında şahlar da aciz bəndəyə çevrilirlər, təslim olurlar. Ona görə də dünyagirlik faydasızdır. Şair çox doğru olaraq qeyd edir ki, ölməyə çarə tapılsaydı, şahlar Allahlıqdan dəm vurardılar. Tarixdən o da məlumdur ki, Həzrət İbrahim (ə) peyğəmbərin dövründə yaşamış Həmrud şah Allahlıq iddisına düşmüşdü. Dünyada bu cür digər şəxslər də olmuş və son anda peşmançılıq çəkmişlər.

Həyat gözəldir, yaşamaq şirindir. Ətrafında doğmaların, qohumların, dostların, tanışların vardır. Onlarla görüşür, hal-əhval tutur, sevinirsiniz. Həyatın ən böyük rəngarəngliyi ondan ibarətdir ki, hər kəs üçün yaxşı əməllər etməyə imkanlar mövcuddur. İlahiyə min dəfə şükür etmək lazımdır ki, həyatı görmək, dərk etmək, görəcəyi hər bir iş barədə əvvəlcədən düşünmək, fikirləşmək qüdrətini bəndəsinə bəxş edib.

İnsan ölümə hazır olmalıdır. Bu fikrin əsasında insanın pisləklərdən çəkinməsi, pəhrizkarlığı durur və son nəticədə faydası hər kəsin özünə qayıdır. İmam Həzrət Əli (ə) buyurur: «Bax, gör ölüm gələndə hansı əməl şadlandırırsa, o əməli indi

Hacı Bayram və əmisi Hacı Ələkbər (1968-ci il)

et, çünki sən əmin deyilsən ki, indi ölməyəcəksən». Mömin insanların əmiri sayılan bu dahi şəxsiyyət həm də bütün müsəlmanlara tövsiyə edir ki, sənə qəbirdə bir yoldaşın olması labüddür. Odur ki, özün üçün xoşsurət, gözəl və xoş ətirli bir yoldaş tap. Saleh əməl belə bir yoldaşdır.

İnsanların Dünya həyatından ayrılması, Axirət aləminə qovuşması müxtəlif şəkildə baş verir. Kimisi uzun müddət yorğan-döşəyə möhtac olur, çoxlu ağrılar çəkir, kimisinin xəstəliyi nisbətən az davam edir, bəziləri də asanlıqla əsəl şərbətini dadır, ruhları bir andaca əbədiyyət aləminə qovuşur. Ulu Tanrı dərğahında olan belə gizli sirlərindən heç bir bəndənin yəqinliklə danışmağa qüdrəti çatmır. Lakin bəzi din alimlərinin rəyi belədir ki, günahkar bəndələrin Axirətdə dadacaqları əzabların bir qismi dünyada xəstəlik zamanı çəkdiyi ağrılar vasitəsilə çıxır. Hər bir insanın xəstəlik halında da borcu böyük Yaradana şükür etməsidir. Tanrıya sevgidən doğan bu əməl ibadətin bir növüdür. Müqəddəs dinimizlə bağlı qələmə alınan kitablarda o da qeyd edilir ki, bu dünyaya (yəni var-dövlət) az rəğbət göstərən insanların Tanrıya, Axirətə sevgiləri güclü olduğundan çox rahat can verirlər.

Dünya həyatında bir-birimizlə münasibət saxlayırıq. Birimizin hərəkəti digərimiz üçün ibrət, nümunə olur, yaxşılıqları təqdir edir, pisləklərdən çəkinirik. Normal düşüncə sahibləri öz davranışlarına da başqalarının gözü ilə baxır, özlərini nəzarətdə saxlayır və həmişə yaxşılıqlara doğru can atırlar. Ölümlə bağlı bu yaxınlarda (25.03.2008) baş vermiş ibrətamiz bir hadisəni, yeri düşdüynə görə, burada qeyd etməyi vacib bilirəm.

Uzun illər Bakının Binə qəsəbəsində yaşayan yaxın qohumumuz Hacı Ələkbərin Axirət dünyasına qovuşması onu tanıyanların gözü qarşısında ibrətli şəkildə baş verib. Yaxın qonşusu Məhərrəm kişi danışır ki, onunla zöhr namazına məscidə getdik. Orada «Qurani-Kərim»in «Yasin» surəsini oxudu. Namazımızı qıldıqdan sonra hamı ilə mehribancasına görüşdü. Qonşu-

luqda xəstə yatan insanlara dəyməyi məsləhət bildi. Hərəsinin yanında bir neçə dəqiqə oturduq, onlara ürək-dirək verdi, tezliklə sağalacaqlarını söylədi, evinin darvazasında ondan ayrıldım...

Mərhumun həyat yoldaşı Hacı Gövhər xanım danışır ki, evə girən kimi nəvələrini yanına çağırdı, üzlərindən öpdü. Üzü Qıbləyə yer hazırlamağı xahiş etdi. Deyəsən, köçmək vaxtı çatdı, – deyib yerinə uzandı, bir anda rəngi avazıdı, könül qüşü gözəgörünməz aləmə pərvaz etdi.

Təcili həkim çağırısaq da heç bir faydası olmadı...

Bir həftə əvvəl (17.III.2008) Binə qəsəbəsində yeni tikilmiş məscidin açılışı olmuşdu. Tədbirdə hökumət nümayəndələri, din xadimləri, ziyalılar, dindarlar iştirak edirdi. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam A.Paşazadə çıxışında Kərbəlayı Hacı Ələkbərin məscidin tikilməsində böyük zəhmət çəkdiyini xüsusi qeyd etmişdi...

Telefonla hamıya xəbər verilmişdi. Axşam düşmüşdü. Bütün doğmalar, yaxın qonşular, dostları mərhumun evinə yığılmışdı. Cənazə ortada qoyulmuşdu. Mərhumun qızları, qardaşı və bacısı qızları şivən qoparmışdılar. Qəfil ölüm hamını sarsıtmışdı. Ən çox diqqətimi çəkən kişilərin arasında oturmuş uca səslə ağlayan balacaboy kişi idi. O deyirdi:

– Mənə elədiyiniz yaxşılıqların heç birini qaytara bilmədim. Sən mənə ata olmuşdun. Niyə belə xəbərsiz getdin?...

Mərhumun böyük oğlu Hacı Vüqardan yavaşca həmin şəxsin kim olduğunu soruşdum.

– Qonşumuz Süleymanın oğlu Xanhüseindir. Doğrudan da, atam heç bir təmənnə gözləmədən ona çox kömək edib, – deyə bildirdi.

Bir azdan qoluna cavan oğlan girmiş Kərbəlayı Molla Gülağa içəri daxil oldu. İki ilə yaxın xəstə yatan bu şəxsi də Hacı Ələkbər tez-tez yoluxurmuş, ürək-dirək vermiş, iki-üç saat əvvəl yanında olmuşdu.

Kərbəlayı da uca səslə mərhumu ağladı, dedi:

– Mən vəsiyyətimi sizə eləmişdim. Bundan sonra mən kim yoluxacaq? Niyə belə oldu?! – Allah sizə rəhmət eləsin.

Mömin insanların rəhbəri Həzrəti Əli buyurub: «İnsanlara qarışın və onlarla elə rəftar edin ki, əgər o halda ölsəniz, sizə ağlasınlar, əgər diri qalsanız, sizinlə birgə yaşamaq istəsinlər».

Bəli, bütün qohumların sevimlisi, qonşuların hörmətini qazanmış və çoxlu dostu olan Hacı Ələkbər əmimiz 72 yaşında bir yaz günündə sakitcə bizi tərk etdi. Təsəllimiz ancaq bu oldu ki, Hacını tanıyanlar yaxşı əməllərinə görə onu həmişə mehribanlıqla yada salacaq, ruhuna dualar oxuyacaqlar.

İslamda bir neçə işə tələsmək tövsiyə olunmuşdur. Onlardan biri də budur ki, müsəlman olan şəxs qohumu, qonşusu, tanışı, dostu vəfat edəndən sonra hadisə barədə eşidən kimi dəfn mərasimində iştirak etmək üçün yas yerinə tələsməli, maddi və mənəvi cəhətdən hüzur sahibinə yardım göstərməli, ona həyan durmalıdır. İnsan dünyasını dəyişəndən sonra ilk növbədə vacib əməllər yerinə yetirilməlidir. Meyit pak yuyulandan sonra ona üç qüsl (sidr qatılmış su, kafur qatılmış su və xalis su ilə) vermək vacibdir. Bədənin yeddi əzasına (namaz halında yerə dəyən hissələr: alın, əllərin içi, dizlərin gözü, ayaqların baş barmaqlarının ucu) kafur sürtülməli və meyit üç hissə (fitə, köynək, sərtasər, yəni bədənin başdan ayağadək örtən çadır) ağ pambıq parça ilə kəfənə tutulmalıdır. Bunların hər birində böyük hikmət, dərin, gizli məna vardır. Düşüncəmiz daxilində bunlardan bəzilərinin qısaca izahına çalışaq. Ağ parça paklıq, təmizlik, gözəllik rəmzidir. Cənazə zahiri cəhətdən paklandıqdan sonra paklıq nümunəsi olan ağ parçaya bükülür. Kaş mərhumun ömrü boyu məşğul olduğu əməlləri də bu ağ parçanın rənginə yarasaydı! Onda daxili geyimlə (xoş əməl) xarici geyim (kəfən) arasında təzad yox, uyğunluq, doğmalılıq, həmahənglik yaranardı.

Allaha çox şükürlər olsun ki, qəbir evinə yola salınan müsəlmana ulu Tanrı geyim üçün təkəcə bir kəfəni vacib bilib. Əgər

başqa cür olsaydı, halalı-harama qatıb var-dövlət yığmaqdan gözü doymayanlar görəsən qəbir evinə nələr daşıyardılar?!...

Cənazəyə meyit namazı qılmaq vacibdir. Mərasimdə iştirak edənlərin hamısı səf-səf namaza durmalıdır. Müsəlmanların ittifaqının, birliyinin təcəssümü olan bu ayinin icrası buraya yığışanlar üçün həm də ibrətdir. Biz bu gün namaza durmuşuq və bir gün bizə də namaza duracaqlar.

Yas yerində qurulan çadır məscid, ibadət yeri, moizə yeri məqamındadır. Burada müqəddəs kitabımız «Qurani-Kərim»in ayələri oxunur, təfsir olunur. Ölü sahibinə təskinliyə gələnlər məclisin aparıcısı olan din xadiminin hər bir müsəlmana vacib olan əməllər, İslam əxlaqı barəsindəki söhbətlərinə qulaq asır, insanı mənəvi paklığa qovuşduran moizələrdən faydalanırlar. Təəssüf ki, məclisə gələnlərin bəziləri harada olduqlarını unudur, öz aralarında dünya söhbətlərinə aludə olurlar. Çünki yetmiş il müddətində İslam dininə qarşı aparılan mübarizənin təsiri hələ də qalmaqdadır. Ancaq nə yaxşı ki, həm ölkəmizdə, həm də bir sıra Şərq ölkələrində təhsil almış cavan din xadimləri nəslə yetişməkdədir. Qarşıda duran əsas vəzifə onların gücündən istifadə etməklə yas məclislərini İslam dininin tələbləri əsasında təşkilinə nail olmaqdır. Ta qədimdən hüzur məclisləri xalq kütlələri üçün İslamın təbliği məskənlərindən biri hesab olunmuşdur.

Ehsan ərəb sözü olub yaxşılıq etmək, bəxşiş, hədiyyə mənalarını ehtiva edir. Tarixən insanlar dünyadan köçənlərinin ruhlarını şadlandırmaq, sevindirmək üçün qohum-qonşuya, əza məclisinə gələn qonaqlara ehsan vermişlər. Lakin bunun da həddi olmuşdur. İslam dininin göstərişlərinə əsasən mərhumun üçünə kimi ölü sahibinin evində ehsan etmək məkruhdur, bəyənilmir, xoşagələn deyildir. Ötən əsrin 60-cı illərinə kimi kənd yerlərində mərhumun dəfn gününün axşamında qohumlar, qonşular evlərində yemək hazırlayıb, hüzur yerinə gətirir, ehsan edirdilər. Sonra isə camaat axundun moizəsinə qulaq asar, vaci-

bata aid bilmədiklərini soruşub öyrənərdilər. Sovet hakimiyyəti illərində əsrlərin sınağından çıxmış bu ənənə aradan götürüldü. Hazırda isə istər kənd, istərsə də şəhər yerində ilk gündən başlayaraq ehsan hazırlanıb verilir. Belə bir işin təşkili əzizini itirmiş şəxs üçün həm maddi, həm də mənəvi baxımdan çətinlik törədir. Sonra isə üç, yeddi, qırxıncı günlərdə, il tamamında məclis təşkil olunur, geniş çeşidli süfrələr açılır. Bir çoxları mərhumun 40-cı gününə kimi gümə axşamı günlərində də ehsan verirlər. Məlumdur ki, əhalinin maddi cəhətdən hərtərəfli imkanlara malik təbəqəsi üçün bu cür ehsanların verilməsi heç bir çətinlik törətmir. Lakin imkansızlar da «qonşudan qalma dala» prinsipi ilə çalışaraq borc-xərcə düşür, sonralar maddi durumlarını düzəldə bilmirlər.

İslamda israfçılıq pisləndir. Çünki hər bir məhsulun hasilə gəlməsi ağır zəhmət bahasına olur, ona görə də süfrəyə gətirilən nemətə hörmətlə yanaşmaq, onun qədrini bilmək lazımdır. Çoxlu miqdarda qida qəbul etmək qarınqululuqdan başqa bir şey deyildir. Müqəddəs kitabımız «Qurani-Kərim»in «Əraf» surəsinin 31-ci ayəsində deyilir: «...yeyin, için, lakin israf etməyin, çünki Allah israf edənləri sevməz».

Qəbiristanlıq dünyaya vida edənlərin məskəni, həyatın sonu barədə düşüncələrin daha çox ibrət aldığı yerdir. Hamımız yaxşı bilirik ki, son mənzilimiz buradır və bu məkanın hörmətini saxlamalıyıq. Yaşadığımız qısa ömür müddətində qəbir evi üçün gözəl əməllərdən hədiyyə hazırlamalıyıq ki, Qiyamət günü nicat tapaq və məzarımızın ziyarətinə gələnlər bizi xoşluqla xatırlayıb ruhumuza dualar oxusunlar.

Məhəmməd (s) peyğəmbərin həyatı bütün müsəlmanlar üçün örnəkdir, nümunədir. Həyatının son anlarında Həzrəti Əliyə (ə) etdiyi vəsiyyətlərdən biri də bu oldu ki, qəbrimi yerdən dörd barmaq yuxarı qaldırırsan. Vəsiyyətdən çıxan nəticə budur ki, qəbri çox da zinətləndirmək lazım deyildir. İslam əqidəsi baxımından qəbirlərə müəyyən nişangah kifayətdir. Çünki

dövlər, əsrlər keçdikcə məzarlar itməlidir. Təkcə alimlərin, vətən, din yolunda canlarını fəda edənlərin qəbirlərinin əzəmətinə diqqət yetirmək lazımdır ki, gələcək nəsillər onları tanısın, ibrət götürsünlər. Çünki alimlərin elminin nuru ilə həyat gözəlləşir, inkişaf edir. Qəhrəmanlar isə insan üçün ən qiymətli nemət olan canlarını vətənə, xalqa fəda edirlər. İslami mövqedən diqqət yetirdikdə müasir dövrdəki qəbiristanlıqlar insanda təəssüf doğurur. Hicabsız qadınların qara mərmərlərə həkk olunmuş şəkillərini gördükdə adam fikirləşir ki, doğrudan da, bura müsəlman qəbirsitanlığıdır?! Çünki burada həm günah var, həm də israfçılıq. Yaxşı olar din xadimləri bu barədə mətbuatda, televiziya da çıxış edib, xalqı maarifləndirsinlər.

Müdrilər deyiblər ki, insan gərək özünün sevincli və qəmli çağlarında qəbiristana getsin, ibrət alsın. Kefinin kök vaxtında qəbiristan əhlinə baxıb həddini aşmasın, kədərli məqamında dünyanın müvəqqətiliyini, son mənzilin bura olduğunu dərk etsin, təsəlli tapsın. Qəbiristanın ziyarəti həm də uluların ruhuna hörmətin nişanəsidir. Müasir Azərbaycan elminin korifeylərindən biri, kimya elmləri doktoru, Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Vaqif Abbasov qələmə aldığı «Müdrək kəlamlar» kitabında qeyd edir ki, hər ay iki dəfə Bakıdan 325 km uzaqda yerləşən Tərtərin Cəmilli kəndindəki qəbiristanlığına valideynlərinin məzarlarını ziyarətə gedir. Valideynlərini sonsuz məhəbbətlə sevən böyük alim bununla təsəlli tapır, övladlıq borcunu şərəflə yetirməyə çalışır, özünü xoşbəxt hesab edir. Bu cür ziyarət həm də alim mədəniyyətinin, ziyalı ləyaqətinin təcəssümüdür. Eşq olsun belə insanlara!

HƏYƏCAN TƏBİLİ – KƏNDLƏRİMİZ BOŞALIR!

*Baş vurmuş olsan da min qürbət elə,
Oz doğma yurduna dönüncə yenə,
Onun tüstüsü də xoş gəlir sənə!*

A.S, Qriboyedov

Bu mövzu məni çoxdan düşündürürdü. Ancaq özümü toplayıb fikirlərimi qələmə almaqda çətinlik çəkirdim. Baş verən hadisələr bir insan kimi qəlbimi ağrıdırdı. Kəndlərimizin son illərdə yavaş-yavaş boşalması, şəhərə güclü axın dövrümüzün ən ağrılı problemidir. Çox da böyük olmayan kəndimizdən son 10 ildə doqquz ailə köçüb. Bu müddətdə qonşu Andurma kəndindən səkkiz, Rvarud kəndindən isə otuzdan artıq ailə illərlə zəhmət çəkib tikdikləri yaraşlıq ikimərtəbəli evlərinin qapılarını qıfıllaayıblar. 110-dan artıq yaşayış məntəqəsi olan rayonumuzun, demək olar ki, bütün kəndlərində köçmə davam edir. Bunlar hamısı gözlərimizin qarşısında baş verir. Axın isə bir sıra köklü səbəblərlə bağlıdır və bunlar barədə söhbət açmaq olduqca vacibdir.

Doğma yurdun tərk edilməsinin əsas səbəblərindən biri elektrik enerjisinin 15 ilə yaxın müddətdə kəndlərə cüzi miqdarda verilməsi ilə bağlıdır. Gəlin bir az əvvələ qayıdaq. 1963-68-ci il illərdə Azərbaycanın ən ucqar dağ rayonu Lerikin kəndləri elektriklişdirildi. Kəndimizə elektrik xətti 1966-cı ildə çəkildi. Xətt dağ yamacları və qayalıqlarından keçirdi. Bütün kənd camaatı energetiklərə yaxından köməklik göstərdi, iki ay müddətində çalalar qazıldı, dirəklər basdırıldı və elektrik xətti hazır oldu. Evlərdə sayğaclar quraşdırıldı və elektrik lampaları yanmağa başladı. 1990-cı ilədək evlərdə elektrik enerjisindən gecəgündüz fasiləsiz istifadə olunurdu.

O vaxtdan indiyə kimi kəndlərə elektrik enerjisi cüzi miqdarda (sutkada ən çox 5-6 saat) verilir və bəzən günlərlə kəsilir. Doğrusu, enerji veriləndə də elektrik lampaları ancaq közərir, bu işıqla kitab oxumaq olmur. Zəif enerjinin nəticəsində elektrik avadanlıqlarının çoxu sıradan çıxıb. Enerji pulunun yığılmasında sayğaca məhəl qoyulmur, hər bir ailədən ən azı on min manat pul yığılır. 35 il fasiləsiz elektrik enerjisindən istifadə edən ucqar dağlarda yaşayanlar 15 ildir ki, normal işıq üzünə həsrət qalıblar.

Kəndimizdə kolxoz 1934-cü ildə təşkil olunub. Sonralar qonşu Rvarud kəndindəki təsərrüfatla birləşdirilmişdi. 1995-ci ildə kənd camaatı bir yerə yığılıb qonşu kənddəki sovxozdan ayrıldılar və Anzolu paylı təsərrüfatını yaratdılar. Bu təsərrüfat da iki ilə yaxın fəaliyyət göstərdi və 1997-ci ildə payçıların razılığı ilə dağıldı. 1200 başdan artıq qoyunu vardı. Bu heyvanlar təsərrüfatı təşkil edən payçılar arasında bölüşdürülməli idi. Ancaq yuxarıdakılar elə bir kələk işlətdilər ki, illərlə təsərrüfatda zəhmət çəkənlərin əli boşda qaldı. 400 başa yaxın qoyun payçılara bölüşdürüldü, qalan 800 baş bir gecənin içində yoxa çıxdı. Kəndlilərə bildirildi ki, təsərrüfatın yanacaq idarəsinə borcu var idi. Qoyunlar yanacağın pulunu ödəmək üçün satılıb. Borc ödəniləndən sonra qalan payçılar arasında bölüşdürüləcək. Payçıların bir qismi dünyasını dəyişib, bir qisminin gözü hələ də yoldadır. Aradan 8 ilə yaxın vaxt keçir.

Sonra kənddə torpaq bölgüsü başlandı. Bu dəfə rayon torpaq şöbəsi kəndliləri elə aldatdı ki, bu diyarda illərlə mehriban yaşayan qohumlar, qonşular bir-birinin düşməsinə çevrildilər. Əvvəlcə püsk atıldı. Sadələvhlər püskə inandı. Torpaq şöbəsinin məmurları ayıq tərپənən, nisbətən imkanlı kəndlilərlə gizlicə sövdələşdilər. Kartoqrafiyadan başı çıxmıyan sadə adamlar torpaq şöbəsi məmuruna inandılar. Ancaq sonra məlum oldu ki, gizlicə sövdələşənlər paylarından artıq, həm də münbit torpaq alıblar. Sövdələşə bilməyənlərin püskünə düşən torpaq sahələ-

ri isə həm yararsız, həm də normadan az oldu. Təəssüfləndirici hal odur ki, yaxşı torpaq alanlar da bu gün onu əkib-becərmək iqtidarında deyillər. Çünki əldə texnika yoxdur, başqa yerdən traktor, kombayn gətirmək isə çox baha başa gəlir.

Uc qar dağ kəndlərində yaşayan kəndlilərin rabitə, ticarət və nəqliyyat sahəsindəki problemləri də çoxdur. Radio və televiziya, mətbuatda ölkəmizdə rabitə sahəsində yüksək nailiyyətlər əldə olunması barədə müntəzəm məlumatlar verilir. Bu hamını sevindirir. Ancaq kəndlərdəki mövcud vəziyyət bizi düşündürür və həqiqəti olduğu kimi deməyə çağırır. 15 il əvvəl kəndimizdə hər bir ailə ən azı 2-3 mətbuat orqanına abunə yazılırdı. Həftədə 3 dəfə poçtalyon kəndə gəlir, qapı-qapı gəzib, qəzet və jurnalları paylayırdı. Şəxsən bu sətirlərin müəllifi hər il 10-12 qəzet və jurnala abunə olurdu. Bu gün də şəxsi kitabxanamda «Ədəbiyyat və incəsənət», «Azərbaycan müəllimi» qəzetlərinin, «Azərbaycan», «Ulduz», «Azərbaycan məktəbi», «Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi» jurnallarının 1968-1990-cı illərdə yığdığım nömrələrini saxlayıram.

İndi isə vəziyyət tam əksinədir. Xidmətindən istifadə etdiyimiz qonşu Rvarud kəndində yerləşən poçt şöbəsində əvvəlcə poçtalyon statusu ixtisara salındı, iki-üç ildən sonra poçt şöbəsi də ləğv edildi. Kənddə bir nəfər belə qəzet və jurnal ala bilmir. Məktəb müəllimləri birlikdə bir nüsxə «Azərbaycan müəllimi» qəzetinə abunə yazılıblar və direktor rayona gedəndə təhsil şöbəsindən həmin qəzetin nömrələrini alıb gətirir. Əgər vaxtilə keçmiş hökumətin ən uzaq nöqtəsi olan Vladivostokdan göndərilən məktub bir həftəyə gəlib kəndə çatırdısa, bu gün Haxçıvan və ya Qazaxdan yola salınan məktub bir aya gəlib çatır, o da sifarişli olanda.

Ticarət sahəsində vəziyyət daha ağırdır. Kəndimizdə və qonşu kəndlərdə olan qarışıq mallar mağazaları çoxdan ləğv olunub. Onların əvəzində bəzi imkanlı şəxslərin açdığı kiçik

köşklər (dükanlar) fəaliyyət göstərir. Onlar da rayon mərkəzindən gətirdikləri malı istədikləri qiymətə satırlar.

Kəndimizdən rayon mərkəzinə qədər olan məsafə on səkkiz kilometrdir. Hə bizim kənd, nə də qonşu kəndlərə avtobus işləmir. Sürücülər şəxsi maşınları ilə bu çətin dağ yolunu bir saatə güclə qət edirlər. Rayon mərkəzinə gedib-gəlməyə görə hər bir adamdan 20 min (təzə pulla 4 manat) manat haqq alınır. Onu da qeyd edim ki, rayon mərkəzindən Bakıya qədər olan məsafə 350 km-dir. Avtobusla Lerikdən Bakıya gedən sənişin də o qədər, yəni 20 min manat ödəyir.

Təhsil, mədəniyyət sahələrində olan vəziyyət də ürəkaçan deyil. Köçmə ilə əlaqədar kənd məktəblərində şagirdlərin sayı get-gedə azalır. İşlər bu cür davam edərsə, bir çox kənd məktəblərinin gələcəkdə bağlanması təhlükəsi yaranar. Məktəblərimizdə yanacaq kimi həmişə odundan istifadə olunmuşdur. Ancaq son illərdə məktəblərə verilən yanacağın miqdarı təxminən on dəfə azaldılıb və bu da payız və qış aylarında sinif otaqlarının isidilməsində problemlər yaradır.

Kənd kitabxanalarının əsas oxucuları həmişə məktəblilər olublar. 13 ildir ki, ölkəmizdə latın qrafikalı əlifbadan istifadə olunur. Bu günün məktəblisinin kiril əlifbasından xəbəri yoxdur. Kənd kitabxanalarında isə latın qrafikası ilə nəşr olunan bəddii əsərlər yox dərəcəsidir. Ona görə də kitabxanalar oxucularının əsas hissəsini itirmişdir. Sadaladığımız və sadalaya bilmədiyimiz bir sıra digər səbəblər kəndlərimizdən paytaxta və başqa yerlərə əhalinin köçməsinin əsas amilləridir.

Talış dağlarında qərar tutmuş Lerik rayonunun əsrarəngiz təbiəti vardır. Bu diyarın sərin sulu bulaqları, nadir ağaclarla dolu zəngin meşələri, qiymətli dərman bitkiləri, təmiz havası buraya yolu düşən qonaqları həmişə məftun etmişdir. Lerik son 60 ildə dünyanın ən çox uzunömürlülər yaşayan nöqtəsi kimi herontoloqların diqqət mərkəzində olmuşdur. Mahmud Eyvazov, Şirəli Müslümov, Məcid Ağayev və onlarca başqaları bir

əsr və ondan yuxarı yaşamağın sirlərini bu yurdun havasında, min cür bitkilər yetirən torpağında və halal zəhmətdə görmüşlər. Ömürləri boyu onlar təsadüfi hallarda həkimə müraciət ediblər. Çünki namuslu əmək onlar üçün sağlamlıq mənbəyi olub. Dağlarda yaşayış bütün dövrlərdə çətin olmuşdur. Bu çətinlik insanları səbrli, dözümlü, vüqarlı və qürurlu etmişdir. Lerik, bəlkə də, Azərbaycanın yeganə rayonudur ki, burada dilənçiyə rast gəlməzsən. Maddi imkansızlıq üzündən insanlar sıxıntı içərisində yaşasalar da, öz qürurunu, mənliliyini sındıraraq başqalarına əl açmazlar.

Ölkə Prezidentinin fərmanı ilə «Regionların sosial-iqtisadi inkişafının» Dövlət Proqramının qəbulundan bir ildən artıq vaxt keçir. Dövlətimiz ölkəmizin bütün guşələrinin inkişafına çalışır. Ümid edirik ki, bu qayğıdan Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan qədim Lerik torpağına da pay düşəcək, əhalinin problemləri həll ediləcək, köçmə əməliyyatı sona çatacaqdır.

«Mədəni-maarif» – №8-2005

GÖZÜ YOLDA QALAN VAR...

*Sən ki, dərd verdin oğul, sənə gülüş verənə,
Oğul demərəm sənə!
Deyirəm ki, o boyu, buxunu qaytar geri!
Deyirəm ki, varını-yoxunu qaytar geri!
Qaytar onun borcunu.
O borc sənin özünsən, özünü qaytar mənə!*

Əli Kərim

«Kəndlərimiz boşalır» adlı yazım «Mədəni-maarif» jurnalında çap olunandan sonra dostlar, tanışlar mənə zəng çalıb çox vacib bir məsələ barədə söhbət açdığıma görə razılıqlarını bildirdilər. Tanışlardan biri isə yolda mənə rast gəlib dedi:

– Yazını oxudum, xoşuma gəldi. Ancaq nə xeyri, elə bil dünyanın dərdi sizə qalıb. Kəndlər boşalır, qoy boşalsın da, qa-bağını tutmayacaqsan ki?!

Tanışımın qaldırdığım problemə bu cür münasibət bəsləməsi məni təəssüfləndirsə də, kefimə dəymədi. Çünki yaşadığımız zəmanədə adamların çoxu hər şeyə biganə olublar. Bunun da bir sıra səbəbləri var. Ən başlıcası isə insanların müsəlmanlıqdan uzaq düşməsidir.

Müqəddəs İslam dinində hər bir müsəlmana üsuli-dinin (5 bənd) və fərui-dinin (10 bənd) bəndlərinə əməl etmək vacib bilinmişdir. Ancaq ölkəmizdə yaşayan müsəlmanların bu vacib əməllərdən xəbərləri yoxdur. Fərui-dinin 7-ci və 8-ci bəndləri, yəni əmr bə məruf (yaxşı işlərə çağırış, təşviq), nəhy əz münkər (pis işlərdən çəkəndirmək, qaytarmaq) hər bir müsəlmanın qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. İnsan özü yaxşı, qadir Allahın bəyəndiyi işləri görməklə yanaşı, digər müsəlmanları da bu cür

işlərə təşviq etməli, həvəsləndirməlidir. Eyni zamanda hər bir şəxs özü pis işləri görməkdən imtina etməklə, başqalarını da ulu Tanrının bəyənmədiyi işləri yerinə yetirməkdən çəkəndirməlidir. Zəmanəmizdə insanların çoxu İslam dininin bu vacib əməllərini bilmir, bilənlər də susmağı, biganəliyi, laqeyd olmağı öz meyarları ilə üstün hesab edirlər (onsuz da sözümlə baxan kimdir). Ancaq İslam əxlaqının təbliği gələcək xoşbəxt cəmiyyətin möhkəm təməl üzərində qurulması deməkdir. Çünki yetmiş il müddətində İslam dininə qarşı aparılan amansız mübarizə insanları haqq yolundan döndərmiş, onları mənəvi cəhətdən şikəst halına salmışdır. Buna görə də dövrümüzdə İslam əxlaqının təbliği ən ümdə vəzifə kimi qarşıda durur. Bu iş isə birinci növbədə təhsil, mədəni-maarif, səhiyyə sahələrində çalışanların əsas vəzifə borclarından biri olmalıdır.

Tanişımın məndən bu cür hadisələrə biganə olmağı tələb etməsi bir xeyli vaxt ürəyimdə gəzdirdiyim bəzi fikirləri qələmə almağa tələsdirdi. Hələ keçmiş hökumətin zamanında Azərbaycanlı Sovetlər İttifaqının ayrı-ayrı regionlarına axın var idi. Gənclərdən bəziləri hərbi xidmətdən sonra gəlib valideynlərinə dəyir, iş tapa bilmədiklərinə görə geri qayıdirdılar. Rusiyada və digər xarici ölkələrdə yaşayanlarla əlaqə son illərdə dövlət səviyyəsində xeyli yaxşılaşmışdır. Xarici ölkələrin əksəriyyətində yaşayan azərbaycanlılar müxtəlif cəmiyyətlərdə fəaliyyət göstərirlər. Hər il dekabr ayının 31-i Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi dövlət səviyyəsində qeyd olunur. 2001-ci ilin 9-10 noyabr tarixlərində ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhərində Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızı şərti olaraq iki yerə ayırmaq olar: 1. Doğma yurdla əlaqə saxlayanlar. 2. Vətənlə əlaqəsi kəsələnələr.

Əlbəttə, birincilər xarici ölkələrlə ağılı, kamalı, biliyi, bacarığı ilə müvəffəqiyyət qazananlardır ki, imkan tapıb ildə, heç olmasa, bir dəfə valideynlərinə, doğmalarına baş çəkir, maddi və mənəvi cəhətdən onlara dayaq dururlar. Belələri barədə mətbuatda tez-tez söhbət açılır, onların yaxşı işi təqdir edilir. Lakin

ikincilər isə başqa yol tutur, müəyyən müddətdən sonra valideynlər, doğma yurd yaddan çıxır, unudulur, onların öz həyatları da doğmalarına pünhan qalır, nə işlə məşğul olduqları, gələcək taleləri, gözəgörünməz sirli aləmə çevrilir. Ancaq nə üçün belə olur, bunlara səbəb nədir?! Günahkar kimdir?! Min bir əziyyətlə övlad böyüdəsən, sənin hayına qalmalı vaxtda birdən-birə itirəsən. Bu, böyük dərddir. Belə adamlar barədə söhbət açmaq olduqca vacibdir. Çünki bəlkə başqaları oxuyub ibrət götürələr. Qoy oxucular bu cür hadisələrə münasibət bildirsinlər.

***

Balağa kişi Bacı xala ilə on övlad böyütmüşdü. Dörd oğlan və altı qız. Ailənin mayası zəhmətdən yoğrulmuşdu. Balağa kişi ömrünü qoyunçuluğa sərf etmişdi. 40 ildən artıq sovxozda çoban işləmiş, yayı doğma yurdunda dağlar arasında, qışı isə qışlaqda keçirmişdi. Balalarını ailə sahibi etmək üçün hər cür çətinliyə dözmüşdü. Bacı xala işdə, əməkdə heç də ərindən geridə qalmamış, əkində, biçində fərqlənmiş, ev işlərində də balalarına nümunəvi ana olmuşdu. Bunlar böyüdükcə valideynlərin qayğıları artmış, oğlanları üçün qonşulara elçi düşmüş, qızlarını da təmiz adla ər evinə köçürmüşdülər. Ancaq sonbeşikdən başqa. Axırncı uşaq olan Səfərəli hərbi xidməti başa vurdu, kəndə döndü. El adətincə hamı başına yığıldı. Bir müddətdən sonra qazanc məqsədilə Rusiyaya üz tutdu. Arada kəndə qayıtdı. Valideynlər evlənmək söhbəti ortaya atanda möhlət istədi, yenə Rusiyaya yollandı və bir də geri dönmədi. Ata xəstələndi, tezliklə bu dünyanı tərk edəcəyini dərk etdi. Övladları, qohumlar başına yığıldı. Ancaq atanın gözləri sonuncunu axtarırdı. Xabarovsk şəhərində yaşayan Səfərəliyə xəbər göndərdilər ki, atan xəstədir, onu istəyir. Övladın cavabı ürəkağrıdıçı olmuşdu:

– O biri övladları yanındadır da, məni neyləyir?!

Balağa kişi gözləri qapıya zillənmiş halda ömrünü başa vurdu. Ögül yasa da gəlmədi. Bir müddətdən sonra Bacı xala da

xəstələndi, gözləri yol çəkdi, o da oğul yolunu gözləyə-gözləyə dünyasını dəyişdi.

Aradan on ilə yaxın vaxt keçir. Ancaq Səfərəlidən heç bir xəbər-ətər yoxdur.

Etiraf etməliyik ki, cəmiyyətimizdə insanların mənəvi cəhətdən kamilləşməsi üçün çox az iş görülür. Əslində lap kiçik yaşlarından övladların valideyn boynundakı haqları və əksinə, övladların valideynlər qarşısındakı borcları uşaqlara başa salınmalı, təlqin edilməlidir. Hər bir valideyn ilk növbədə ulu Tanrı qarşısında borcunu yerinə yetirməlidir ki, övlad da ondan nümunə götürsün, ibrət alsın. Yuxarıda təsvir etdiyimiz hadisədə günahkar təkcə valideynlərin yas məclisinə gəlməyən, bəlkə də gəlməyə imkanı olmayan oğulmu?! Bu suala cavab vermək olduqca çətinidir. Məni isə bir insan kimi ən çox narahat edən həmin gəncin gələcək həyatı, ömrünün sonu, daha doğrusu, hamının qaçmaq istədiyi, amma heç kimin qaça bilmədiyi ölümü necə qarşılamaşdır. İnsan ən çox real həyatda gördüklərinə inanır və bunlar barədə fikir yürütməyə mənən haqqı çatır.

Sərdar on ildən artıq idi ki, Rusiyada yaşayırdı və hərdən-bir anasına pul da göndərirdi. Anası dəfələrlə xəbər göndərəndən sonra Sərdar kəndə qayıtdı. İnsafən yaxşı gəlmişdi. Yaxınlarına hədiyyələr almışdı. Təzə «Jiquli» maşınını gətirib Bakıda qohumlarının həyətində saxlamışdı. Qohumlar, qonşular onun başına yığışdılar. Anası, qardaş və bacıları sevinc içərisində idi. Bir neçə gündən sonra kiçik bacısının da toyu oldu. Aradan iki həftə keçdi. Xəbər yayıldı ki, Sərdara Mirzə kişinin qızı Həmidəni alıblar. El adət ilə əvvəlcə qız qapısına elçi getdi, sonra da nişan mərasimi oldu. Həm oğlan tərəfinin, həm qız tərəfinin, həm də qonşularının iştirakı ilə keçən nişan mərasimi yüksək səviyyədə qeyd olundu. Sərdar bir aydan artıq kənddə qaldı və qərara gəldilər ki, gələn il toy olsun. O, Rusiyaya – əvvəlki iş yerinə qayıtdı.

Aradan bir il ötdü. Bayramlarda Sərdarın anası təzə gəlininə pay və hədiyyələr apardı. Ancaq Sərdardan heç bir xəbər

çıxmadı. Bir neçə il də keçdi. Qohumlar arasında soyuqluq yarandı. Sərdarın dalınca Rusiyaya göndərilən xəbərlərin heç bir təsiri olmadı, o, geri qayıtmadı. Deyilənə görə, özündən çox yaşlı olan bir qadınla yaşayır. Nişan günündən on ildən artıq vaxt keçir. Barmağına üzük taxdığı qız ondan ümidini itirib, gözünü yoldan çəkib. Bu nişan mərasimi olmasaydı, yəqin ki, başqası ilə ailə qurmuşdu, övlad sahibi olmuşdu.

Ana məhəbbəti, ana inamı sonsuzdur. Sərdarını min bir əziyyətlə böyüdən ananın gözləri yoldadır, nə vaxtsa oğlunun qayıdacağına inanır. Kaş belə olsun!

Mən ucqar dağ kəndində baş verən iki hadisəni qələmə almağa çalışdım. Bu gün ailəsini, körpə uşaqlarını burada qoyub, xarici ölkələrdə yaşayan onlarla, yüzlərlə adam vardır. Yəni bir-iki ailə yox, yüzlərlə ailənin gözləri yol çəkir. Gözü yolda qalanların sayı çox-çoxdur. Bütün bunlar isə zəmanəmizin ürəkaçırından hadisələridir.

İnsan həyatı müxtəlif mərhələlərə bölünür. Gənclik illəri onun ən qaynar çağıdır. Kim gəncliyinin qədrini bilirsə, mənalı keçirirsə, onun hər bir anından səmərəli istifadə edərsə, ömrünün sonrakı mərhələlərində mənəvi cəhətdən rahatlıq tapıb, təəssüf hissi keçirmir. İnsanlıq dünyasının günəşi Əmirəlmöminin – Əli əleyhsalam kəlamlarının birində bu barədə yığcam şəkildə çox gözəl deyir: «Ağıllı gənclik xoşbəxt qocalıqdır». Bəli, insan ilk gənclik illərindən Ulu Tanrının, valideynlərinin, müəllimlərinin, bir sözlə, cəmiyyətin qarşısındakı borclarını ləyaqətlə yerinə yetirə bilirsə, ahıllıq, qocalıq çağlarında xatirələrə dalandanda sevinir, mənəvi cəhətdən kamilləşdiyini, ucaldığını dərk edir. İnsanın qocalması təbii hadisədir. Qocalığa isə, hər şeydən əvvəl mənəvi rahatlıq və qayğı lazımdır. Bu da, ilk növbədə insanın özündən, onu əhatə edən mühitdən və yaşadığı cəmiyyətdən asılıdır. İstərdim ki, oxucular bu kiçik qeydlərimə münasibət bildirsinslər, bugünkü həyatımıza, gələcəyimizə biganə qalmasınlar.

«Mədəni-maarif» – №4-2006

BU DÜNYANIN HƏR SİRRİNİ...

*Kitab oxumağa çalış, qıl adət,
Çünki kitabdadır əsl səadət.*

Ə.Cami

Qadir Allah ulu Məhəmmədi (s) peyğəmbərliyə Cəbrayıl mələk vasitəsilə müqəddəs kitabımız «Quran»ın «Ələq» surəsinin ilk ayələrinin təlimi ilə seçdi. Vəhy belə başlanırdı: «İğrə bismi rəbbikə...», yəni, «oxu öz Rəbbinin adı ilə...» Peyğəmbərə ilk vəhyin «oxu» ifadəsi ilə başlanması ona iman gətirən bütün müsəlmanlar üçün də bu sözün nə qədər vacibliyi öz-özlüyündə bəllidir.

Qüdrət və kərəm sahibinin sonuncu rəsuluna göndərdiyi «oxu» vəhyi Peyğəmbərimizin timsalında hamımıza aiddir. Ulu Tanrı müqəddəs kitabımız «Quran»ın «Qələm» surəsində qələmə və yazıya and içir. Fikrimizcə, burada böyük möcüzələr gizlənir. Sadə anlamda isə bunu belə izah edə bilərik: İlahinin əmrləri qələmlə yazılır və yazı vasitəsilə möhürlənir, hifz olunur. Qələmin, yazının gücü və qüdrəti olduqca böyükdür, ölçüyəgəlməzdir. Alimlər, şairlər, yazıçılar və digər yaradıcı insanlar üçün qələm və yazı müqəddəs vasitələrdir. Çünki onlar kəşflərini bu vasitələrlə möhürləyir, sonra isə xalqın istifadəsinə verirlər. İnsanlar dünyada ilk əlifbaların kəşfindən başlayaraq qələmin yazdığı möcüzələrdən oxu vasitəsilə bəhrələnirlər. On dörd əsrdir ki, tərəqqipərvər bəşəriyyət, həyatda yeni-yeni ixtiralar fikri ilə çalışan insanlar, düşünən beyinlər İlahi kitabın, müqəddəs «Quran»ın nurundan ziyalanır, parlaq işığa qərq olurlar.

XI əsrdə Çin sənətkarı Bi Şen tərəfindən kitab çapı işinə başlanması (1041-1048-ci illər) bəşəriyyətin ən böyük elmi nailiyyətlərindən biridir. Bu kəşf uzun illərdir ki, biliklərin toplanması, mühafizəsi və təbliğində misilsiz rol oynayır. Hər dəfə kitablar barədə düşünəndə bu sirli aləmin açarı olan «Əlifba» və onu mənə təlim edən ilk müəllimim Hacı Qəzənfər Babayev gözlərim qarşısında canlanır. Kitablarda aləminin sehri dünyasına «Əlifba» qapısından daxil olmuşuq. Bu möcüzəli dünyanın bələdçisi bizə qələm tutmağı, yazmağı, oxumağı öyrədən ilk müəllimimiz olub. Tanrı dərgahında da, cəmiyyətdə də müəllim müqəddəs şəxsdir. Çünki o, təlim edən, öyrəyəndir. Peyğəmbərimiz buyurub: «Kim mənə bir hərf öyrətsə, mən ona qul olaram». İslam dinində müəllimin əməyi qadir Allaha ibadət edənlərin işinə bərabər tutulur.

Məhəmməd (s) peyğəmbərin hədislərinin birində deyilir: «Elmi beşikdən qəbrədək öyrənin». Bu müdrik kəlamda dərin hikmət gizlənmişdir. İnsan ömrü boyu oxumağa, öyrənməyə səy etməlidir. Çünki hər bir şəxsin aldığı bilik, öyrəndiyi sənət onun maddi təminatını ödəməklə bərabər, mütəmadi olaraq mənəvi cəhətdən paklanmasına, kamilləşməsinə təsir göstərir. Ona görə də oxumaq, elm öyrənmək, dünyagörüşü formalaşdırmaq ardıcıl, fasiləsiz olmalıdır. İnsan nə qədər çox oxuyursa, daha dərinləndən dərk edir ki, hələ bilmədikləri çoxdur. Həzrət Əli (ə) buyurub: «Hər qabı doldurmaq olar, elm qabından başqa».

Yaşadığımız əsr ilk növbədə informasiya genişliyi və sıxlığı ilə seçilir. Radio, televiziya, kompüter, internet və digər informasiya texnologiyaları cəmiyyətin həyatına geniş şəkildə daxil olmuşdur. Ancaq bir çox cəhətlərinə görə onların heç biri kitabı əvəz edə bilməz. Məsələn, hər hansı anda diqqətimizi çəkən televiziya kadrlarını saxlayıb, ikinci dəfə ona baxmaq imkanımız yoxdur. Kitablarda isə bizim munisimiz, dostumuzdur. İstədiyimiz yerdə, bizə münasib olan hər hansı vaxtda onlardan bəhrələnirik. Oxuduğumuz cümləni, mətni yaxşı başa düşmədikdə,

ikinci, üçüncü dafələrle də nəzərdən keçirib mənasını dərindən dərk etməyə çalışırıq. Hərtərəfli bilik əldə etmək üçün kitabların bizə verdiyi imkanlar olduqca genişdir və heç bir digər vasitə onları əvəz edə bilməz.

Fəaliyyətinin ilk günlərindən özünə geniş tamaşaçı kütləsinin diqqətini cəlb etmiş İctimai televiziya kanalı cəmiyyət üçün olduqca vacib olan bir çox mühüm məsələlərin müzakirəsinə xüsusi diqqət yetirir. Bu yaxınlarda həmin televiziyanın proqramlarından birinə kitab nəşri ilə məşğul olan nəşirlər, alimlər, mətbuat işçiləri, müəllimlər və başqa peşə sahibləri dəvət olunmuşdu. İştirakçılar kitabların nəşri, təbliği, satışı və oxucu barədə məlumat verdilər, fikir mübadiləsi apardılar. Müzakirədə çıxış edənlərin əksəriyyətinin qənaəti belə oldu ki, son dövrlərdə kitablar az oxunur, onların təbliği zəifdir, nəşrlərin tirajı azdır. Məsələnin aktuallığını nəzərə alıb biz də bu barədə fikirlərimizi oxucularla bölüşmək istərdik.

Ədalət və inkişaf naminə qeyd etmək lazımdır ki, yetmiş il hakimiyyətində yaşadığımız SSRİ hökumətində təhsil və mədəniyyətin təbliği sahəsində çox böyük işlər görülmüşdü. Ən ucqar kəndlərdə məktəb, kitabxana və klublar açılmış, maarifin, mədəniyyətin kütləvililiyi əldə olunmuş, savadsızlığın kökü kəsilmişdi. Ölkədə nəşr olunan kitabların tirajı yüksək idi. Respublika kitabxana kollektoru müntəzəm olaraq bütün kitabxanaları yeni kitablarla təmin edirdi. Bakıda, respublikanın digər iri şəhərlərində çoxlu sayda kitab mağazaları fəaliyyət göstərirdi. Bütün rayon mərkəzlərində, qəsəbələrdə, hətta bir çox iri kəndlərdə kitab mağazaları açılmışdı. Kitabların təbliği işinə xüsusi diqqət yetirilirdi. «Kitablar aləmində» adlı nəşr fəaliyyət göstərir, oxucuları müntəzəm olaraq qabaqcadan cari və tematik planlarla tanış edirdi. Azərbaycan Televiziyasında həmin adda proqram fəaliyyət göstərir, geniş tamaşaçı auditoriyasını maarifləndirir, kitabların təbliğinə xüsusi yer ayırırdı.

Kitab təbliğinin yaxşı təşkilinin nəticəsi ondan ibarət ol-

muşdu ki, camaatın əksəriyyətinin kitablara maraq və meyli xeyli güclənmişdi. Məsələn, hər bir tələbə təhsil illərindən ixtisasına aid ədəbiyyat alır, müntəzəm surətdə biliyini artırmağa səy göstərirdi. Gənclər bayramlarda, ad günlərində bir-birinə kitab hədiyyə etməyi hər şeydən üstün hesab edirdilər. O dövrdə şəxsi kitabxanaların sayı gündən-günə çoxalırdı. Mərkəzi kitabxanaların oxu zallarında oxucular çox vaxt kitab oxumaq üçün növbəyə dayanırdılar. Bir çoxları əllərində kitab qatarda, avtobusda və digər nəqliyyat vasitələrində müaliə ilə məşğul olurdular. Buna görə də cəmiyyətdə savadlı təbəqənin ümumi intellekti yüksək səviyyədə idi.

İndiki mərhələdə isə, doğrudan da, kitab oxuyanların sayı xeyli azalmışdır. Bunun bir sıra köklü səbəbləri vardır. Müstəqillik dövrünün ilk illərində ölkənin elan olunmamış müharibəyə cəlb edilməsi, əhalinin iqtisadi vəziyyətinin pisləşməsi, təhsilin ümumi tempinin aşağı düşməsi kitab oxuması işində də öz mənfi təsirini göstərdi. Latın qrafikalı əlifbanın qəbulundan sonra son on beş ildə orta təhsil alan yeni nəsil kiril əlifbası ilə nəşr olunan ədəbiyyatdan kütləvi şəkildə istifadə etmək imkanını itirdi. Ən başlıca səbəb isə budur ki, kitabların təbliği işi aşağı səviyyədədir. Mətbuatda, radio və televiziya cəmiyyətin ümumi intellekt səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün olduqca vacib olan bu işə çox az yer verilir.

İnsanın mənəvi cəhətdən kamilləşməsi dünyaya göz açdığı, böyüdüüyü ailə, oxuduğu məktəb, dərs aldığı müəllim, bir sözlə, əhatə olunduğu mühitlə nə qədər bağlıdırsa, bir o qədər də oxuduğu kitablardan, baxdığı televiziya proqramları və kinolardan asılıdır. Kitaba meyl, maraq və məhəbbət, onların təbliği və təşviqi bir sıra meyarlarla şərtlənir. Burada ailə, məktəb, mədəniyyət müəssisələri və kütləvi informasiya vasitələrinin hərəsinin öz payı vardır. Hansı ailədə yüksək intellekt səviyyəsi varsa, valideynlər elmin faydası, kitab müaliəsinin səmərəsi barədə müntəzəm söhbət aparırlarsa, özləri bu sahədə şəxsi nümunə

göstərə bilirlərsə, həmin ailədə kitablar sevilir, oxunur, toplanır və qorunur. Məktəbdə isə bu iş ibtidai sinif, ədəbiyyat müəllimlərinə və kitabxanaçıdan asılıdır. İbtidai siniflərin ana dili, yuxarı siniflərin ədəbiyyat proqramlarında sinifdən xaric oxu üçün kifayət qədər saatlar ayrılmışdır. Həmin dərslərdə məqsədyönlü şəkildə şagirdlərə dərsləndirilmə vaxtlarda oxuyacaqları bədii nümunələr barədə məlumat vermək lazımdır. Uşaqların yaş və bilik səviyyəsinə uyğun kitabların seçilməsi əsas məsələlərdən biridir. Təcrübə göstərir ki, şagirdlərin oxuduqları bədii nümunələr hesaba alınıb qiymətləndiriləndə, onlar bundan həvəslənir, kitablara marağı artır, sonralar da bu prosesi davam etdirirlər.

Kitabların təbliğində kitabxanaların özünəməxsus rolu vardır. Çünki bu mədəniyyət müəssisələrinin əsas vəzifəsi kitabların təbliği, onların oxusunun təşkili, bir sözlə, xalqın maarifləndirilməsidir. Ömrünü bu sahəyə sərf edənlər ilk növbədə özləri kitab vurğunu olmalı, mütaliəni sevməli, oxucuları şəxsi nümunələri ilə kitabxanaya cəlb etməlidirlər. Belələri yaxşı işi ilə əhalinin hörmət və nüfuzunu qazanırlar. Yeri düşdüyünə görə, qabaqcıllardan biri barədə bir neçə kəlmə qeyd etmək faydalı olardı. Ağaş Mirzəyev uzun illərdir ki, Lerik rayonundakı Günəşli kənd kitabxanasında çalışır. Onun fəallığı sayəsində kənddə böyükdən-küçüyə hamı kitablardan faydalanır. Kitabxananın qapısı həmişə oxucuların üzünə açıqdır. Burada tez-tez oxunan kitablar barədə fikir mübadiləsi aparılır. Yaxşı olar ki, belə qabaqcılların işi mətbuatda təqdir olunsun, başqaları da onlardan nümunə götürsünlər.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi gücü və qüdrəti son illərdə xeyli artmışdır. Allaha çox şükürlər olsun ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin «Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında» 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamına uyğun olaraq xeyli kitab nəşr olunmuş və ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. İndi qarşıda duran əsas vəzifə bu qiymətli nəşrlərin oxusunu təş-

kil etmək və onları qorumaqdır. Fərəhləndirici haldır ki, həmin nəşrlər vasitəsilə şifahi xalq ədəbiyyatımızdan başlayaraq bugünkü günə qədər ən yaxşı nümunələr tam əhatə olunmuşdur.

Tarixin bütün dövrlərində mütərəqqi fikirli şəxsiyyətlər, qüdrətli söz sərrafları kitabları çox yüksək qiymətləndirmiş, onlardan həmişə yararlanmağı cəmiyyətə tövsiyə etmişlər. Dahi Nizami Gəncəvi yazmışdır:

Dünyada nə qədər kitab var belə,
Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ,
Oxudum, oxudum, sonra da vardım,
Hər gizli xəznədən bir dürr çıxartdım.

Doğrudan da, yaxşı kitablar gizli xəzinələrdir. Axtarışa çıxan düşünən beyinlər bu xəzinələrdən çox fayda götürür. İnsan qəlbən, ruhən kitaba bağlananda, onunla ülfət quranda, özünə mənəvi yardımçı, dost tapır. Dostluq isə insanı yaşadır, paklaşdırır və ucaldır. Hər bir insanın həyatında sevincli və kədərli anları olur. Dahi şəxsiyyətlərin müdrik kəlamlarla dolu kitablarının bir neçə dəqiqəliyə mütaliəsi də adamı çətin anlarda ovundurur, ona toxtaqlıq gətirir və həyat barədə, yaşamaq barədə daha dərinə düşünməyə çağırır. Məsələn, İmam Həzrət Əli əleyhissalamın dərin və ölçüyəgəlməz mənalı özündə ehtiva edən «Həhcül-bəlağə» («Gözəl nitqin işıqlı yolu») əsərinin hər bir səhifəsinin təkrar-təkrar mütaliəsi insanı çoxlu sayda gizli mətləblərdən hali edir. Belə əsərlər hər bir şəxsin gündəlik müraciət etdiyi stolüstü kitabı olmalıdır.

Xalq şairi B.Vahabzadənin uşaqlarımızın dilində əzbər olan aşağıdakı misralarına diqqət yetirək:

Bu dünyanın hər sirrini
Bizə deyir bu kitablar.
Ömrümüzün yollarına
Nur çiləyir bu kitablar.

Bəli, kitablar yaraşıqlı dünyamızın gizli sirlərini açır, insan beyninin möcüzəli məhsulu olan poetik parçalarla bizi tanış edir, ömrümüzün yollarına nur çiləyir. Nur isə tükənməz işıq deməkdir. Ona görə də biz kitabları sevməli, oxumalı və təbliğ etməliyik, bu işi hər birimizin mənəvi borcu səviyyəsinə yüksəltməliyik.

«Mədəni-maarif» -7-2007

*Bilik öyrənməyi ar bilən bir kəs,
Dünyada mərifət qazana bilməz.*

Nizami

*O kəs sahib olar ağla, kamala,
Hikmətdən, öyüddən yaxşı dərs ala.*

Ə.X.Dəhləvi

*Elm ilə, ədəblə tapılır şərəf,
Mirvari olmasa, nə lazım sədəf?*

M.Füzuli

*Bu böyük kitablar yaranır az-az,
Çünki ömürlükdür, bir anlıq deyil.*

S.Vurğun

*Hər evin yaxşı kitabdır bəzəyi,
Döyünür onda həyatın ürəyi.*

S.Rüstəm

SƏNƏTLƏRİN ŞƏRƏFLİSİ

*Ruhunu oxşayın, əlini sıxın,
Səsini eşidin, sözünə baxın.
Ata-ana kimi yaxından yaxın,
Doğmadan doğmadır bizə müəllim.*

Hüseyn Arif

Anadan olmasının 800 illiyini qeyd etdiyimiz Xacə Nəsi-rəddin Tusi Azərbaycanın dünya elminə bəxş etdiyi dahi şəxsiy-yətlərdən biri, bəlkə də, ən birincisidir. O, elə bir alimdir ki, öz dövrünün əksər elm sahələrinə aid geniş tədqiqatlar aparmış, çox qiymətli əsərlər yazmış və zəngin irs qoyub getmişdir. Onun ya-radıcılığında mənəviyyat məsələlərini geniş və hərtərəfli şəkildə özündə əks etdirən «Əxlaqi-Nasiri» əsəri xüsusi yer tutur.

Bu əsərin yazılma tarixi qəribə təsadüflə bağlıdır. Mənə-viyyat məsələlərinə maraq göstərən İsmaili hökmdarı Nasir Möhtəşəm Tusini yanına çağırtdırır, ona Əbu Əli Misgəvehin o zaman ərəb dilində yazılmış «Ət-təharə» əsərini fars dilinə tərcümə etməyi təklif edir. Dərin zəka və parlaq istedad sahibi olan Tusi hökmdarın təklifi qarşısında düşünür, özü bu mövzuda əsər yazmaq fikrinə düşür, ürəyindən keçənləri şaha bildirir və onun razılığını alır. Kitab hökmdarın təşviqi ilə yazıldığından «Əxla-qi-Nasiri» adlandırılır. Əsər bir-biri ilə möhkəm vəhdətdə olan üç məqalə və otuz fəsildən ibarətdir.

Tusi kitabının yazılması prosesində müqəddəs «Quran» ayələrindən, özündən əvvəlki dövrlərdə istər Şərqdə, istərsə də Qərbdə yaşayan qüdrətli alimlərin fikirlərindən bəhrələnsə də, hər bir fəsildə irəli sürdüyü ideyaların izahında şəxsi mülahizə-lər, əldə etdiyi nəticələr əsas yer tutur. Böyük alim əsərə yazdı-

ğı girişin sonunda onu da göstərir ki, verdiyi izahların, apardığı tədqiqatlarla əlaqədar gəldiyi nəticələrin tam doğruluğuna zəmanət verə bilməz. Bu barədə hamı fəzilət mənbəyi, əzəmət və cəlal sahibi, bu dünyanı və axirəti öz nuru ilə işıqlandıran Allah-taalanın köməyinə arxalanmalı və Ona sığınmalıdır.

«Əxlaqi-Nasiri» əsəri bütövlükdə mənəvi tərbiyə probleminə həsr olunmuşdur. Kitabın birinci məqaləsində insanın təbiətində olan nəfs qüvvəsi barədə ətraflı söhbət açılır, onun hər-tərəfli izahına diqqət yetirilir. İnsanın nəfsi bitkilərdə və heyvanlarda olan nəfslə müqayisə edilir, oxşar cəhətlər araşdırılır. Müəllif insani nəfsi digər nəfslərdən fərqləndirən əsas cəhəti onun nitq qüvvəsinə malik olmasında görür.

Tusi insani nəfsi üç yerə ayırır:

- a) nitq qüvvəsinin yeri – fikir və bilik xəzinəsi olan beyin;
- b) qəzəb qüvvəsinin yeri – onun fitri coşğunluq bulağı və həyat çeşməsi olan ürək;

Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayında Lerik rayonunun nümayəndələri

c) şəhvət qüvvəsinin yeri – həll edilmiş qidaları bədən üzvləri arasında paylaşdıran qara ciyər.

Müəllif birincini «mələk nəfsi», ikincini «vəhşi nəfs», üçüncüsünü isə «heyvan nəfsi» adlandırır. Çünki bunlardan birincisi yalnız insana xasdırsa, sonrakılarda digər canlılarla müş-tərəklilik vardır.

Tusi müqəddəs «Quran» ayələrinə istinad edərək göstərir ki, vəhşi nəfs (ləvvamə) və heyvani nəfsin (əmmarə) təhriki ilə görülən işlər insanı çox vaxt eybəcərliklər qarşısında qoyur, mə-zəmmət olunmağa, danlanmağa səbəb olur, lakin artıq gecdir, iş-işdən keçmişdir, baş vermiş hadisəni geri qaytarmaq mümkün deyildir. Ancaq mələk nəfsi (mütməinnə) yaxşı, ürəkaçan əməllərdən, faydalı işlərdən başqa, heç nəyə razılıq vermir. Ona görə də nəfsi kamilləşdirmək, heyvani nəfsi və vəhşi nəfsi mələk nəfsinə tabe etmək insan həyatının əsas qayəsi olmalıdır.

Müəllif nəfsi kamilləşdirməyin məqsədi barədə də geniş məlumat verir. Bu məqsəd onun xeyir və səadətidir. Nəfs kamilliyinin yekunu olan xeyir və səadətin nə olduğu əvvəlcədən tə-səvvür edilməsə, insan bu kamilliyə çatmaq fikrinə düşməz, buna sahib olmayınca xeyir və səadətə nail olmaz. Tusi sonra özündən əvvəlki filosofların xeyir və səadət barədə fikirlərini təhlil etməklə yanaşı, özünün bu haqda mülahizələrini verir.

Böyük filosof insan xoşbəxtliyini qadir Allahın buyurduqlarına əməl etməkdə, bütün fəaliyyəti Ona yaxınlaşmaqda görür. Tusi yazır ki, insanların işləri ilahiyyat mərtəbəsi səviyyəsinə çatdıqda tutduqları əməllər, göstərdikləri fəaliyyətlər haqqın mahiyyətini dərk etməyə yönələr. Bu, «ilahi əql» adlanır. Bu zaman bədənə xas olan təbiət özünü biruzə verə bilməz, «heyvan» və «vəhşilik» nəfsindən doğan iddialar azalıb yox olar. Bundan sonra insanda haqqı dərk etmək meylindən başqa, heç bir arzu və iradə qalmaz. Allahı dərk etməyin yolu da bundan ibarətdir.

İnsan və onun həyatı ilə bağlı fikirlərinin izahında Tusinin

əsas istinadgahı, ən çox söykəndiyi mənbə qadir Allah kəlamı – müqəddəs «Quran» ayələridir. İnsan həyatının inkişafı, onun tərbiyəsi ilə əlaqədar müəllif yazır: «İnsanın xoşbəxtlik və bəd-bəxtlik açarı, kamillik və naqislik sükanı onun ağılı və iradəsinin ixtiyarına verilmişdir. Əgər... tədriclə elm, mədəniyyət, bilik və hikmətə yiyələnsə, təkamülə qadir olan fitri istedadı hədləri aşaraq onu... arzu elədiyi məqsədə, ilahi nurun şəfəq saçdığı ali məqama çatdırar və Allahın yaxın adamları cərgəsinə daxil edər; lakin yaradıldığı fitri dərəcədə oturub qalsa, cilovu öz nəfsinin ixtiyarına versə, nəfsi onu aşağıya – heyvani mərtəbəyə sövq edər, şəhvani hissələri cuşa gətirər, qəbih, bəzi xəstələrə xas olan nalayiq hərəkətlərin artmasına səbəb olar, günbəgün, anbaan alçaldar, düşgünlük və naqisliyi artırar, yuxarıdan aşağıya yuvarladılan daş kimi az bir müddət ərzində onu rəzalət çirkabının ən dərin yerinə salar və bu, onun dəhşətli sonu olar» (*Xacə Nəsirəddin Tusi*, «Əxlaqi-Nasiri», Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 1989, səh. 53).

İnsan fitrətində həm müsbət, həm də mənfi meyillərin mövcudluğu onun tərbiyəyə ciddi ehtiyacı olduğunu göstərir. Tərbiyə yolu ilə mənfiliklərin qarşısı alınır, müsbət meyillər inkişaf etdirilir, gücləndirilir və insan ali mərtəbəyə çatdırılır. Müəllif göstərir ki, bu çətin məsuliyyətli və şərəfli işi tarix boyu peyğəmbərlər, filosoflar, imamlar, tərbiyəçilər və müəllimlər yerinə yetirmişlər. Buradan görünür ki, müəllimin, tərbiyəçinin əməyini yüksək qiymətləndirən Tusi onların zəhmətini peyğəmbərlərin, filosofların, imamların gördüyü işlərlə bir sırada qoyur. Çünki Allah tərəfindən göndərilən peyğəmbərlər də insanları haqq dərəcəsinə, düz yola, elmə, paklığa, hidayətə dəvət etmişlər. Müəllimlər də yaşadıkları bütün dövrlərdə xalqın bəsiyyət gözünü açmağa çalışmış, bütün ömürlərini insanların qəlbinə elm nuru ilə işıqlandırmağa, sağlam nəsil tərbiyələndirməyə sərf etmişlər.

Müəllimlik peşəsi başqa sənətlərlə müqayisədə Tusinin

nəzərində ən uca mərtəbədə dayanır: «Bu dünyadakı mövcudatın ən şərəflisi olan insanı kamilliyə çatdırmaq məqsədini güdən sənət dünyaya sənətlərinin ən şərəflisi olmalıdır» (səh. 81).

Tusin in elm və təlim işi ilə bağlı irəli sürdüyü mülahizələri müasirlik baxımından maraqlı doğurur. Həyatını dünya malını toplamağa sərf edənləri müəllif mənəvi cəhətdən dünyanın ən yoxsul insanları adlandırır. O göstərir ki, kimin dünya malına ehtiyacı azdırsa, dövləti o qədər çoxdur. Buna görədir ki, böyük Yaradan dövlətlilər dövlətliyi hesab edilir, çünki onun heç nəyə və heç kimə ehtiyacı yoxdur.

Bəşəriyyətin inkişafı elmə bağlıdır. İnsanın da mənəvi cəhətdən saflaşması, kamilləşməsi ilk növbədə qazandığı elmin, əldə etdiyi biliyin nəticəsində olur. Hər bir cəmiyyətin tərəqqi edib yüksəlməsində elmin həlledici rol oynaması danılmazdır. Elm ilə məşğul olanlar barədə Tusin in fikri isə belədir: «Elm adamlarının ruhu və rahatlığı elmdir, çünki dünya var-yoxu onların gözündə əhəmiyyətsiz və dəyərsiz olar. Elmə yiyələnərək əbədi səadət, həmişəlik istirahət əldə etdiklərindən, tez ötüb keçən bəlalara məruz qalan, böyük başağrısına səbəb olan, müxtəlif qəm və kədər yaradan, təşviş və təlaş törədən dünya işlərindən əl çəkər, zəruri mayehtiyacı ilə kifayətlənər, dünyagirliyin sonu dörünməz, bir arzuya çatdımı, başqa arzu eşqinə düşər» (səh. 135).

Müəllim əməyinin səmərəliliyi qayğısına qalan müəllif təlimin təşkili işinə, ilkin mərhələsinə xüsusi diqqət yetirir və göstərir ki, əvvəl təlimə başlarkən elə bir fənni öyrətmək lazımdır ki, beyni yormasın, zehni korlamasın, tez maariflənməyə həvəs oyatsın. Sonra elə bir fənnə başlamaq lazımdır ki, burada fantaziya ilə əqli qanunlar bir-birinə kömək edə bilsin, qondarma və toqquşmalara yol verilməsin, həm beyin düzgün zövqə gəlsin, həm də lazımı həqiqətlər dərk edilsin.

Tusi unutkanlığı elmin düşməni adlandırır, keçilmiş dərslərdə öyrəndiklərini tez-tez gözdən keçirməyi, təkrar etməyi məsləhət bilir. O, sufi alimi Həsən Bəsrinin sözlərini misal çə-

***B.Aslanov Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetində hökumət təşəbbüsündən təltif
olunanlar arasında
(1986-cı il, 20 dekabr, ikinci cərgədə, soldan birinci)***

kərək yazır: «Elmlərin cilovunu əldən buraxmayın, elmlər şahlıq quşuna oxşayırlar, bəzən başa qonurlar, bəzən başdan uçarlar» (səh. 115).

Böyük filosof insanlar arasındakı münasibətdən, əlaqədən bəhs edərkən humanizmi əsas ideya kimi götürür. Qeyd edir ki, əgər rabitədə olan adamlar bir-birinə məhəbbət bəsləsələr, bir-birinə qarşı da insafly olurlar, nizam-intizam yaranar. Çünki bir qisim filosofların göstərdiyi kimi, varlıqların davamı, kainatın nizamı məhəbbətlə bağlıdır.

Tusinın məhəbbət barədə fikirləri də olduqca qiymətlidir. O, «məhəbbəti» birləşməyə olan sövq adlandırır və onu iki növə ayırır: biri təbii (qeyri-ixtiyari), o biri iradi (ixtiyari). Müəllif şahla rəiyyət, cəmiyyət üzvləri, qohumlar, müxtəlif peşə sahibləri, səfərə çıxanlar və s. arasında olan məhəbbətdən bəhs etdikdən sonra belə nəticəyə gəlir ki, məhəbbətin ali məqamı, ən uca mərtəbəsi məxluqatın öz Xaliqinə olan məhəbbətdir, bu məhəbbət ilahi, müqəddəs məhəbbətdən başqa heç bir şey ola bilməz.

Allaha olan məhəbbətdən sonra insanlarda valideynlərinə və müəllimlərinə olan məhəbbət dayanır. Bu məsələni Tusi belə mənalandırır: «Məhəbbətin ikinci dərəcəsi valideynlərə olan məhəbbətdir, dərəcə və mərtəbədə heç bir məhəbbət bu iki məhəbbətə çatmaz: şagirdin müəlliminə olan məhəbbətindən başqa. Bu məhəbbət yuxarıda adları çəkilmiş məhəbbətlərin mərtəbələri arasında orta dərəcəsində olar. Səbəbi odur ki, birinci məhəbbət şərəf, cəlalın ən yüksək mərtəbəsində olar və səbəblər səbəbi, varlıqların tabe olduğu, hər bir varlığın yaradıcısı hesab edilir; ikinci məhəbbət də ona oxşayar, çünki ata daha yaxın maddi səbəb vəzifəsini yerinə yetirər, lakin nəfslərin tərbiyəsi ilə məşğul olan müəllimlər bu səbəbdən birinci səbəbi təqlid edir və ona oxşayırlar, digər tərəfdən isə əqli səbəbə görə ikinci dərəcəli olduqlarından atanı xatırladırlar» (səh. 188).

Elm öyrətmək və tərbiyə vermək baxımından Tusi müəllimin əməyini yüksək qiymətləndirərək yazır ki, müəllimlərin

ədab və tərbiyə öyrətmələri əsl vücuda nisbətən ikinci, ata-babaların tərbiyəsinə nisbətən isə daha şərəflidir. Həqiqətən, müəllim cismani ağa, ruhani atadır. Nəfs fəzilətdə cismə nisbətən nə qədər yüksəkdirsə, müəllimin də haqqı atanın haqqından o qədər çoxdur. Müəllimə və ataya hörmət edib məhəbbət bəsləməkdə bu tənəsübə riayət edilməlidir.

Buraya qədər nəzərdən keçirdiklərimiz əsrlər boyu Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin məktəblərində əxlaq dərslisi kimi istifadə edilən «Əxlaqi-Hasiri» əsərinin cüzi məziyyətləri hesab oluna bilər. Bunlar sadə oxucu marağından doğan kiçik qeydlərdir. Yekun olaraq onu göstərə bilərəm ki, dahi alimin bu əsəri övladlarının tərbiyəsinə ciddi yanaşan valideynlərin, təlim-tərbiyə sahəsində yüksək müvəffəqiyyət qazanmaq arzusu ilə yaşayan və işləyən hər bir müəllimin stolüstü kitabı olmağa layiqdir.

*«Azərbaycan dili və
ədəbiyyat tədrisi»,
№4 – 2001*

XALQ EPOSUNDA İSLAMİ DƏYƏRLƏRİN TƏCƏSSÜMÜ

«Kitabi-Dədə Qorqud» xalqımızın tarixi-qəhrəmanlıq keçmişini yüksək bədii səviyyədə özündə təcəssüm etdirən qiymətli şifahi xalq ədəbiyyatı nümunəsidir. Biz bu yazıda dastanın İslam dini ilə bağlı olan cəhətlərindən söhbət açmağı qarşıya məqsəd qoymuşuq. Çünki xalqın yaratdığı bu nümunələrdə islami dəyərlər xüsusi yer tutur. Oğuz qəhrəmanları Vətən, haqq, ədalət, halallıq, paklıq, din uğrunda mübarizə aparırlar.

Dastanın bütün boylarında bilavasitə iştirak edən Dədə Qorqud barədə «Müqəddimə»də söhbət açılır. O, Məhəmməd (s) peyğəmbərin dövründə yaşamışdır. Allah-Taala onun könlünə ilham edirmiş. Dədə Qorqud həm keçmiş, həm də gələcək barədə doğru, düzgün məlumat verirmiş. O, Oğuz elinin ağsaqqalıdır. Bu eldə dünyaya gəlib igidlik göstərənlərə o ad verir, bütün boyların sonunda oğuznamələri o düzür, dualarını qadir Allahın adı ilə başlayır, qəhrəmanların günahlarının Məhəmməd (s) Mustafaya bağışlanmasını arzulayır.

«Müqəddimə»də Dədə Qorqud «Tanrı dostu, din sərvəri» Məhəmməd (s) peyğəmbəri, xəlifələri, Həzrət Əlinin övladlarını, Kəbə evini belə öyür:

Ağız açıb öyər olsam, Tanrı görklü.
Tanrı dostu, din sərvəri
Məhəmməd görklü.
Qılınc çaldı, din açdı
Şahi-mərdan Əli görklü.
Əlinin oğulları, Peyğəmbər
nəvələri Kərbəla yazısında (çölündə)

Yezidilər əlində şəhid oldu,
Həsənlə Hüseyin,
iki qardaş belə görklü.
Yazılıb-düzülüb göydən endi
Tanrı elmi Quran görklü.
Ol Quranı yazdı-düzdü üləmələr
öyrəninəcə göydü.
Biçdi alimlər sərvəri Osman
Üffan oğlu görklü.
Alçaq yerdə yapılbıdır Tanrı evi
Məkkə görklü.
Ol Məkkəyə sağ varsa, əsən gəlsə,
Sidqi bütün Hacı görklü.

(«Kitabi-Dədə Qorqud», Bakı – 1962, Azərnəşr, səh. 13).

Buradan aydın oldu ki, Dədə Qorqud müsəlmandır, onun Allaha, Peyğəmbərə, Qurana, Kəbə evinə məhəbbəti güclüdür. Kərbəla çölündə Peyğəmbər nəvələrinin Quran, din, haqq, ədalət uğrunda şəhid olmalarından xəbərdardır.

Allahın əmrlərini yerinə yetirən, haqqı, ədaləti bərpa edən, xalqı düz yola çağıran peyğəmbərlər, çətin anlarda insanların köməyinə çatırlar. «Dirşə xan oğlu Buğacın boyu»nda Dirşə xan ovda düşmənlərin fitnəsi ilə yeganə oğlunu ağır yaralayır və dəstəsi ilə geri qayıdır. Ana oğlunu dəstənin içərisində görmür, ürəyi həyəcanla döyünməyə başlayır. Elə bil ki, qeybdən anaya xəbər çatır – oğlunun başına qəza gəlmişdir. O, qırx incə belli qızla özünü ovlağa yetirir, yaralı oğlunu tapır. Qazlıq dağına, onun suyuna, çiçəklərinə, heyvanlarına qarğış edən ananı Buğac sakitləşdirərək: « – Ana, ağlamagil, mənə bu yaradan ölüm yoxdur, qorxmagil! Boz atlı (yaşıl donlu) Xızır (İ.) mənə gəldi. Üç kərə yaramı sığadı. Bu yaradan sənə ölüm yoxdur. Dağ çiçəyi, anan südü sənə məlhəmdir, – dedi» (səh. 24).

Dini rəvayətlərə görə, Xızır peyğəmbər Zülmətə gedib

Dirilik suyundan içmiş, ölməzliyə qovuşmuşdur. Hikmət, bilik sahibi olan Xızır ən ağır anlarda insanların köməyinə çatır. Burada da o, ölümcül halda olan Buğacın yarasını üç dəfə sığayır, ona məsləhətini verir və qeyb olur. Ana, Xızır peyğəmbərin dediklərini yerinə yetirir, yeganə oğlunu həyata qaytarır.

Dastan qəhrəmanları İslam dininin qayda-qanunları, «Qurani-Kərim» ilə tanışdırlar. Dini kitablarda qadir Allahın 99 adı çəkilir. «Qurani-Kərim»in «İxlas»surəsində Allah barədə deyilir: 1. De ki, O Allahdır, təkdir. 2. Allah hər ehtiyacdən ucadır, əbədidir. 3. Doğmamış, doğulmamış. 4. Onun bənzəri də heç kim olmamış». («Qurani-Kərim», Bakı, Azərneşr, 1993, səh. 328-329. N.Qasımoğlunun açıqlaması).

«Kitabi-Dədə Qorqud»un bir neçə boyunda qəhrəmanlar tərəfindən də qadir Allahın möcüzəli sifətləri təriflənir və bunlar hər dəfə bir-birindən fərqlənirlər. Məsələn: «Qazılıq Qoca oğlu Yeynəyin boyu»nda Yeynək düşmənin üzərinə gedərkən ulu Tanrını belə öyür və ondan kömək diləyir.

Ucalardan ucasan, uca Tanrı!
Kimsə bilməz necəsən, görklü Tanrı!
Sən anadan doğmadın,
Sən atadan olmadın.
Kimsə rizqin yemədin.
Kimsəyə güc etmədin.
Qamu yerdə əhədsən
Allah-səmədsən.
Birliyinə sığındım, Çələbim,
qadir Tanrı!
Mədəd səndən!
Qara donlu kafirə at təpərim,
İşimi sən anar! – dedi. (səh. 110)

Dastandan aydın olur ki, Oğuz ellərində İslam dininin ya-

yılması Məhəmməd (s) peyğəmbərin dövründə baş vermişdir. Çünki «acığı tutanda bığlarından qan çıxan, bığı qanlı Əmən» (səh. 40) gedib Peyğəmbəri görmüş və Oğuzda onun səhabəsi olmuşdur.

İslamda namaz dinin sütunu hesab olunur. Qiyamət günü birinci hesablanacaq şey namaz Yaradanla yaradılmış arasındakı rabitədir. Dastan qəhrəmanları İslamın bu vacib əməlinə yüksək qiymət verir, çətin məqamlarda hacət (arzu, istək) namazı qılır, ulu Tanrıya dua edirlər. «Qazan qonur atından yerə endi, axıb gedən arı (təmiz, pak) sudan abdest aldı, ağ alnın yerə qoydu, iki rükət namaz qıldı. Ağladı, qadir Tanrıdan hacət dilədi, üzün yerə sürtdü. Məhəmmədə (s) salavat gətirdi» (səh. 81).

Salavatın məqamı, əhəmiyyəti barədə «Qurani-Kərim»də ayə nazil olubdur. «Əhzəb» surəsinin 56-cı ayəsində deyilir: «Peyğəmbərə salavat göndərər Allah və mələkləri. Ey iman gətirənlər! Siz də ona salavat gətirin!» (səh. 213). Dastanın ayrı-ayrı boylarını oxuduqda görürük ki, qəhrəmanlar tez-tez Peyğəmbərə salavat göndərir, Allaha və onun göndərdiyi dinə inanın gücü ilə düşmən üzərində qələbə qazanırlar.

«Uşun Qoca oğlu Səkrəyin boyu»nda Səkrək Əlincə qalasında zindanda olan böyük qardaşı Əkrəyi xilas etmək üçün düşmənlərlə vuruşur. Boyda oxuyuruq: «Altmış yaraqlı adam seçdilər, vardılar. Nagahdan altmış dəmir donlu kafir oğlanın üzərinə gəldilər... Oğlan gördü ki, bir alay atlı gəlir. Sıçradı, adı görklü Məhəmmədə salavat gətirdi, atına mindi, qara donlu kafirə qılinc vurdu, basdı, qələyə qoydu» (səh. 136).

Altmış kafiri məğlub edən Səgrək yüzünün də öhdəsindən gəlir. Bu dəfə zindanda olan qardaşı Əkrəyi üç yüz kafirə üstünə göndərdilər. Qardaşlar döyüş meydanında bir-birini tanıyır, üç yüz düşməni məğlub edib yurdlarına qayıdırlar.

Qəhrəmanların apardıqları mübarizələrin çoxu din, haqq-ədalət uğrunda. Biz bunu dastanın baş qəhrəmanı Qazan xanın və başqalarının dilindən tez-tez eşidirik. «Salur Qazanın dus-

taq olduğu boy»da Təkur bəyləri əsirlikdə olan Qazandan onları tərifləməsini istəyir. Düşmənləri ustalıqla ələ salan Qazan onlara deyir:

Əlli min ər (yağı) gördümsə,
əl vermədim.
Altmış min ər gördümsə,
aytışmadım.
Səksən min ər gördümsə,
səksənmədim.
Doxsan min yağı gördümsə,
donatmadım.
Yüz min ər gördümsə, yüzüm dönmədi.
Yüzü dönməz qılıncım ələ aldım,
Məhəmmədin dini eşqinə qılınc
vurdum (səh. 142).

Ya da «Bəkil oğlu İmranın boyu»nda düşmən üzərinə gədən İmran atasına:

Ala gözlü üç yüz igidi mana vergil
yoldaşlığa,
Din, Məhəmməd yoluna dürüşməyin,
sənin üçün – dedi (səh. 126).

İmran bütlərə inanan kafirlərə qarşı vuruşur. Boyda oxuyuruq:

Kafir dedi:

Oğlan, alındınsa Tanrınamı yalvarırsan?
Sənin bir Tanrın varsa, mənim
yetmiş iki bütخانam var, – dedi.

Oğlan dedi:

– Ya asi mələun! Sən bütlərinə yalvarırsan, mən aləmləri yoxdan var edən Allahıma sığındım» (səh. 130).

Haqq-taala mələk Cəbrayıl vasitəsilə 40 igidin qüvvəsini ona verdi və İmran düşmənlərlə mübarizədə qələbə qazandı. Müsəlman oğuzlar düşmənləri məğlub etdikdən sonra iman gətirənləri öldürmür, onları İslam dininə dəvət edir, yaptıkları kilsələri söküb yerində məscid ucaldırlar.

Dastanın bir neçə yerində müsəlmanlıq tarixində ən böyük faciə hesab olunan Kərbəla hadisələrinə işarə edilir. Məsələn, Qazan xan yurduunun talan olunduğunu görüb, düşmən üzərinə gedərkən su ilə belə xəbərləşir:

Çığnam-çığnam qayalardan çıxan su!
Böyük-böyük ağac gəmilər oynadan su!
Həsən ilə Hüseyinin həsrəti su!
Bağ və bostanın ziynəti su! (səh. 32)

İslam aləmində Məkkə və Mədinə şəhərləri bütün müsəlmanlar üçün əzizdir. Çünki tapındığımız, müqəddəs Həcc ziyarəti əməllərini yerinə yetirdiyimiz Kəbə evi, Zəməm quyusu, Səfa, Mərvə, Ərəfat, Müzdəlifə və Mina Məkkədə yerləşir. Ulu Məhəmməd (s) bu şəhərdə dünyaya göz açmış və burada peyğəmbərliyə çatmışdır. «Qurani-Kərim» Məkkədə ona nazil olmağa başlamışdır. Məhəmməd (s) peyğəmbərin həyatının bir hissəsi Mədinədə keçmiş və bütün dünya müsəlmanlarının ziyarətəgahına çevrilmiş qəbri-şərif bu şəhərdədir. Peyğəmbərdən sonra İslamı ilk qəbul edən və din yolunda böyük fədakarlıqlar göstərmiş Həzrət Əlinin adı müsəlmanlar arasında həmişə dərin hörmət və sonsuz məhəbbətlə çəkilir. Onun atı Döldül, qılıncı Zülfüqar cəsurluq, şücaət simvoludur. «Kitabi-Dədə Qorqud»da bunların hamısına, dolayısı ilə olsa da, toxunulur. «Qazan xanın

evinin yağmalanması boyu»na diqqət yetirək. Kafirlər Uruzu öldürmək üçün qənarə dibinə gətirirlər. O, ağaca belə deyir:

Məkkə ilə Mədinənin qapısı ağac!
Musayi-kəlimin əsası ağac!
Böyük-böyük suların körpüsü ağac!
Qara-qara dənizlərin gəmisi ağac!
Şahi-Mərdan Əlinin Düldülünün əyəri ağac!
Zülfıqarın qınının qəbzəsi ağac!
Şah Həsənlə, Hüseyin beşiyi ağac!
Məni sənə asarlar, götürməgil, ağac!
Götürəcək olarsan, igidliyim səni
tutsun, ağac! (səh. 37)

İslam dinində köməksizlərə arxa durmaq, imkansızlara əl tutmaq çox bəyənilir. Mallarından sədəqə vermək vacib bir əməl kimi var-dövlət sahiblərinə tapşırılır... «Qurani-Kərim»in «Tövbə» surəsinin 60-cı ayəsində oxuyuruq: «Allahın hökmünə görə yalnız fəqirlərə, yazıqlara, sədəqəni toplayıb qeydə alan məmurlara, ürəyi İslama qızacaq adamlara, kölələrə, borclulara, Allah yolunda və yolçulara sərf edilər sədəqələr. Hər şeyi biləndir, müdrikdir Allah» (səh. 92).

Dastan qəhrəmanları göstərilən tapşırıqlara söylə əməl etməyə çalışırlar. Qazan xan hər üç ildən bir arvadının əlindən tutub evindən çıxır, var-dövlətini miskinlərə, kasıblara paylayır, qulları və kənzləri azad edir.

«Kitabi-Dədə Qorqud»un ən maraqlı boylarından biri «Qanlı Qoca oğlu Qanturalı boyu»dur. Burada təsvir olunur ki, qorxmaz, cəsur Qanturalı evlənmək ərəfəsində özünə layiq qız axtarır. O, böyük igidliklər göstərir, çoxlarını həlak etmiş buğanı, aslanı və dəvəni öldürür. Trabzon təkurunun qızı Selcan Xatunu alıb yurduna qayıdır. Yolda onu yuxu tutur və yatır.

Təkur peşman olur, altı yüz düşməni Qanturalının üzərinə

göndərir. Keşik çəkən Selcan Xatun düşmən qoşununu görüb Qanturalını oyadır. Cəsur qəhrəman deyir:

« – Aməna və səddəqna! Məqsudumuz Haqq-taala dərgahında hasil oldu, – deyib arı sudan abdəst aldı. Ağ alnın yerə qoydu, iki rikət namaz qıldı. Atına mindi. Adı görklü Məhəmmədə salavat gətirdi. Qara donlu kafirə at saldı, qarşı vardı (səh. 102).

Gəlin Qanturalının dediyi «aməna və səddəqna» sözlərinə diqqət yetirək. «Qurani-Kərim»in müxtəlif surələrində bu ifadələr işlənmişdir. Təfsirçilərin fikrinə görə, həmin ifadələr Allaha və Quranın ehkamlarına inanmaq, onu təsdiq etmək mənasındadır. Buradan görünür ki, Qanturalı kimi qəhrəmanlarda Allaha, onun göndərdiyi kitaba möhkəm inam olmaqla bərabər, həm də onlar «Quran» ayələri ilə yaxından tanış imişlər.

Məhəmməd (s) peyğəmbər buyurmuşdur: «Dua möminin silahıdır». «Kitabi-Dədə Qorqud» boylarında həlli müşkül olan işlərin hasilə gəlməsi üçün Oğuz bəyləri göyə üz tutub, əl qaldırıb Allaha dua edirlər. Dirsə xan oğlu Buğac, Baybura bəy oğlu Bamsı Beyrək, Baybecan bəyin qızı Banıçişək və başqaları möminlərin duası ilə dünyaya gəlirlər.

İnsan həyatının sonu ölümdür. Xoşbəxt o insandır ki, dünyadan pak imanla ayrılır, sonralar həmişə hörmətlə xatırlanır və ruhuna hamı tərəfindən dualar oxunur. Bu mənada boyların sonuna diqqət yetirdikdə görürük ki, hər bir Oğuz qəhrəmanına pak iman, valideynlərinə isə behişt arzulanır.

Buraya qədər qısaca nəzərdən keçirdiklərimizdən aydın olur ki, 1300 illik tarixini qeyd etdiyimiz «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunda islami dəyərlər genişliyi ilə öz parlaq əksini tapmışdır. Bu dəyərlərdən faydalanmaq, indiki mərhələdə onları geniş təbliğ etmək və şagirdlərə öyrətmək hamımızın mənəvi borcudur.

«Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi» – №1 – 2000

EPOSDAKI MİLLİ XÜSUSİYYƏTLƏR

Hər bir xalq dünyası miqyasında ilk növbədə ədəbiyyatı, incəsənəti, mədəniyyəti və digər ümumbəşəri keyfiyyətləri ilə tanınır. Bu mənada «Kitabi-Dədə Qorqud» xalqımızın qədim və zəngin ədəbiyyatını özündə ehtiva edən möhtəşəm sənət abidələrinin birincisidir. Dastanda xalqımızın milli xüsusiyyətləri bütün incəlikləri ilə öz əksini tapmışdır. Milli xüsusiyyətlər dedikdə, ilk növbədə hər bir xalqın özünə aid olan, onu başqa qövmərdən fərqləndirən cəhətlər nəzərdə tutulur.

Ulu Tanrıya inam və məhəbbət, ata-anaya qadir Allahın yer üzündəki nümayəndəsi kimi baxmaq, incə və zərif məxluq olan qadına hörmət, ehtiram və digər müsbət keyfiyyətlər xalqımızda həmişə üstün olmuşdur. «Kitabi-Dədə Qorqud»da xalqımızın əsas milli keyfiyyətləri poetik şəkildə təcəssüm olunmuşdur. Təlim prosesində bunlara diqqət yetirilməsi, öyrədilməsi vacib və əhəmiyyətli məsələlərdir.

Dastanın müqəddiməsində Dədə Qorquddan bəhs olunur. O, Məhəmməd (s) peyğəmbərin dövründə yaşamışdır. Oğuz eli içində həm keçmişdən, həm də gələcəkdən doğru, düzgün xəbər verərmiş, çünki Allah-Taala onun könlünə ilham edirmiş. Ağsaqqala hörmət və ehtiram Azərbaycan xalqının milli xüsusiyyətlərinin başlıcasıdır. Ən çətin məqamda həlledici söz ağsaqqalıdır. Dastanda Dədə Qorqud Oğuz elinin ağsaqqal timsalıdır. İgidlik göstərənlərə o ad verir, elçiliyə o gedir, hər bir boyun sonunda qəhrəmanların şərəfinə duaları, alqışları o edir.

Müqəddimədə Dədə Qorqudun söylədikləri nəsihətlərin əksəriyyəti bu gün atalar sözləri kimi dilimizdə işlənir. Məsələn, «Təkəbbürlük eyləyəni Tanrı sevməz», «Oğul atadan görməyincə süfrə açmaz», «Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir», «Baba malından nə fayda, başda dövlət olmasa?» və s. On

üç əsr bundan əvvəl söylənmiş ifadələrin bu gün də işlənməsi bir tərəfdən onların dərin mənası ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən xalqın Dədə Qorquda, öz soykökünə məhəbbətinin nəticəsidir.

Anaya məhəbbət, qadına hörmət və ehtiram «Kitabi-Dədə Qorqud» boylarında xüsusi yer tutur. «Salur Qazanın evinin yağmalanması» boyunda düşmənlər Salur Qazanın evini talayır, var-dövlətini daşıyır, ailəsini əsir aparırlar. Qazan xan düşmən üzərinə gedərkən deyir:

Mərə Şöklü Məlik!
Dənliyi altun ban evlərimi
gətirib durursan,
Sənə kölgə olsun.
Ağır xəzinəm, bol axçam
gətirib durursan,
Sənə xərclik olsun.
Qırx incə belli qızla Burla
xatunu gətirib durursan,
sənə yesir olsun.
Qırx igidlə oğlum Uruzu
gətirib durursan,
Qulun olsun.
Tovla-tovla atlarım
gətirib durursan.
Sənə minnət olsun.
Qatar-qatar dəvələrim
gətirib durursan,
sənə yüklət olsun.
Qarıciq anamı gətirib
durursan, mərə kafir,
Anamı vergil mana!
Savaşmadan, vuruşmadan qayıdayım...

Göründüyü kimi, Qazan xan qoca anasını arvadından, yeganə oğlundan, bütün var-dövlətindən üstün tutur.

Ya da boyun digər hissəsinə diqqət yetirək. Düşmənlər Burla xatunu tanımaq üçün oğlu Uruzu dara çəkmək, ətindən qara qovurma bişirmək istəyirlər. Deyirlər ki, qırx bəy qızına qara qovurmanı yedirdin. Hər kim yeməsə o, Uruzun anasıdır. Burla xatun bunu oğluna bildirdikdə Uruz deyir: «Qoy mənə çəngələ vursunlar, qoy ətimdən çəksinlər, qırx bəy qızının önünə aparsınlar. Onlar bir yeyəndə, sən iki ye! Taki düşmənlər səni bilməsinlər».

Cəsür oğul ata namusunun, ana şərəfinin tapdanmaması üçün ölüm qarşısında belə mətanətlə dayanır.

Xalqımızda tarixən ailəyə, uşağa məhəbbət və qayğı çox güclü olmuşdur. Dastanın birinci boyu olan «Dirsə xan oğlu Buğacın boyu» bu cəhətdən diqqəti daha çox cəlb edir. Dirsə xan dərd-qəm içində boğulur. Onun övladı yoxdur. Xatunu ona belə deyir:

...Yer üzündə böyük çadır qur!

Ayğır, buğra, qoç qırdır!

...Ac görsən doydur.

Çılpaq görsən geyindir.

Borclunu borcundan qurtar!

Təpə kimi ət yığ.

Göl kimi qımız sağdır!

Böyük şadlıq məclisi qur,

Allahdan arzunu dilə!

Bəlkə bir ağzı dualının

alqışı ilə

Tanrı bizə bir yetkin

övlad verə...

Dirsə xan arvadının məsləhətinə qulaq asdı. Böyük şadlıq məclisi qurdu. Dəvədən buğra, atdan ayğır, qoyundan qoç qır-

dırdı. Borclunu borcundan qurtardı. Ac gördüsə, doydurdu. Ya-
lın gördüsə, geyindirdi. Allahın rəhmi geniş və sonsuzdur. Bir
ağzı dualının alqışı ilə Dirsə xanın arvadı hamilə oldu. Tanrı ona
bir oğul bəxş etdi.

Səxavətlilik, əliaçıqlıq xalqımızın əsas milli xüsusiyyətlə-
rindən biridir. Dastanın əsas qəhrəmanları bu cəhətdən də seçi-
lirlər. Bir çox boylarda iştirak edən Qazan xan əliaçıqlığı ilə
oxucunu heyran edir. O, həmişə imkansızlara kömək edir, acla-
rı doyurur, çılpaqları geyindirir, zəifləri heç vaxt unutmur. Qa-
zan xan hətta arvadının əlindən tutub evindən çıxır, bütün var-
dövlətini xalqa paylayır.

Dastanın müqəddiməsində və bütün boylarda İslam dini
ilə bağlı məsələlər mühüm yer tutur. Boyları diqqətlə mütaliə
etdikdə aydın olur ki, hadisələrin çoxu Məhəmməd (s) peyğəm-
bərin dövründə baş vermişdir. Hətta «acığı tutanda bığlarından
qan çıxan, bığı qanlı Əmən» Peyğəmbərin görüşünə gedib onu
görmüşdür. Bu da oxucuya belə bir qənaətə gəlməyə imkan ve-
rir ki, Azərbaycanca İslamın qəbul edilməsi onun yarandığı ilkin
dövlərdən başlamışdır. Bunun nəticəsidir ki, ümumislami də-
yərlərin bir çoxu xalqımızın milli xüsusiyyətlərinə çevrilmişdir.
Bir-iki fakta diqqət yetirək. Dədə Qorqud elçiliyə gedərkən Də-
li Qarcara belə deyir:

Qarşı yatan qara dağını
aşmağa gəlmişəm.
Axıntılı, görklü suyunu
keçməyə gəlmişəm.
Gen ətəyinə, dar qoltuğuna
qısılmağa gəlmişəm.
Tanrının buyruğu ilə,
Peyğəmbərin qövlilə
Aydan arı, güldən görklü
qız qardaşın

Banıçıçəyi
Bamsı Beyrəyə diləməyə
gəlmişəm.

Dastanın qəhrəmanları düşmən üzərinə gedərkən arzularına çatmaq üçün hacət (istək) namazı qılır, dua edirlər. «Qazan xanın evinin yağmalanması» boyunda deyilir: «Oğuz bəyləri pak sudan abdəst (dəstəmaz) aldılar. Ağ alınların yerə qoydular, iki rükət namaz qıldılar. Adı görklü Məhəmmədə salavat çevirdilər, təkbir (Allahu əkbər) gətirib bitəklif kafirə at saldılar, qılınc çaldılar.

Düşmən üzərində qələbə qazanan Oğuz bəyləri və onların başında duran Qazan xan yüksək insani keyfiyyətləri ilə seçilirlər. Döyüş zamanı Qazan xan qaçanı qovmur, aman diləyəni öldürmür. Bu da Məhəmməd (s) peyğəmbərə xas olan sifətlərdən biridir.

Hamıya məlumdur ki, istər şənlik, istərsə də, qəm, kədər məclislərimiz müqəddəs Allahın adı ilə başlanır və ona edilən dualarla sona yetir. «Kitabi-Dədə Qorqud» boylarında da biz bunun parlaq təzahürünü görürük. «Qazan xanın evinin yağmalanması» boyunda Dədə Qorqud Oğuznaməni belə düzür: «...Qadir Tanrı səni namərdə möhtac etməsin! Çaparkən ağ-boz atın bürüməsin! Çalışanda qara polad üz qılıncın kütəlməsin!

...Ağsaqqalı baban yeri cənnət olsun!
Ağbirçəkli anan yeri behişt olsun!

Axır sonu pak imandan ayırmasın!... Amin, amin deyənlər didar görsün! Ağ alnında beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!.. Yığışdırsın, dürüşdürsün, günahlarını adı görklü Məhəmməd Mustafa üzü suyuna bağışlasın!»

Qısaca olaraq buraya qədər qeyd etdiklərimizdən aydın olur ki, 1300 illik tarixini qeyd etdiyimiz «Kitabi-Dədə Qorqud»

dastanları ədəbiyyatımızın ilkin qaynaqlarından biri kini gənc nəslin milli ruhda tərbiyə olunmasında əvəzedilməz imkanlara malikdir. Biz bu imkanlardan səmərəli istifadə etməli, istər dastanın ayrı-ayrı boylarının, istərsə də digər mövzuların öyrədilməsində yuxarıda qeyd etdiklərimiz  diqqət yetirməliyik.  nki şagirdlər soyk k m z  baėlı ilk ədəbi nümunələri n  qədər yaxşı dərk etsələr, sonrakı dövrlərdə yaradılan ədəbiyyatımıza da onların maraėı daha çox olacaqdır.

«Az rbaican müəllimi»

25.11.1999

«BAYBURANIN OĞLU BAMSİ BEYRƏK BOYU» BARƏDƏ BƏZİ QEYDLƏR

1300 ildən artıq yaşı olan «Kitabi-Dədə Qorqud» Azərbaycan xalqının dili, ilkin adət-ənənələri, əxlaqi-mənəvi dəyərləri, qəhrəmanlığı barədə geniş və hərtərəfli şəkildə məlumat verən əvəzedilməz sənət abidəsidir. Heydər Əliyev cəmiyyətimizin yüksək ideallar ruhunda tərbiyəsində bu dastanın rolu barəsində demişdir: «Kitabi-Dədə Qorqud» qəhrəmanlıq eposudur, özü də bir cəngavər, bir igid haqqında yox, bütöv bir xalqın qəhrəmanlığını özündə cəmləşdirən eposudur. Onun ən böyük ideyası baş sərkərdədən tutmuş, böyükdən kiçiyə kimi bütün qəhrəmanlarının doğma torpaqlarını qorumaq uğrunda canlarından keçməyə hazır olduqlarını göstərməkdir. Eposun əsas məhiyyətini qəhrəmanlıq ideologiyası təşkil edir. Ölkəmizin yaşadığı indiki mərhələdə xalqımızın qarşısında duran ən ümdə problemlərin həlli, o cümlədən respublikamızın suverenliyini və müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, ərəzi bütövlüyünün qorunması baxımından müasir Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının bu qəhrəmanlıq ideologiyasından faydalanmasının nə dərəcədə vacib olduğu gün kimi aydındır».

Dahi öndərin bu göstərişlərini əldə rəhbər tutan ədəbiyyatdan yeni proqramın tərtibçiləri dastanın bir neçə boyunun orta məktəbin ayrı-ayrı siniflərində öyrənilməsinə vacib bilmişlər. Çünki bu boylarda məktəblilərin Vətənə, doğma torpağa məhəbbət, milli-mənəvi dəyərlərimizə hörmət və ehtiram, mənfur düşmənlərə nifrət ruhunda tərbiyəsi üçün zəngin materiallar vardır. Oğuz gənclərinin göstərdiyi şücaət, cəsəret, mərdlik şagirdlərimizdən ötrü əsl qəhrəmanlıq nümunəsidir.

«Kitabi-Dədə Qorqud» boylarının orta məktəbdə öyrədilməsi tərtibçilərin hazırladıqları sadələşdirilmiş və ixtisarla ve-

rilmiş boylarda məzmun müəyyən mənada tam əhatə olunsa da, şagirdlər, demək olar ki, dastanın ilkin variantından xəbərsiz qalırlar. 13 əsr bundan əvvəl yaranmış abidənin müəyyən hissəsinin ilkin variantda verilməsi (əlbəttə, çətin sözlərin izahı ilə) şagirdlər üçün daha maraqlı olardı. Tarixi inkişaf baxımından dil nümunələri ilə tanışlıq şagirdlər üçün nə qədər çətin olsa da, bir o qədər də maraqlı, vacib və əhəmiyyətlidir. Şagirdlər bu nümunələr vasitəsilə Azərbaycan dilinin 13 əsr müddətində nə qədər inkişaf edib dəyişdiyini müşahidə edəcəklər. Pədoqoji elmlər namizədi A. Hacıyevin «Kitabi-Dədə Qorqud»un mətni, tədrisi ilə bağlı apardığı araşdırmalar olduqca maraqlıdır və müəllif bu qənaətə gəlir ki, şagirdlərə təqdim zamanı «əsl mətnin verilməsi ən düzgün seçimdir» («Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi» jurnalı 2004 № 2. səh.13).

«Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu» dastanın həcmcə ən böyük boyudur. Yeni proqrama görə həmin boy yeddinci sinifdə tədris olunur. Boyun dərslikdə verilmiş, sadələşdirilmiş ixtisar forması ilə dastanın 1962-ci ildə H.Araslının tərtibi ilə nəşr olunmuş variantı arasında bəzi yanlışlıqlar vardır. Dərslikdə bəzi adların yazılışı ilkin variantdan fərqlidir. 1962-ci il nəşrində Baybura və Baybecan verildiyi halda, dərslikdə Baybörə və Baybican kimi şagirdlərə təqdim olunmuşdur. Bamsı Beyrəyə ad qoyulması ilə bağlı «Kitabi-Dədə Qorqud»da deyilir: «Sən oğlunu Basam deyü oxşarsan. Bunun adı boz aygırlıq Bamsı Beyrək olsun!» («Kitabi-Dədə Qorqud», Bakı-1962, səh. 46). Dərslikdə həmin hissə belə verilir: «Sən oğlunu «Bamsım», deyə oxşayırsan; Onun adı Boz aygırlı Bamsı Beyrək olsun!» (*V.Abdulla, M.Əliyeva, A.Quliyeva, Ədəbiyyat. VII sinif üçün dərslik, Çarşıoğlu. 2004, səh. 19*). Parçalar arasında fərq aydın görünür. Dərslikdəki cümlədən belə çıxır ki, Dədə Qorquddan qabaq Baybura bəy oğlunu «Bamsım» – deyə oxşayırmış (əzizləyirmiş). Ancaq əslində Basam («Bamsım» yox) – Bamsı Beyrək adını oğlana Dədə Qorqud verir. Dastanda həmin boyun son

səhifəsində deyilir: «Ban banlatdılar (yəni azan verdilər) əziz Tanrı adına xütbə oxudular» («Kitabi-Dədə Qorqud», Bakı, 1962, səh. 68). Dərslikdə isə yazılıb: «Əziz Tanrı adına xütbə oxutdurub, azan verdilər». İxtisarın bu cür verilməsi səhvdir. Çünki əvvəlcə azan verilir. Sonra camaat məscidə yığılır, din xadimi müsəlmanlara xütbə oxuyur.

Dastanda deyilir: «Qalın Oğuz bəyləri adi sudan abdəst alıdılar. Ağ alınlarını yerə qoydular, iki rükət namaz qıldılar...» (səh.67). Dərslikdə həmin parça bu cür verilib: «Qalın Oğuz bəyləri təmiz suda yuyunub, ağ alınlarını yerə qoydular, iki rükət namaz qıldılar...» (səh.28-29). Göründüyü kimi, əsas fikir təhrif olunub. Yuyunmaqla dəstəmaz (abdəst) almağın fərqi çoxdur. Namaz qılmaq, müqəddəs kitabımız «Quran»ı oxumaq (və ya əl vurmaq) və s. üçün əvvəlcə niyyət edilərək dəstəmaz alınır. Ancaq əl-üzümüz, bədənimiz natəmiz olanda yuyunuruq. Yuyunandan sonra namaz qılmaq olmaz, bundan ötrü həm də gərək niyyət edib dəstəmaz alasan. Əgər biz «Kitabi-Dədə Qorqud»u uşaqlarımıza öyrədiriksə, onda orada təsvir olunan abdəsti (dəstəmaz) onlara izah edib əhəmiyyətini başa salmalı, dəstəmazın tutulma, namazın qılınma qaydalarını övladlarımıza öyrətməliyik. Çünki bu yol insanları həmişə ulu Tanrı ilə rabitədə saxlayır, onları hər cür mənfiliklərdən uzaqlaşdırır. Vətəni, valideyni sevməyə, elmə, ədalətə, paklığa, düzlüyə, halallığa səsləyir.

Müxtəlif ədəbi nümunələr əsasında məktəblilərin mənəvi aləminin zənginləşdirilməsi olduqca çətin prosesdir və ədəbiyyat fənninin təliminin əsas vəzifəsidir. Keçilən hər bir əsərdə ən incə məqamlara şagirdlərin diqqətinin cəlb etmək, bu barədə onların münasibətinin öyrənmək (müsbət və mənfi) təlimdə ən lazımlı məsələlərdir. Öyrənilən əsər barədə açılan diskussiyalar şagirdlərin şəxsi fikirlərinin meydana çıxmasına səbəb olur. Əgər şagird oxunan əsər, oradakı ayrı-ayrı surətlər barədə fikir söyləməyi bacarırsa, demək təlim materialının onun hissiyatına təsiri və ilkin nəticəsi alınmışdır.

«Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu»nda belə məqamlar çoxdur. Oxu zamanı, boyun təhlili prosesində milli-mənəvi dəyərlərə diqqət yetirmənin vacibliyini nəzərə alaraq, həmin məqamlar barədə bəzi qeydlərimizi bildirmək istəyirik. Eposda təsvir olunan milli-mənəvi dəyərlər xalqın adət-ənənələrinə bağlıdır. Xalqın zəngin adət-ənənələri isə pak və müqəddəs İslam dininə söykənir, öz gücünü ilahi kitab olan «Quran»dan alır. Boyun əvvəlində təsvir olunur ki, Bayandur xan qara yerin üstündə hündür ağ evini tikdirmişdi. Min yerdə xalça döşənmişdi. Oğuz bəyləri Bayandur xanın qarşısında, sağında və solunda əyləşmişdilər. Övladı olmayan Baybura bəy bunları gördükdə yalqızlığını hiss etdi, dünyadan köçərkən yurdunun xaraba qalacağını düşündü, ah-naləsi ərşə ucaldı.

Baybura bəyin bu halı diqqətçil Oğuz bəylərinə təsir edir. Onlar mehriban, səmimi, bir-birinə hörmət bəsləyən insanlardır. Bir yerdə yığışan bəylər qadir Allah dərğahına üz tutur, ulu Tanrıdan Baybura bəyə və Baybecan bəyə övlad diləyirlər.

Dua ərəb dilində «çağırmaq» deməkdir. Müqəddəs kitabımız «Quran»da dua ilə bağlı bir çox ayələr vardır. «Əraf» surəsinin 180-cı ayəsində deyilir: «Allaha aiddir ən gözəl adlar. Allahı bu adlarla səsləyin (dua edin) və tərək eləyin bu adlara küfr eləyən kəsləri. İşləklərinə görə cəzasına çatacaq onlar» («Quranı-Kərim». Bakı. Azərənşr. 1993. səh. 81. N.Qasımoğlunun açıqlaması). Ayədən görünür ki, müsəlmanlardan Tanrının gözəl adları ilə ona dua olunması tələb olunur. Dini mənbələrdə qadir Allahın 99 adı qeyd edilir. Bu adlarda Ona aid bütün möcüzəvi xüsusiyyətlər öz əksini tapmışdır.

Bəs ulu Tanrı dərğahında kimlərin duası qəbul olunur? Bu, çox maraqlı məsələdir. Əzəmət və cəlal sahibi qadir Allahın buyurduqlarını yerinə yetirən pak, təqvalı və imanlı bəndələrin duaları həmişə yerinə yetir. Həzrəti peyğəmbərimiz Məhəmməd (s) hədislərinin birində buyurmuşdur: «Dua möminin silahı, Dinin sütunu, Yerini və göylərin nurudur». Valideynin öz

övladı haqqında, mömin müsəlmanların bir-biri barədə etdikləri dualar daha çox bəyənilir. Çünki müqəddəs kitabımız «Quran»ın ayələrinin birində deyilir ki, bütün müsəlmanlar bir-biri ilə qardaşdır. Həqiqi qardaş olan şəxslər isə dost olmalı, bir-birini sevməli, bir-birinə qarşı həmişə xeyirxah niyyətdə olmalıdırlar.

Bu baxımdan Oğuz bəyləri seçilir. Onlarda Ulu Tanrıya inam və məhəbbət hissləri güclüdür. Qəlbən böyük Yaradana bağlananların duası Allah dərgahında qəbul olunur. Baybura bəyin evində oğlan, Baybecan bəyin evində qız uşağı dünyaya gəlir.

İslamda valideynin övlad qarşısında bir çox borcları vardır. Bunların içərisində dünyaya gələn körpəyə ilk növbədə yaxşı ad seçilməsi, məktəb yaşına çatanda onun mükəmməl təhsil alması üçün şərait yaradılması, həddi-buluğa çatan övladının evləndirilməsi ən vacib borclardır. Hər hansı şəxslə ilk tanışlıq onun adı ilə bağlıdır. Tanış olduğumuz şəxsin adı bizdə ilk görüşdə müsbət və ya mənfi emosiyalar yarada bilər. Körpəlikdən ta həyatın sonuna kimi ad insana yoldaş olur. Ona görə də ad seçməyə həmişə məsuliyyətlə yanaşılmalıdır. «Kitabi-Dədə Qorqud» boylarından aydın olur ki, oğuzlar bu məsələdə çox diqqətli idirlər. Onlar çalışırlar ki, hər kəsə verəcəkləri ad onun əsas xüsusiyyətlərini müəyyən mənada özündə cəmləşdirə bilsin. Bu səbəbdəndir ki, onlar tələsmir, dünyaya gələn övlad bir müddət valideynin adı ilə (Dirse xan oğlu, Baybura xan oğlu və s.) çağırılır, böyükdən sonra şəxsi əlamətlərinə, davranışına, hərəkətlərinə, igidliyinə, qəhrəmanlığına görə ona ad verilir. Bunun nəticəsidir ki, dastanda rast gəldiyimiz hər bir ad həmin qəhrəman haqqında bizə çox şey deyir. «Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu»nın əsas qəhrəmanı Bamsı Beyrək adı da bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. Baybura bəyin oğlu Dərbənd ağzında kafirlərə qan uddurdu, döyüşdə düşmənlərə qalib gəldi, tacirləri mallarıyla birgə azad etdi.

Böyük igidliklər göstərdiyinə görə hamı Baybura bəyin

oğlunun adqoyma mərasiminə yığışdı. Böyük qonaqlıq oldu. Dədə Qorqud gəldi. Oğlanın düşmənlərə qarşı mübarizədəki şücaətinə heyran qaldı. Oğuz elinin ağsaqqalı oğlanı Basam (yəni düşmənləri yıxan, onları məğlub edən) – Bamsı Beyrək adlandırdı, ulü Tanrıya onun gələcəyi barəsində dualar etdi.

Boyda xalqın bir çox adət-ənənələri geniş əksini tapmışdır. Bu baxımdan insan həyatında yeni bir mərhələ təşkil edən toy (təzə ailənin təməli, başlanğıcı) diqqəti daha çox cəlb edir. Bamsı Beyrəyin toyuna hazırlıq bu günə kimi qorunub saxlanılan elçiliklə başlanır. Elçiliyə hamının yanında sözü keçən ağsaqqal – Dədə Qorqud gedir. Çünki o, bu elin böyüyü, hamıdan ağıllı və tədbirlidir. Dədə Qorqud elçiliyə Tanrının buyruğu, onun Peyğəmbərə göndərdiyi şəriətlə başlayır və sonra nə üçün gəldiyini qız evinə bildirir.

Burada da bir maraqlı məqam vardır. Banıçiçəyin qardaşı Dəli Qarcar indiyə kimi bacısına gələn elçiləri ya öldürmüş, ya da qovmuşdur. O, el ağsaqqalına qarşı da biədəblilik edir, onu qovmağa başlayır və yaxınlaşanda qılinc zərbəsini Dədə Qorqudun başına endirmək istəyir. El ağsaqqalı deyir: «Vursan əlin qurusun!»

Dəli Qarcarın əli göydə quruyur. O, tutduğu işdən peşman olur, bacısını Bamsı Beyrəyə verməyə razılaşır. Dədə Qorquda yalvarmağa başlayır, bağışlanmasını xahiş edir. El ağsaqqalı Tanrı dərgahına dua edir, Dəli Qarcarın əli sağalır. Buradan görünür ki, ağsaqqal qadir Allahın yerdəki nümayəndəsidir, hamı onun hörmətini saxlamalı, bir sözünü iki eləməməlidir.

Yalan danışmaq İslam dinində böyük günahlardan sayılır və pislənir. Çünki həyatda törədilən bir çox mənfiliklərin, fitnə-fəsadın mayasını yalançılıq təşkil edir. Yalançılar törətdikləri riyakar əməlləri ilə həmişə ulu Tanrının qəzəbinə düşər olublar, yaşadıkları cəmiyyətin nifrətini qazanıblar. Haqqında danışdığımız boyun əsas mənfə qəhrəmanlarından olan Yalançı oğlu Yalınçılıq belə hiyləgər yalançılardan biridir. Eposdakı hər kəsə

göstərdiyi igidliyə görə advermə bu surətdə də öz əksini tapmışdır. Yəqin ki, atası daima yalan danışdığı üçün Yalançı adını almış, oğlu isə tənbel, bacarıqsız, lüt olduğuna görə Yalınçıq adlandırılmışdır. Yalançı oğlu Yalınçıq Banıççıyəi ələ keçirmək üçün vaxtilə Bamsı Beyrəyin ona bağlıladığı köynəyi qana batıraraq Oğuz elini aldatmağa çalışır. Ancaq onun hiyləsi baş tutmur və ifşa olunur.

Oğuz qəhrəmanları azğın düşmənlərə qarşı mübarizədə həmişə qələbə qazanırlar. Bu müvəffəqiyyətlərin əsasında birinci növbədə qələbəyə güclü inam hissi durur. Onlar ulu Tanrıya, onun seçdiyi peyğəmbərlərə qəlbən inanır, haqlı olduqlarına görə qalib gələcəklərinə irəlicədən əmindirlər. «Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu»nda Oğuz bəylərinin düşmən üzərində hücumu ərəfəsinin təsviri ilə bağlı aşağıdakı cümlələrin mənasının şagirdlər üçün bir qədər geniş açılması vacibdir. «Ağ alınlarını yerə qoydular. İki rükət namaz qıldılar. Adı gözəl Məhəmmədi yada gətirdilər» (səh.28-29). Əvvəlcə «ağ alın» ifadəsinə diqqət yetirək. Burada həmin ifadə məcazi mənada işlənmiş – Tanrı yanında pak olan, üzüağ, günahsız insanlar nəzərdə tutulmuşdur. İmanlı müsəlmanlar qadir Allahı hər bir işdə özlərinə dayaq bilir, ən çətin anlarda istəklərinin yerinə yetirilməsi üçün onunla daha yaxından rabitədə olur, iki rükət hacət namazı qılır və arzuları çin olur. Tanrı dərğahında Məhəmməd (s) peyğəmbərin məqamı ən uca mərtəbədə dayanır. İslam cəmiyyətində bu ilahi şəxsiyyətin adı çəkilməyə onə və ailəsinə salam və salavat göndərilməsi tövsiyə olunur. Müqəddəs kitabın «Əhzəb» surəsinin 56-cı ayəsində deyilir: «Peyğəmbərə salavat göndərər Allah və mələkləri. Ey iman gətirənlər! Siz də ona Salavat gətirin!» (səh.213). İstər bu boyda, istərsə də dastanın digər boylarında adı gözəl Məhəmməd (s) yada salınır, onun xatirinə dirilərə şəfaət, inayət, dünyasını dəyişənlərə rəhmət dilənir.

«Quran» ulu Tanrı tərəfindən göndərilmiş ilahi kitab kimi

on dörd əsrə yaxındır ki, bütün dünyanı öz nuruna qərq etmişdir. Bu gün təkcə din xadimləri, sadə müsəlmanlar deyil, bir çox elm sahələrində çalışan alimlər də onun ayələrindən bəhrələnirlər. Müqəddəs kitabın “Yusif” surəsinin 93-96-cı ayələrində deyilir ki, Həzrət Yusif uzun ayrılıqdan sonra köynəyini atası Yaquba göndərdi. Tapşırırdı ki, gözlərinə sürtsünlər, açılacaq gözləri. Karvan Misirdən yola düşündə Yaqub Yusifin iyini duydu, müjdəçi gəlib köynəyi onun gözlərinə sürtdü. Möcüzə baş verdi. Uzun illər boyu ağlamaqdan gözləri tutulmuş Yaqubun gözləri açıldı. Valideynin övlada məhəbbəti və qadir Allahın şəfaəti insani heyran edir, hər birimizi həyat barədə dərinləndirən düşünməyə çağırır.

«Yusif» surəsindəki bu ayələrin birbaşa təsirini «Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu»nda görürük. Bamsı Beyrək on altı il Bayburt qalasında dustaq qalır. Baybura bəyin gözləri ağlamaqdan tutulur. Oğlu əsirlikdən qayıdır. Muştuluqçu bu xəbəri Bayburaya çatdırır. O deyir: «Oğlum olduğunu onda bilərəm ki, kiçik barmağımı qanatsın, qanını dəsmala silsin, gözümə çəkim, gözüm açılsa, oğlum Beyrəkdir» (səh.28). Onun dediyi kimi edirlər, Allahın qüdrətli ilə gözləri açılır.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ilkin nümunələri içərisində ən iri həcmli olan «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunda xalqın adət-ənənələri, İslam dəyərləri geniş şəkildə öz təcəssümünü tapmışdır. Biz bir boy nümunəsində bəzi məqamlar barəsində bəhs etməyə səy etdik. Boyun öyrədilməsi prosesinin səmərəli təşkili ayrıca mövzudur.

«Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi», – №3 2005

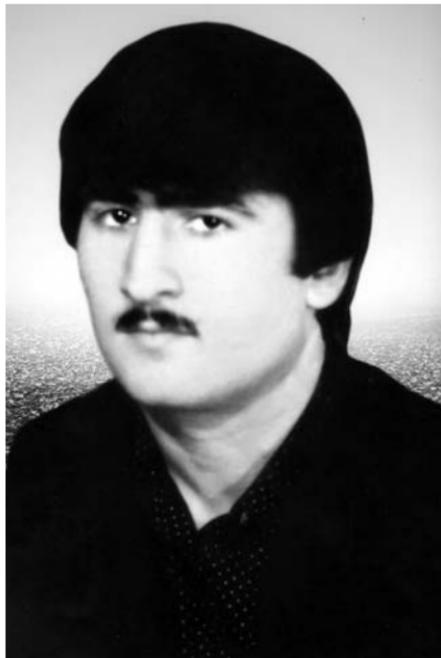
QARTAL KİMİ ZİRVLƏRƏ CAN ATDI...

*Kim istər dünyada tapsın səadət,
Onun bir yolu var ancaq – «şəhadət.»*
Ə.Cami

Əbi kişinin uşaqlığı heç də fərəhli keçməmişdi. Səkkiz yaşında ikən atasını itirmişdi. Gənc anası altı körpəsiylə arxasız, köməksiz qalmışdı. Balaca Əbi 10-12 yaşlarından evin kişisinə çevrilmişdi, anaya yardımçı olmuş, buyurulan hər bir işə can-başla girişmiş, evə çörək gətirmişdi. Sonralar Məşədi Məhbubə nənə böyük oğlunun zirəkliyindən, əməksevərliyindən həmişə fəxrlə danışardı. İllər keçdi. Əbi boy-lu-buxunlu, yaraşığı oğlan oldu. Qapıbir qonşuda yaşayan Rəbiyyə xanımla ailə həyatı qurdu. Onların xoşbəxtlik, şadlıq günləri başladı. Ailədə dünyaya gələn hər yeni körpə atanın sevincini artırdı.

Ata nəvəsi görməyən Əbi məhəbbətini övladlarına salmışdı, balalarını çox istəyirdi. Ulu Tanrı da övlad sarıdan barındırmışdı, ürəyi istəyincə vermişdi. Ailədə on dörd uşaq dünyaya gəlmişdi: on oğlan, dörd qız.

1 dekabr 1966-cı il tarixi də Əbi kişinin yaddaşına şadlıq

günlərindən biri kimi həkk olundu. Qadir Allah həmin gün yenə ailəyə böyük səxavət göstərdi. Səkkizinci oğlan uşağı dünyaya göz açdı. Ata onun adını Səxavət qoydu, gələcəkdə səxavətli, əliaçıq olsun, – dedi. Səxavət 1984-cü ildə Lerik rayonundakı Rvarud kənd orta məktəbini bitirdi. Sənədlərini Bakı Politexnik Texnikumuna verdi. İmtahanlardan üzuağ çıxdı və texnikuma qəbul olundu. 1984-cü ilin noyabrından 1986-cı ilin noyabrına kimi hərbi xidmətdə oldu, mətinlik məktəbi keçdi.

Səxavət hərbi xidmətdən sonra texnikumda təhsilini davam etdirdi və 1989-cu ildə oranı bitirdi. 12 saylı tikinti trestində əmək fəaliyyətinə başladı, 1990-cı ilin avqustunda isə Bakı qaz kəməri idarəsində işə girdi. Ancaq bu o dövvrə təsadüf etdi ki, xain ermənilərin Qarabağ iddiası gündən-günə genişləniirdi. Köməksiz qalan azərbaycanlılar Qərbi Azərbaycandan, tarixi dədə-baba yurdlarından qovulurdular. Azərbaycanı, paytaxt Bakını qaçqın dalğası bürümüşdü.

Erməni diğaları Moskvanın köməyi ilə Azərbaycan torpaqlarında yeni-yeni qəddarlıqlar törədirdilər. Xocalı faciəsi bunların ən dəhşətli idi. Səxavət heç cür özünə yer tapa bilmirdi. O, 1992-ci il fevralın sonuncu günündə Bakıda hərbi qərar-gaha yollandı və könüllü olaraq Qarabağa getdi.

Səxavətin ilk döyüş yeri qədim və əzəmətli Şuşa şəhəri oldu. Cəsur igid burada neçə-neçə vuruşda fərqləndi, döyüş dostlarını mübarizəyə ruhlandırıdı.

Sonralar Haxçivana yollandı, Sədərək uğrunda döyüşlərdə böyük igidliklər göstərdi, daha da mətinləşdi. Bu gün nə qədər qəribə görünsə də, Səxavət hər dəfə ağır döyüş nöqtəsinə gəndəndə bunu valideynlərindən gizlədir, iş yerindən ezamiyyətə göndərildiyini söyləyirdi.

1992-ci ilin dekabrında Səxavət yenidən Milli Qurtuluş taqımının tərkibində Qarabağda ağır, qanlı döyüşlərin iştirakçısı oldu. O, cəsurluğu, çevikliyi, həssaslığı, qorxmazlığı ilə taqım komandiri podpolkovnik Şahin Tağıyevin, rota komandiri Əziz

Rəcəbovun və bütün döyüşçü dostlarının sevimlisinə çevrildi. Atıldığı hər bir vuruşma döyüş təcrübəsini artırır, ona qorxu his-sini unutturdu.

17 yanvar 1993-cü ildə Səxavətin sonuncu qəhrəmanlığı oldu. Bu barədə rota komandiri Əziz Rəcəbovun dediklərindən: «Sırxavənd uğrunda qızğın döyüşlər gedirdi. Qoşunlarımızın həmləsi güclü idi. Lakin yüksəklikdə mövqe tutan düşmən PDM-i döyüşçülərimizin irəliləməsinə mane olurdu. Necə olursa-olsun düşmənin döyüş maşınıni susdurmaq lazım idi. Səxavət bu çətin işi öhdəsinə götürdü və bir neçə qumbara götürərək gizli yollarla düşmən maşınına yaxınlaşdı. Onun sərrast atdığı qumbara düşmən maşınıni zədələdi. Geriyə çəkilərək PDM-in atdığı mərminin qəlpələri cəsur dostumuzu döş nahiyəsindən ağır yaraladı. Onu vertalyotla təcili Bakıya yola saldıq...»

Bakıdakı M.Nağıyev adına xəstəxanada həkimlərin səkkiz günlük səyi, ağır cərrahiyyə əməliyyatı nəticəsiz qaldı. Bu müddət ərzində Səxavət yaralanması xəbərinin valideynlərinə çatdırılmasına icazə vermir, kəskin ağrılara mətanətlə dözür, 25 yanvar tarixində saat 5.00-da cəsur Səxavət əbədi ölməzliyə qovuşur. Vətən, xalq, doğma el-oba qarşısında övladlıq borcunu şə-rəflə yerinə yetirir, müqəddəs şəhidlik zirvəsinə ucalır.

Qara xəbər yel qanadlı olur. Azərbaycan Televiziyası vasitəsilə hərbi jurnalist Şəmistan Əlizamanlının verdiyi «Hacıyev Səxavət Əbi oğlunun valideynləri təcili Müdafiə Nazirliyinin Analitik İnformasiya Mərkəzinə zəng etsinlər» xəbəri bir anda hər tərəfə yayıldı. Bütün qohumlar, dostlar, tanışlar, Rvaruddan Bakıya axışdılar. Səhərisi Səxavətin cənazəsi xalqımızın and yeri olan Şəhidlər Xiyabanında torpağa tapşırıldı. Qardaşları, sinif yoldaşları, dostları, onu tanıyanlar məzarı qarşısında Səxavətin əməllərini yaşadacaqlarına and içdilər...

Axarlı-baxarlı dağlar qoynunda yerləşən Rvarud kəndinin mərkəzində bir abidə ucalır: «Rvarud şəhidləri». Ucqar dağ kəndində yaradılmış möhtəşəm abidənin hazırlanmasında Səxa-

vətən yaxınları ilə yanaşı, onun dostları, qədirbilən insanlar da böyük əmək sərf etmişlər. Abidənin mərkəzində nəzərləri irəliyə, gələcəyə boylanan Səxavətin büstü qoyulmuşdur. Bura kəndin and yeridir. Həmkəndlilərinin xahişi ilə kənddəki orta məktəbə cəsur igidin adı verilmişdir.

Yazını hazırlayarkən Səxavəti yaxından tanıyan bir neçə şəxslə görüşdük. Hamı ondan urəkdolusu danışdı, xoş sözlər dedilər. Qocaman pedaqoq, Səxavət Hacıyev adına Rvarud kənd orta məktəbinin direktoru *Barat Abbasovun* dediklərindən: «Əli-İli ildən artıqdır ki, mən bu təhsil ocağına rəhbərlik edirəm. Üç il əvvəl məktəbimizin 80 illiyini geniş şəkildə qeyd elədik. Məzunlarımızın arasında görkəmli şəxsiyyətlər, alimlər, şairlər, müəllimlər, həkimlər və digər peşə sahibləri çoxdur. Lakin biz ilk növbədə Səxavət Hacıyev kimi qəhrəmanlarımızla fəxr edirik. O, könüllü şəkildə özünü odun, alovun içinə atmışdır. Vətən yolunda canından keçən igid ölməzlik simvoludur, balalarımıza nümunədir. Şagirdlərimiz inşa yazılarında tez-tez onun qısa və mənalı həyatına müraciət edirlər. Bir çox tədbirlərimiz onun abidəsi önündə keçirilir. Hərbi xidmətə yola düşən gənclərimiz burada sədaqət andı içirlər».

Səxavətin kiçik qardaşı *Mübarizin* söylədikləri: «Səxavət bacarıqlı qardaş idi. Onun üçün həyatda çətin iş yox idi. Hansı işdən yapışırdısa, onu tezliklə başa çatdırardı. Vətənin üstünü qara buludlar alanda onun rahatlığı pozulmuşdu. Ürəyində Qarabağa getməyi qəti qərarlaşdırmışdı. Bəziləri onu bu işdən çəkindirmək istəyirdi. O isə deyirdi: – Mən getməsəm, sən getməsən, o getməsə, bəs Vətəni kim müdafiə edəcək?! Şərəfli ölüm şərəfsiz yaşamaqdan min dəfə yaxşıdır...»

Ezamiyyət adı ilə cəbhə bölgələrinə gedəndə bu işi heç kəsə bildirməməyi tapşırırdı. Bakı Dəniz Limanında gəmidə işləyən qardaşımız Şirvan cavan rəhmətə getmişdi. Dörd körpəsi qalmışdı. Yasamalda onun ailəsinə mənzil vermişdilər. Biz şeyləri oraya daşımaq istəyəndə otaqların qaçqınlar tərəfindən tu-

tulduğunu gördük. Order əlimizdə olsa da, sözü müzə məhəl qoyan olmadı, mənzili boşaltmadılar. Səxavət Şuşadan yenicə qayıtmışdı. Biz hadisəni ona danışdıq. O, bizimlə Yasamala gəldi. Binanın qarşısında Şuşa qaçqınları Səxavətlə mehribanlıqla görüşdülər və mənzili bizə təhvil verdilər...

Anamız qarışıq yuxu görmüşdü. Ürəyi tələş, səksəkə içində idi. Onu Mərdəkanda yaşayan bacım ilə apardıq və tapşırıdık ki, televizoru açmasınlar, desinlər ki, xarabdır. Çünki televizorda cəbhədən ağır xəbərlər verirdilər. 19 yanvar 1993-cü ildə axşamçağı idi. Qarabağda hərbi xidmətdə olan qonşumuzun oğlu Şakir Əzimov Çermətdəki evimizə gəldi. Məni qapıya çağırırdı. İki gün əvvəl Səxavətin ağır yaralandığını, vertalyotla Bakıya gətirildiyini söylədi. Mən qardaşım Hacımirzə ilə şəhərin xəstəxanalarını axtarmağa başladık. Gecə yarısı M.Nağıyev adına xəstəxanada tapdıq. Biz içəri girən kimi o dikəlib oturdu və dedi:

– Sizə kim xəbər verdi, məndə heç nə yoxdur, bir həftəyə çıxaram, heç kimə bildirməyin.

Biz hər gün yanına gəlir, yemək gətirirdik. Ona baxan həkim:

– Əlimdən gələni edəcəyəm, ümid Allaha qalıb, – deyirdi. Deyəsən mərmə qəlpəsi döş qəfəsində sağ yer qoymamışdı. O isə kəskin ağrılara dözüür, bizi görəndə gülümsəməyə çalışırdı. 25 yanvarda yanına gəldim. Axşam tərəfi idi. Onun könül verib sevdiiyi bir qız vardı. Müharibədən sonra toy edəcəyini qərarlaşdırmışdı. Palataya girəndə mənə dedi:

– Get Gülnazı gətir, onu görmək istəyirəm.

Mən taksi ilə dəniz limanı yaxınlığında yaşayan Gülnazg ilə getdim. Vəziyyəti ona bildirdim. Biz xəstəxanaya çatanda artıq iş işdən keçmişdi. Qardaşlarımızın naləsi göyə ucalmışdı...

Atamız uşaqqanlı idi. Balalarını çox istəyirdi. Ancaq Səxavəti hamıdan artıq sevirdi. Kişi onun vaxtsiz ölümünə dözə bilmədi. Tez-tez Şəhidlər Xiyabanına baş çəkir, məzarı üstündə

ağlayırdı. Şəvə kimi qara saçları birdən-birə ağardı, beli büküldü, ayaqları hərəkətdən qaldı, dünyasını dəyişdi.

***

2008-ci il yanvarın 25-də şəhidlik zirvəsinə ucalmış Səxavət Hacıyevin anadan olmasının 40 və dünyaya vida etməsinin 15 illiyi münasibətilə Bakı şəhərində anım mərasimi keçirildi. Toplantıda Lerik rayonunda şəhidin adını daşıyan Rvarud kənd orta məktəbinin müəllim və şagirdləri, ictimaiyyətin nümayəndələri, mərhumun yaxın qohumları və «Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri» QSC-nin əməkdaşları iştirak edirdilər.

Səxavətin ruhuna «Yasin» surəsi oxundu, onunla bağlı xatirələr dilə gəldi. Mübarizin oğlu Yusif böyük şövqlə əmisi haqqında şair İ.Öməröğlunun yazdığı şeiri əzbərdən söylədi. Biz də yazımızı həmin şeirdən bir bəndlə bitirmək istəyirik:

Qartal kimi zirvələrə can atdı,
Yağları qabağında oynatdı.
El-obanın ad-sanını ucaltdı.
Qacaq Nəbim, Səttarxanım Səxavət.

«Mədəni-maarif» – №1 – 2008

DOĞMA MİSRALAR

Şair Ağacəfər Həsənli müasir Azərbaycan poeziyasında öz dəsti-xətti, üslubu ilə seçilən istedadlı qələm sahiblərindən biridir. Ötən əsrin 70-80-ci illərində ədəbiyyata gələn müəllif ilk şeirlərindən oxucuların maraq və diqqətini cəlb etmiş, özünə pərəstişkarlar qazanmışdır. Şairin əsərlərinin əsas xüsusiyyətləri özünəməxsusluq, yığcamlıq, dəqiqlik, konkretlik, bir sözlə, hər bir ifadəyə söz sərrafının həssaslıqla yanaşmasındadır. Son illərdə bir neçə kitab çap etdirən şair yeni əsərlər toplusunu (*Ağacəfər Həsənli. Yağmur əlifbası*, Bakı – 2006) oxucularına təqdim etmişdir.

Hazırda kompüter, internet əsrində yaşayırıq. İnformasiya bolluğu və sıxlığı şəraitində hamı vaxt azlığından şikayət edir. Bu baxımdan şairin vaxt mövzusunə müraciəti təbiidir və zamanə münasibəti də özünəməxsusdur.

«Yağmur əlifbası» kitabı «Vaxta xitab» şeiri ilə açılır. «Nə əvvəli bəlli, nə sonu bəlli» zamanın xüsusiyyətlərini poetik dillə oxucuya təqdim edən şair şeiri aşağıdakı misralarla bitirir:

Eyyy, hara gedirsən, ay qaradinməz?
Hamıdan kəirsən,
özün kəirsən...
İlsən, qərinəsən, yoxsa ərsən?
Sürüşüb aradan elə çıxırsan,
adamın evini belə yıxırsan,
ay geridönməz,
ay qaradinməz.

İnsan yaşadığıca, ömür üstünə ömür gəldikcə uşaqlıq illəri, doğma yerlər, heç vaxt tərəvəti solmayan xatirələr adamın xəyalında canlanır, onu düşünməyə, həyatı daha mənalı keçirməyə çağırır. Müəllifin uşaqlıq xatirələri fonunda qələmə aldığı «Girdətəpə» şeirinin mövzu və məzmunu bizə doğmadır. O məsum uşaqlıq çağlarının şeir dili ilə təcəssümü oxucuda xoş ovqat yaradır. Həmin əsərdən bir parça fikrimizin sübutu üçün kifayətdir.

Qoyun otarırdıq Girdətəpədə,
qarın otarırdıq Girdətəpədə.
Gəvən çıxarardıq, daş daşıyardıq,
Biçilmiş zəmidən dərz daşıyardıq.
ot-ələf yığardıq Girdətəpədə.
Gah da səsimizi zildən qaldırıb –
mahnı oxuyardıq Girdətəpədə.
Sözümüzü quşlar əzbərləyərdi,
təqlid eləyərdi böcəklər bizi.

Bizi əhatə edən ətraf aləm ulu Tanrının yaratdığı möcüzələrlə doludur. İnsanlar hər dəfə ətrafda olanlara (çaya, dənizə, meşəyə, dağa, qayaya və s.) dərindən diqqət yetirdikdə heyrətdə qalır. Göydən yerə enən yağış damları, qar dənəcikləri İlahinin insanlara ən böyük bəxşislərindəndir. Yağış damlarının, qar dənəciklərinin, dolunun quruluşu, formaları da özünəməxsusluğuna, simmetrik xüsusiyyətlərinə görə seçilir. Şair A.Həsənlinin bu mövzuda yazdığı «Yağmur əlifbası» şeirindən bir parçaya diqqət yetirək:

Göy yağış əlifbasıyla
torpağa nəşə yazır.
Biz oxuya bilmirik –
çiçəklər, güllər oxuyur,
bülbüllər oxuyur.

Bəli, yağışın torpağa yazdıqlarını insanlar oxuya bilmir, ancaq bitkilər oxuyur, oxuduqlarından güc alır, böyüyür, boy atır, çiçəkləyir, gül açır və bülbüllər də yağışın yaratdığı bu təmələdən vəcdə gəlib oxuyurlar.

Əsl poeziya nümunələri ruhumuz üçün ən yaxşı mənəvi qıdadır. O şeir qüvvətlidir ki, adamı tərpedir, onu qəflət yuxusundan oyadır, pisliklərdən çəkindirir, saflığa, paklığa, ülviliyə səsləyir. Bu baxımdan A.Həsənlinin qələmə aldığı misralarda az sözlə dərin və lazımlı mənanın ifadəsi çox güclü olduğuna görə oxucu qəlbini ehtizaza gətirir, onu həyat barədə, ömrün sonu haqqında fikirləşməyə çağırır. Cəmi beş misradan ibarət əşya-ğıda verdiyimiz parça bu qəbildən olduqca maraqlıdır. Axıcılıq, konkretlik və məna tutumunun genişliyi misraların əsas məziyyətləridir.

Adamlar hərİslİklə hektar-hektar torpağı
Çəpərə salır, hasara alır.
Ən ədalətli bölgü Allahındır:
Adamlara torpağı qəbir-qəbir paylayır
Ki, bərabər yaşasınlar.

«Yağmur əlifbası» kitabında müxtəlif səpkili şeirlərlə bərabər, həm də A.Həsənlinin üç poeması verilmişdir. «Atam haqqında doqquz hekayət» əsəri bunların birincisidir. Real həyat hadisələrinin təcəssümü poemanın əsasını təşkil edir və burada işlənən hər bir misra bizə doğmadır. Doğrusu, A.Həsənli poeziyasının pərəstişkarlarından biri kimi mən də şairdən bu mövzuda çoxdan əsər gözləyirdim. Hə yaxşı ki, gec də olsa, müəllif bizi sevindirdi. Poemanın əsas qəhrəmanı ötən əsrin 40-60-cı illərində Lerik rayonunun Rvarud, Anzolu və Təngəbin kəndlərində kolxoz sədri işləmiş Hüseyn Əbülhəsən oğludur. Doğmalar haqqında bədii əsər yazmaq nə qədər şərəfli bir iş olsa da, bir o qədər də çətin və məsuliyyətlidir. Çünki həmin dövr hadisələ-

rinin iştirakçısı olan insanların bir çoxu bu gün həyatda yaşayır, zamanın obyektiv təsviri labüddür. Şair bu çətinlikdən qorxmamış, o dövrün hadisələrini poetik süzğəcdən keçirərək real təsvirinə üstünlük vermişdir. Müəllif atasını – poemanın əsas qəhrəmanını xalqın çağırdığı dillə oxucularına təqdim edir (çünki o dövrdə həmin kolxozun ərazisində üç Hüseyn yaşayırdı: Hüseyn Əbülhəsən oğlu, Hüseyn İbrahim oğlu, Hüseyn İsmayıl oğlu) 1998-ci ildə dünyasını dəyişmiş Hüseyn Əbülhəsən oğlu onu tanıyanların yaddaşında mərd, işgüzar, xeyirxah, ədalətli, sözübü-töv bir insan kimi qalmışdır. Düz sözü çəkinmədən üzə deyən, heç vaxt işləməkdən yorulmayan və hər kəsin əməyini layiqincə qiymətləndirməyə çalışan bu şəxsiyyət 1941-1945-ci illər müharibəsi dövründə və sonrakı illərdə Babək (əvvəllər Çapayev) adına kolxozda sədr işləmişdir. Onun rəhbərliyi dövründə kollektiv təsərrüfat iqtisadi cəhətdən xeyli irəliləmiş, çətin şəraitdə yaşayan insanlar aclıqdan qurtulmuş, nicat tapmışlar.

«Atam haqqında doqquz hekayət» poemasında A.Həsənlı həm 1941-1945-ci illər müharibəsindən, həm də o dövrdə və sonrakı illərdə kolxozda gedən quruculuq işlərindən, kənd baş-bilənlərini elmə, təhsilə verdiyi yüksək qiymətdən, həm də 1952-ci ildə LeriKin bir hissəsinin – sərhəd zonası Zuvandın köçürülməsindən və digər məsələlərdən poetik lövhələr şəklində bəhs edir. Poemanı oxuyarkən yadıma XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən qüdrətli nümayəndəsi M.Şəhriyarın «Heydərbabaya salam» əsəri düşdü. Çünki hər iki əsər arasında oxşarlıq vardır. Real kənd mənzərələrinin təsvirindəki yaxınlıq və şeirlərin-dəki axıcılıq oxucunu məftun edir. Hüseyn Əbülhəsən oğlu kolxoz sədri seçiləndən sonra ilk növbədə ağsaqqalları başına yığır, onlardan məsləhət alır:

Sağında öyləşdi Mirmənsim ağa,
solunda oturdu Mirvəhab baba.
Qonşu məhəllədən Eynəli gəldi,

eyni məhəllədən Eyni də gəldi.
Sonra Baba kişi təşrif gətirdi,
Meşəbəyi Höccət dedi nə hacət,
Birləşək, bu yurdu behişt eyləyək.

Rvarud kəndi Lerikdə ilk növbədə ağsaqqalları, ziyalıları, alimləri ilə tanınır. Müharibə dövründə və ondan sonrakı illərdə gənclərin təhsil almasına, elm yolu ilə irəliləməsinə böyük diqqət yetirilmişdir.

«Hamı savad almalı»
elan etdi hər kəsə.
Mənsim oğlu Şamili
yola saldı mərkəzə.
Mirzağa Əbi oğlu
vəzifə aldı kənddə.
Barat direktor oldu
Məktəbdə, qaldı kənddə...
Məhərrəm hakim idi,
Şabanovsa komissar.
Əyyub məktəbə girdi,
Sonra oldu deputat.
Ataxan Höccət oğlu
savad artırdı qat-qat.

Şeirdə adı çəkilən insanların hər biri el içində seçilən, tanınan adamlardır. Lakin onlardan biri – Hacı Şamil İskəndərov barədə bir qədər məlumat vermək, mənəcə vacibdir. Uzun illər Lerikdə rəhbər vəzifələrdə çalışmış bu şəxsiyyət həm də el ağsaqqalı olmuşdur. O, köməyə, yardıma, məsləhətə gələn hər bir kəsə dayaq durmuşdur. Bu gün hansı məclisdə adı çəkilirsə, böyük hörmətlə xatırlanır, ruhuna dualar oxunur.

«Cəsurluğun simfoniyası» əsəri Azərbaycanın Milli Qəh-

rəmanı Ç.Mustafayevin işıqlı xatirəsinə həsr olunmuşdur. Poema Qarabağ mövzusunda yazılmış ən yaxşı əsərlərdən biri hesab oluna bilər. Müəllif döyüş bölgələrində müharibə dəhşətlərini videokamerasına köçürən cəsur, qorxmaz Çingizin parlaq obrazını gözlərimiz qarşısında canlandırır. Ölümü ilə ölməzliyə qovuşan Çingiz şəhidlik zirvəsini cəsarətlə fəth edir:

Əslində Çingiz ölümün gözünün içinə dik baxmışdı. Göz qırpmamışdı.

Ölümü dəf etmişdi,
hədəf seçmişdi içində –
heç kəsə deməmişdi,
sirr saxlamışdı o vaxt.
Ölüm də boy atmışdı,
içində yekəlmişdi.

Biz topludakı bəzi əsərlər barədə yığcam şəkildə fikirlərimizi bölüşməyə çalışdıq. Bütövlükdə «Yağmur əlifbası» kitabı oxucuda xoş ovqat yaradır. Şair qardaşımıza yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayır və ondan daha sanballı əsərlər gözləyirik.

«Mədəni-maarif» – №4-2007

HİKMƏT DOLU İNCİLƏR

Nəsir Fazil oğlu Rzayev 1936-cı ildə Lerik rayonunun Çayrud kəndində anadan olmuşdur. 1954-cü ildə Lerik qəsəbə orta məktəbini, 1960-cı ildə isə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun fizika-riyaziyyat fakültəsini bitirmişdir. 1960-cı ildən 2007-ci ilin iyul ayına kimi Lerik rayonunun Monidigah, Vizəzəmin, Çayrud kəndlərində gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmuş, pedaqoji sahədə yüksək nailiyyətlər əldə etmişdir. Bu illər ərzində ən böyük mükafatı valideynlərinin razılığı, dərs dediyi şagirdlərin ona sonsuz məhəbbəti və Təhsil Nazirliyindən aldığı fəxri fərmandır. Hazırda təqaüddədir, ömrünün müdriklik çağını yaşayır.

Özünün qeyd etdiyi kimi, Nəsir müəllim Cəfəri məzhəbinə qail olan seyid, tövbəkar və axirət tədarükü ilə yaşayan müsəlmandır. O, yüksək istedad, güclü yaddaş sahibidir. Hiss, duyğu, fikir və düşüncələrini poetik dillə qələmə aldığı bədii nümunələr vasitəsilə dinləyici və oxuculara çatdırmağa çalışır. Müəllifin «Həya pərdəsini götürmə üzdən» («Nəsir» nəşriyyatı, Bakı-2005) kitabında toplanmış əsərləri oxucuda xoş ovqat yaradır.

Nəsir müəllim həm də yaxşı müsahibdir. Onunla münasibətdə olarkən sehrli aləmə düşdüyünü hiss edir, hərtərəfli hazırlığına heyran olursan. Son illərdə vaxtının çox hissəsini dinimizi öyrənməyə sərf etmişdir. O, ulu peyğəmbərimiz Məhəmməd (s), insanlıq dünyasının günəşi Həzrət Əli (ə) və İslam yolunda canlarını fəda etmiş imamlarımızın aşiqi və təbliğatçısıdır.

Nəsir müəllim bayatı janrında da qələmini sınıamış, uğurlu nəticələr əldə etmişdir. Bu yaxınlarda müəlliflə görüşdük, yenincə yazdığı bayatılarını oxuduq, xoşumuza gəldi. İnanırıq ki, həmin nümunələr oxucularımızın da marağına səbəb olacaqdır.

Bayatılar

Söz sərrafi söz qanar,
Söz dinləyər, söz qanar.
Ağıllı səhv danışar,
Öz sözündən utanar.

İmansız haqqı danar,
Tanımaz, haqqı danar.
Vətən düşməndə qalsa,
Alışar haqq da yanar.

Əziziyəm mərdanə,
Mərd danışar mərdanə.
Mərd oğulu kim doğar?
Doğsa, doğar mərd ana!..

Əziziyəm qar olar,
Dağ başında qar olar.
Namərdə tuş gələn mərd,
Mərdliyindən qaralar.

Dərdi olan ağlayar,
Dərd saraldan ağlayar.
Qaçqın, köçkün sözü dərd,
Köçkün olan ağlayar.

Mən sevirəm kitabı,
Nəsihəti, xitabı.
Naqqal söz danışanda.
Əsəb gətirmir tabı.

Şəlalədən səs gəlir,
Səs gəlir, nəfəs gəlir.
Qəsidə deyən kəsə,
Allahdan həvəs gəlir.

Əzizim, naqafiləm,
Dünyadan naqafiləm.
Tədarükə məşğulam,
Deməyin ki, qafiləm.

Əzizimsən, ay hacı,
Titul başının tacı.
İmanınla, əməlin,
Etməşdi səni hacı.

Doğrulara düz deyin,
Təkrar edin, yüz deyin.
Hicablı xanımlara,
Zəhraya kəməz deyin.

Əzizim, qəm olmasın,
Kədərlə qəm olmasın,
Allahın heç bəndəsi
Ağıldan kəm olmasın.

Mərd danışar düzünü,
Hər bir sözün düzünü.
Xoşbəxt odur, güzgüsüz,
Görər özü-özünü.

Deyirlər yar şirindi,
Heyva, həm nar şirindi.
Ölümə təslim olma,
Həyat ki, var şirindi.

Musiqi bir qidadır,
Həm sual, həm nidadır.
Qanana qəlb məlhəmi,
Qanmaza bir cidadır.

Əzizinəm bağbanam,
Bağ əkmişəm, bağbanam.
Nə padşaham, nə xanam,
Zəhmət çəkən bağbanam.

Dar gündə mərd yaxşıdı,
Sanasan mərd yaxşıdı.
Namərdə boyun əymə,-
Ondansa dərd yaxşıdı.

Kimi eldə qəribdir,
Kimi evdə qəribdir.
Kasıb olan adamlar,
Harda olsa, qəribdir.

Odunu köz yandırar,
Alışar köz yandırar.
Həyalı insanları,
Nalayıq söz yandırar.

«Mədəni-maarif»,
№3 – 2008

ANASI ÇIXAN AĞACI...

Yazıçı Hüseynbala Mirələmovun vaxtilə rayonumuzda çıxan «Bolluq uğrunda» qəzetində çap olunan hekayəsini oxumağımdan təxminən qırx ilə yaxın vaxt keçir. Sonralar müəllifin «Tənha durna uçuşu» adlı ilk kitabını mütaliə etdim və daxili qənaətim mənə xəbər verirdi ki, ədəbiyyatımıza xüsusi dəst-xətti olan istedadlı bir yazıçı gəlir. Etiraf edirəm ki, sonralar müəllifin heç bir əsərini oxumamışdım. Bu yaxınlarda müasir ədəbiyyatdan söhbət düşəndə Bakıda yaşayan qohumum yazıçı H.Mirələmovun «Gəlinlik paltarı» əsərini oxumağı məsləhət bildi. O sənətkar xoşbəxtkdir ki, yaşadığı dövrün hadisələrini diqqətlə müşahidə edir, dərin ümumiləşdirmələr aparır, gördüklərini, duyduqlarını, düşündüklərini sadə, lakin cəlbedici, oxunaqlı dillə bədii materiala çevirir və oxucuya təqdim edir.

«Gəlinlik paltarı» romanında təsvir olunan hadisələr yaşadığımız dövrün reallıqlarıdır. Əsər həyatda çoxlu çətinliklər görmüş Həyat xalanın oğlunun toy səhnəsinin təsviri ilə başlanır və oxucuda ilk baxışdan xoş ovqat yaradır. Həyat xala müqəddəs Azərbaycan qadınının ümumiləşdirilmiş obrazı kimi oxucunun rəğbətini qazanmış anadır – paklıq simvoludur. Bu cür analar həyatda nə qədər çətinlik çəksələr də, həmişə qadir Allahın kəmərinə şükür edir, övlad böyütmək, onu ailə sahibi etmək kimi müqəddəs bir işin öhdəsindən bacarıqla gəldiklərinə görə daxilən sevinir, fəxr edirlər.

Əsərdə həyata baxışlarında bir-birindən çox-çox fərqlənən surətlər silsiləsi vardır. Məni bir oxucu kimi razı salan müəllifin qəhrəmanlarına zərgər dəqiqliyi ilə seçdiyi adlardır. Hər hansı şəxslə ilk tanışlıq onun adı ilə başlanır. Eşitdiyimiz ad bizdə ilk baxışda xoş ovqat da yarada bilər, mənfi emosiya da. Yazıçı yaratdığı qəhrəmanlarının adlarında onların arzularını, is-

təklərini, gələcək həyatlarını, xasiyyətlərini cəmləşdirməyə çalışmış və qarşısına qoyduğu məqsədə tam nail olmuşdur.

Həyat surəti həyatı, çətinliklərə qalib gəlmək əzmini ehtiva edirsə, Sərraf adı yer üzünün əşrəfi olan insanların içərisindən ən layiqlisini seçmək bacarığını göstərir. O tanış olduğu qızlar içərisində bir müddət müşahidələr aparandan sonra sərraf dəqiqliyi ilə gözü Sadıqəni tutur, onu bəyənir, sevir və ailə həyatı qurur. Sadıqə isə tərbiyəli ailədə böyümüş, həya, ismət pərdəsini hər şeydən uca tutan, gələcək ailəsinə ömrü boyu sadıq olacaq bir Azərbaycan qızının nümunəsidir.

Əsərin əsas qəhrəmanı Fənayədir. Müəllif bu adı təsadüfi seçməmişdir. Anası Zinayənin adına yaraşdırılan Fənayə sözünün mənə tutumu onun həyatında tam əksini tapır. Zəngin ailədə dünyaya göz açan Fənayə uşaq yaşlarından anasından gördüyü mənəvi eybəcərliklərə tədricən alışır, bunları «azadlıq» kimi qəbul edir. Sonralar istər orta, istərsə də ali məktəbdə aldığı təhsil onun mənəvi cəhətdən kamilləşməsinə təsir göstərə bilmir. El məsəlində deyilir: «Anası çıxan ağacı, balası budaq-budaq gəzər». Anası Zinayənin hərəkətləri onun üçün tərbiyə məktəbi olur və bir çox hallarda anasından qabağa keçir. Zinayə adının izahında müəllif erməni Zinaida ilə azərbaycanlı Yəmənin adlarının ilk hissələrini əsas götürür. Ancaq oxucu duyumuna görə bu ad Zina (qeyri-qanuni cinsi əlaqə) sözündən yaranmışdır və sahibinə çox yaraşır.

Haram yolla maddi zənginləşmə bütün hallarda mənəvi yoxsullaşmaya, cılızlaşmaya səbəb olur. İlahi tərəfindən yer üzünün əşrəfi olan insana verilən ən böyük nemət ağıldır. Ancaq haram yolla varlanma zamanı ağıl arxa plana keçir, nəfs onu üstələyir, insan həya hissini itirir. İnsan həya hissini itirəndə mənəvi dəyər onun gözündə heçə enir və o, nəfsinin quluna çevrilir.

Əsərdəki Fədai surəti erməni cəlladlarına qarşı Qarabağ döyüşlərində canını Vətənə fəda edən qəhrəmanların ümumiləşdirilmiş obrazıdır. Murov dağının ətəklərində düşmənlərə qarşı mübarizədə bir ayağını itirmiş Fədai mənəvi cəhətdən

zəngindir. Fənayəyə məhəbbəti pak və ülvidir. Bir müddət bu qızın eşqi ilə yaşayan Fədai məhəbbətini ona elan edəndə aşağıdakı sözləri eşidir:

«– Fədai, mən səni başa düşürəm. Ancaq mən arvad ola bilmərəm. Dediyn o gəlinlik paltarı qəfəsdən başqa bir şey deyil. Mənimlə güclü qanadlarım var. Heç bir qəfəs inadımı qıra bilməz».

Haris hərislik simvoludur. Var-dövlətə, eyş-işrətə, əyyaşlığa hərislik bu cür insanların canına, qanına hopmuşdur. Gündə birisi ilə kef çəkmək onun həyat idealıdır. Daxilən çürük olan belələri xarici formalarına xüsusi diqqət yetirir, həyat təcrübəsi olmayanları tora salmaqdan həzz alırlar.

Gəlinlik paltarını qəfəs adlandırılan Fənayə İlahi tərəfindən qadınlara bəxş edilən qızlığın ismət pərdəsini çox asanlıqla əldən verir və həmin gecə həm də çox qiymətli olan üzüyünün qaşını itirir və nə qədər axtarırsa da tapa bilmir.

İsmət pərdəsi və qiymətli üzüyünün qaşı, bunlarda bir məcazi yaxınlıq var. Ancaq yox, həmin qiymətli üzüyə zərgərə yənə qiymətli qaş saldırmaq olardı. İsmət pərdəsi isə ehtirasın söndürülməsi üçün kimə isə hədiyyə edilə bilməz. Hər bir qızın ismət pərdəsi bakirəliyin sübutu kimi qanuni nikahdan, gəlinlik paltarını geyəndən sonra həqiqi sahibinə verilməlidir.

Romanda ürək ağrından, daha doğrusu, insanda ikrah hissi doğuran səhnələr çoxdur. «Satir» restoranın bir otağında Qadir qızı yaşında olan bir qadınladır. Digər otaqda isə Fənayə Harislə kef çəkir. Bəlkə də onlar burada bir-birilə rastlaşırlar, ancaq özlərini görməməzliyə vururlar.

Biz burada oxucu marağından doğan fikirlərimizi qısa qeydlərlə ifadə etməyə çalışdıq. Şübhəsiz ki, ədəbiyyatşünaslar, tənqidçilər öz yazılarında əsərin layiqli qiymətini verəcəklər.

*«Fənayənin fəryadı»,
«Adiloğlu» nəşriyyatı, 2006, səh. 114-117*

QƏMLİ NƏĞMƏLƏR ŞAİRİ

Almas İldırım XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən qüdrətli nümayəndələrindən biridir. Etiraf edək ki, Sovet hakimiyyəti illərində biz bu dahi sənətkarın adını və bəzi şeirlərini ancaq «Azadlıq» radiosunun dalğalarında eşitmişdik. İstər orta, istərsə də ali məktəblərdə A.İldırımın adının çəkilməsi yasaq olunmuşdu.

Yalnız ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra görkəmli sənətkarın əsərləri nəşr olunmuş, yaradıcılığı orta və ali məktəblərdə öyrənilməyə başlanılmışdır.

Keşməkeşli həyat yolu keçmiş sənətkarın yaradıcılığı geniş və rəngarəngdir. Almas İldırımın yaradıcılığında lirika üstünlük təşkil edir. Ancaq müəllifin lirik şeirləri qəm, kədər, yurd həsrəti üstə köklənmişdir. Mühacir (O əvvəllər Dağıstana, sonra isə Türkmənistanı sürgün edilmişdi. Daim təqib olunan şair İrana qaçmış, oradan Türkiyəyə keçərək ömrünün sonunadək qardaş ölkədə yaşamışdır) həyatı keçirən sənətkar bir an belə doğma yurdunu unutmamış, vətən həsrətli əsərlər yaratmışdır.

Şairin əsərlərinin lirik qəhrəmanı qəmli-kədərli bir insandır. Vətən nisgili, qərblilik duyğuları lirik qəhrəmanın əsas xarakterik xüsusiyyətləridir. «Dağlara vida», «Qürbət məktubları», «Qərib quşuma» şeirlərində doğma yurdundan ayrı düşən şairin ürək sızıltılarının bədii təcəssümünü görürük.

Of, Bakı, bu ayrılıq mənə ölümdən betər,
İçimdə yaşatdığım qərib bülbülüm ötər.

«Dağlara vida» şeirindən verilmiş bu beytdə sənətkar böyüyüb boya-başa çatdığı doğma şəhərdən – Bakıdan ayrılmağı

özünə ölümdən betər hesab edir, içində yaşatdığı «qərib bül-bül»ün ötəcəyini bildirir.

Vətəninin acı taleyi, dözülməz dərdləri şairi düşündürən əsas fikirlərdir. Almas İldırımın «Neçin şair doğuldum?», «Arazla dərdləşmə», «Ömrüm xarab oldu hey!», «Əlvida, Bakı» və bu mövzuda yazdığı digər şeirlərdə də doğma torpağa sonsuz məhəbbət bəsləyən qərib bir insanın könül çırpıntılarının poetik ifadəsi öz əksini tapmışdır. 1918-ci ildə müstəqillik əldə etmiş Azərbaycanın 1920-ci ildə Rusiya tərəfindən yenidən işğal şairi haldan-hala salır, onu doğma yurda «əlvida» deməyə məcbur edir.

Bax, nə deyir sənə bu coşqun Xəzər,
Qoynunda şimaldan gələn yad gəzər,
Bu bir dərd ki, məni ömrümcə əzər,
Düşürür hər haldan-hala, əlvida!

Almas İldırım onunla eyni dövrdə yaşayan şairlərdən ilk növbədə özünəməxsus ifa tərzini və fərqli üslubu ilə seçilir. «Əsir Azərbaycanım» şeiri onun ən məşhur əsərlərindən biridir. Vaxtilə «Azadlıq» radiosunun dalğalarında tez-tez səslənən bu şeir görkəmli sənətkarın kimliyi haqqında geniş xalq kütləsinə məlumat verən çox qiymətli ədəbi nümunədir. Doğma yurda müraciət formasında qələmə alınmış əsər bu misralarla başlanır.

Hanı məni gül qoynunda doğuran,
Xamırımı göz yaşıyla yoğuran,
Beşiyimdə «layla balam» çağıran,
Azərbaycan, mənim baxtsiz anam oy!
Neçə ildir həsrətinlə yannam, oy!

Əsir sözü həqiqi mənada insana aid edilir. Müharibə zamanı düşmən əlinə keçmiş adamlar barədə işlənir. Almas İldı-

rım Vətəninin düşməyə əsir düşdüyünü söyləyir, Azərbaycanı «baxtsiz anam» adlandırır. Çünki «xamırımı göz yaşıyla yoğuran», «beşiyində layla balam çağırdığı» övlad onun köməyinə çata bilmir, əsir anasını düşməndən xilas edə bilmir, özü də nəçə ildir onun həsrətilə alışıb yanır.

Əsərin hər bir misrasında kövrək qəlbin çırpıntıları eşidilir. Şərinin sonrakı bəndlərində oxuyuruq:

Salam desəm, rüzgar alıb götürsə,
Ağrı dağdan Alagözə ötürsə,
Gur səsini göy Xəzərə yetirsə,
Xəzər coşub zəncirini qırsa oy!
Hökm etsə, bu sərsəm gediş dursa, oy!

Xəbər alsam Muğanımdan, Milimdən,
Nazlı Bakım, o neft qoxan gülümdən,
Kim demiş ki, düşmüş adı dilimdən...
Azərbaycan, mənim eşqsiz yurdum, oy!
Ölməz eşqim, içimdəki dərdim, oy!

Verilən parçada əzəli yurdumuzun dilbər guşələrinin – Ağrıdağı, Alagöz, Xəzər, Muğan, Mil və Bakımın adı çəkilir. Qürbətdə qəm, kədər içində yaşayan şair tez-tez Azərbaycanın əsrarəngiz gözəlliyə malik mənzərələrini xəyalında canlandırır və bununla təsəlli tapmağa çalışır. Görkəmli sənətkar fitri duyum ilə hiss edir ki, əsən küləklər onun salamını, gur səsini göy Xəzərə yetirsə, bu təlatümlü dəniz də ayrılığa dözməyəcək, coşacaq, əsarət zəncirini qıracaqdır. Şair yurdumuzun o dövrdəki vəziyyətini «sərsəm gediş» adlandırır və bildirir ki, xalq dəniz kimi bir olub hökm etsə, o «sərsəm gediş»i durmağa məcbur edəcək, dayandıracaqdır. Müəllif nazlı Bakını neft qoxusu verən gül adlandırır və adının heç zaman dilindən düşməyəcəyini söyləyir.

Şeirir son bəndində oxuyuruq.

Könlümə tək Kəbə etdim səni mən,
Sənsiz neynim qürbət eldə günü mən,
Sənsiz neynim Allahı mən, dini mən
Azərbaycan, mənim taxtım, tacım, oy!
Oyanmazmı kor olası baxtım, oy!

Məkkədəki Kəbə məscidi Allahın evi misalındadır və bütün dünya müsəlmanları üçün doğma və əziz olan bir məkandır. Kəbə tək Allaha, onun peyğəmbərlərinə iman gətirənlər üçün ziyarətgah, hidayət, qardaşlıq, birlik, dostluq, mehribançılıq evidir. Kəbə həmrəylik, iman mərkəzi, ilahi cazibə və şövq mənbəyidir. Kəbə asayiş, əmin-amanlıq, sülh qaynağıdır, burada dava-dalaş, müharibə qadağandır. Şair doğma yurdunu könlünə Kəbə evi hesab edir və əmin-amanlıqda olmaq üçün ona qovuşmaq arzusu ilə yaşayır. «Sənsiz neynim Allahı mən, dini mən» deməklə şair heç də ulu Tanrını inkar etmir, sadəcə vətəninə qovuşmaqda böyük Yaradandan yardım istəyir. Din sözünün lüğəti mənası düzgün yol deməkdir. Vətən əldən alınanda din, doğru, düzgün yol da unudulur. Müəllif Azərbaycanı özünə taxt-tac hesab edir, kor olası baxtının bir gün oyanacağına inanır. Fikrimizcə, «Əsir Azərbaycanım» şeiri tək-cə bir şairin yox, mühacir həyatı keçirən, vətəndən zorla ayrılmış minlərlə insanın kədərli duyğularının son dərəcə yüksək səviyyədə bədii ifadəsidir.

A.İldırımın «Bakı» şeiri də vətənsəvrlik, doğma torpağa sonsuz məhəbbət ruhunda yazılmış ən qiymətli əsərlərdən biridir. Şairin «Qara dastan» şeirində SSRİ ərazisində yaşayan müsəlman türk xalqlarına qarşı aparılan zorakılıq siyasətindən bəhs olunur. Sovet imperiyası türkdilli xalqların say-seçmə oğullarını repressiyaya məruz qoymuş, onlara ağır divan tutmuşdur. On bənddən ibarət olan əsər beşlik şəklində qələmə alınmışdır. Şeirdə türk xalqlarının faciəli taleyi qəmli, ürəkyandırıcı bir dillə

oxucuya təqdim olunur. Axırınıc bənd şairin doğma yurdu haqqındadır:

Azərbaycan dərd içində boğulmuş,
Sevənləri diyar-diyar qovulmuş,
Ağla şair, ağla, yurdun dağılmış.
Harda qopuz, harda qırıq kaman hey?!
Harda böyük Vətən, harda Turan hey?!

Xalq arasında çətin, ağır, məşəqqətli, müsibətli günlər həmişə «qara günlər» hesab olunmuş, insanlar «çətin günün ömrü az olar» arzusu ilə yaşamışlar. Müəllif də türk xalqlarının çətin, ağır günlərindən bəhs edən əsərini «Qara dastan» adlandırmışdır. Ümumiyyətlə, Almas İldırımın yaradıcılığında qəm, kədər motivləri əsas aparıcı xətt formasındadır.

«Mədəni-maarif», – №10 – 2007

MARAQLI TƏDQIQAT

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra həyatın bütün sahələrində yeniliklər baş vermişdir. Son dövrlərdə Azərbaycan tarixinin geniş, hərtərəfli və obyektiv öyrənilməsinə maraq göstərilməsi bu baxımından olduqca vacib və əhəmiyyətlidir.

Hər bir şəxs dünyaya göz açdığı, böyüyüb təhsil aldığı və yaşadığı yerin tarixini bilməyə mənəvi cəhətdən borcludur. Ancaq ayrı-ayrı bölgələrin tarixinin geniş planda tədqiqi, öyrənilməsi tarixçilərin ixtisaslarından irəli gələn vəzifələrdir.

Elmi işlə məşğul olmaq çətin, məsuliyyətli və şərəflidir. Lənkəran Dövlət Universitetinin məzunu, Lerik rayonundakı Çayrud kənd orta məktəbinin tarix müəllimi Samir Kərimov belə bir məsuliyyəti dərk etmiş, çətinliklərdən qorxmayaraq, səbr, təmkin və işgüzarlıqla «Lerik rayonunun arxeoloji abidələri» adlı kitabını əsrəyə gətirmişdir. Gənc tədqiqatçı indiyə qədər bu bölgə haqqında qələmə alınmış əsərləri və digər fundamental tədqiqatları dərinlən mütaliə etmiş, qələmə aldığı mövzu ilə əlaqədar onlardan faydalanmış, lazım gələndə irəli sürdüyü ideyalarla bağlı əvvəllər aparılmış tədqiqatlara münasibət bildirmişdir.

«Lerik rayonunun arxeoloji abidələri» kitabı «Giriş», dörd fəsil və «Nəticə»dən ibarətdir. Müəllifin həm də yekun xülasələri rus və ingilis dillərində «Annotasiya» şəklində verilmişdir. Kitabın sonunda istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı, ixtisarları, tədqiq olunan mövzulara aid şəkil və illüstrasiyalar yerləşdirilmişdir.

Əsərin ilk fəslı «Daş dövrü abidələri» adlanır. Tədqiqatçı S.Kərimov göstərir ki, ötən əsrin 80-ci illərinə qədər Lerik rayonu ərazisində Daş dövrü abidələrinin olması elmə məlum deyildi. 1985-ci ilin iyul-avqust aylarında Azərbaycan Elmlər Aka-

demiyasının Paleolit arxeoloji ekspedisiyası Lənkəran, Astara, Lerik və Masallı rayonlarının ərazisində arxeoloji kəşfiyyat işləri aparmış və ümidverici nəticə Lerik rayonunun Büzeyir mağarasında əldə olunmuşdur. Qazıntılar zamanı Büzeyir mağarasında 5 arxeoloji təbəqə müəyyənləşdirilmiş və Daş dövrünə aid əmək alətləri tapılmışdır. Alimlər mağaranın tədqiqindən belə qənaətə gəlmişlər ki, Talış dağları üçüncü geoloji dövrdə vulkanik-çökmə çuxurlarından yaranmışdır. İlk tədqiqindən 5 il sonra, yəni 1990-cı ilin iyul-avqust aylarında yenidən Büzeyir mağarasında qazıntı işləri aparılmış, bu dəfə müxtəlif dövrlərə aid 6 təbəqə qeydə alınmış, ümumilikdə 61 daş məmulatı əldə olunmuşdur. Müəllif göstərir ki, əgər indiyə kimi bu ərazidə insanların yaşaması 10-15 min il əvvələ aid edilirdisə, yeni tapıntılar paleolit dövr adamlarının hələ 80-90 min il bundan qabaq burada ömür sürməsini sübut edir.

Tədqiqatda o da qeyd olunur ki, XIX əsrin sonlarında Talış bölgəsində qazıntılar aparmış fransız alimi Jak de Morqanın bu ərazidə Daş dövrə aid abidələrin olmadığına dair irəli sürdüyü mülahizələrin yanlışlığı son dövrlər aparılmış tədqiqatların nəticəsində üzə çıxır.

Bu fəsilə Lerik rayonunda olan Zuvand mağaralarından da söhbət açılır. Bu mağaralar Lerik-Zuvand şose yolunun sol sahilində, Zuvandçayın yatağından 50-55 metr hündürlükdə yerləşir. Mağaralarda ilkin kəşfiyyat aparılsa da, geniş şəkildə tədqiq olunmamışdır. Onu da qeyd etməyi lazım bilir ki, bu ərazidə diqqəti cəlb edən iri mağaralar tam siyahıya alınmamışdır və bunların elmi baxımından öyrənilməsi vacibdir. Məsələn, Büzeyir mağarasında təxminən 7-8 km uzaqda, Həzovi kəndinin şimal-şərqində sıldırım qayalar arasında yerləşən Kəmolikoç mağarası böyüklüyünə görə diqqəti cəlb edəndir. Ümid edirik ki, qarşıdakı tədqiqatlar zamanı arxeoloqlar buraya baxış keçirəcəklər.

Kitabın II fəsilində «Son Tunc və erkən Dəmir dövr abidə-

ləri»ndən söhbət açılır. Lerik rayonu ərazisində son Tunc və erkən Dəmir dövrünə aid yarımköçəri maldarlıq təsərrüfatının əlamətlərini özündə əks etdirən çoxlu abidələr qeydə alınmış və tədqiqata cəlb olunmuşdur. Müəllif rayonun Keraveladi, Orand, Mastayıl, Cəngəmiran, Çayrud, Monidigah, Büzeyir və s. kəndlərində qeydə alınan son Tunc və erkən Dəmir dövr abidələrini üç qrupa ayırır: 1. Daş qutu qəbiristanlıqları, 2. Kurqanlar, 3. Dolmenlər.

Daş qutu qəbirləri ilk dəfə 1890-ci ildə Jak de Morqan tərəfindən aşkarlanmışdır. Son dövrlərdə F.Mahmudov, A.Ələkbərov və başqaları Monidigah, Çayrud və digər qəbiristanlıqlarda arxeoloji qazıntılar aparmışdır. Tədqiqatda İ.Kərimov, J.de Morqan tərəfindən Keraveladi qəbiristanlığında aşkarlanmış dolmenvari sərdabələrdən geniş bəhs edir və göstərir ki, burada qəbirlərin birindən boz əqiq möhür tapılmışdır. Möhürün üstündə boz zebu – adlanan hind donqar öküzünün şəkli qazılmışdır. Bu qiymətli tapıntı Talış-Müğan mədəniyyətinin Hindistanla təsərrüfat əlaqələrindən xəbər verir. Çox güman ki, hind donqar öküzü sonralar Talışda əhliləşdirilmiş, gilək (zebu) adı ilə bölgənin heyvandarlıq təsərrüfatının əsasını təşkil etmişdir.

Qazıntılar zamanı Daş qutu qəbirlərində bir neçə (2-4 və daha artıq) ölünün basdırıldığı məlum olmuşdur. Kitab müəllifi Veri, Coni, Tülü, Hamarat, Hovil, Hiveri və digər qəbiristanlıqlarda aparılmış tədqiqatlar barədə oxuculara hərtərəfli məlumat verməyə çalışmışdır.

1999-cu ilin avqust ayında AMEA-nın müxbir üzvü, professor İ.Hərیمانovun rəhbərliyi altında Büzeyir mağarasında aparılan arxeoloji qazıntılar bir çox maraqlı faktları üzə çıxarmışdır. Ailə və ya nəslə mənsub, uzunluğu 2-4 metr, eni 1,2 metr olan bu Daş qutu tipli qəbirlər sərdabə xarakteri daşımışdır. Eyni qəbirdə dəfn edilən 20 cəsədin skletlərinin tədqiqi göstərir ki, insanların bir qismi döyüşdə həlak olmuşlar. Çünki bir insan kəlləsinin içərisində tunc ox ucu tapılmışdır. Elmi araş-

dırmalar mütəxəssisləri belə bir nəticəyə gətirmişdir ki, Daş qutu qəbirlərinin bir qismi e.ə. XIV-XIII (I mərhələ), digər bir qismi isə e.ə XII-VII (II mərhələ) əsrlərə aiddir.

Lerik rayonunun son Tunc və erkən Dəmir dövr abidələri arasında kurqanlar da mühüm yer tutur. Bu barədə də ilk tədqiqat fransız alimi Jak de Morqana məxsusdur. O, Keraveladi, Hovvil, Hamarat, Veri, Coni, Rəzgov və s. kəndlərdə kurqanların olduğunu qeyd etmişdir. Gənc tədqiqatçı da öz əsərində bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmiş, Çayrud, Piəküjə, Andurma kəndlərinin kurqanları barədə daha ətraflı məlumat vermişdir.

Müəllif göstərir ki, Azərbaycanda yalnız Lerik və Yardımlı rayonlarının ərazilərində dolmenlərə təsadüf olunmuşdur. Yerli əhali bu tip abidələrə ecazkar qüvvə kimi baxmış və onları ziyarətkaha çevirmişlər. Tədqiqatçı bu barədə fikirlərinin izahında İ.Əzimbəyovun apardığı elmi araşdırmalara əsaslanır. Kitabın bu fəslində arxeoloji materialların təsnifatına da geniş yer ayrılmışdır.

Lerik rayonunun antik dövr abidələri barədə kitabın üçüncü fəslində bəhs olunur və müəllif onları iki qrupa bölür:

1. Yaşayış yerləri; 2. Qəbir abidələri.

Ərazidə antik dövr yaşayış yerləri və onlarla həmdövr olan nekropollar bir-birindən çox da uzaqda yerləşmir. Rayonda antik dövr yaşayış yerləri geniş şəkildə tədqiq edilmədiyindən, müəllif onlar barədə ümumiləşdirilmiş halda məlumatlar verməyə çalışmışdır. Yaşayış yerlərinin qalıqları təpə formasında dağların maili döşündə qalmışdır. Təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində abidələrin bəziləri dağıntıya məruz qalmış və mədəni təbəqə zədələnmişdir. Əsərdə Şəğolakan, Cındırtəpə, Zövnə, Kürdəsər, Çolaküjə, İmam yaşayış yerlərinin antik dövr xüsusiyyətləri və tarixi haqqında mülahizələr öz əksini tapmışdır.

Rayonun orta əsr abidələrinə aid məlumatlar kitabın son fəslində verilmişdir. Həmin dövr abidələrini tədqiqatçı aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır.

1. Qalalar; 2. Kənd tipli yaşayış yerləri; 3. Dini, tarixi abidələr; 4. Daş qoç heykəlləri.

Orta əsr abidələri içərisində yüksək dağ silsilələrində inşa edilmiş qalalar tarixi möhtəşəmliyi və əzəməti ilə diqqəti daha çox cəlb edirlər. Bu baxımdan hələlik rayon ərazilərində qeydə alınmış Qız, Oğlan, Büzeyir, Digah və Nudüz qalaları barədə əsərdə yığcam söhbət açılmışdır. Azərbaycanın bir çox bölgələrində Qız qalaları mövcuddur. Lerikdəki Qız qalası da özünəməxsusluğu və möhtəşəmliyi ilə seçilir. Qalaya belə bir adın verilməsi əzəmət, gözəllik, bakirəlik və alınmazlıq simvolu xarakteri daşıyır. Qala dəniz səviyyəsindən 2000 m, ətraf ərazidən 130-150 m hündürlükdə yerləşir. Vaxtilə müdafiə məqsədilə inşa edilmiş bu tarixi abidənin IX-XI əsrlərdə tikilməsi ehtimal olunur.

Müəllif kitabda kənd tipli qədim yaşayış məskənləri olan Lilidiqo, Kanadi, Kamilikəqo, Tıbəbin və s. barədə də ətraflı məlumat verməyə çalışmışdır.

Tarixin bütün dövrlərində ulu Tanrıya pənah aparan insanlar yaşadıkları ərazilərdə türbələr, ocaqlar, ziyarətgahlar yapmaqla inanclarını möhkəmləndirməyə səy göstərmişlər. Tarixdən məlumdur ki, ərəb xilafətində Əməvilərin və Abbasilərin hakimiyyəti illərində Məhəmməd (s) peyğəmbərin qızı Fatimə (ə)nin və birinci imam Həzrət Əlinin qovuşduğundan əmələ gələnələrə qarşı (seyidlərə) qəddarlıqla (Kərbəla vəqisi və sonrakı hadisələr) mübarizə aparılmışdır. Ulu pak nəsilədən olanların bir çoxu İrana, Azərbaycana köçmək məcburiyyətində qalmışlar. Peyğəmbər nəslindən olanları və onların canişinlərini imanlı şəxslər hər yerdə hörmətlə qarşılamışlar. Tarixboyu seyidlərə və digər övliyalara Lerik rayonu ərazisində də həmişə ehtiram göstərilmiş, dünyadan köçən rəhbərlərinin qəbirləri ziyarətgaha çevrilmişdir. Bu baxımdan Lerik ərazisində Hüseyn Ata, Yaşıl Baba, Xoca Seyid, Babagil, Cabir Ənsari, Baba İsa, Seyid Əbül-

qasım, Bəhri Biya və digər türbələr diqqəti cəlb etmiş və onlar barədə məlumatlar verilmişdir.

Fikrimizcə, kitabda dini-tarixi abidələrin hamısı əhatə olunmamışdır. Məsələn Rvarud kəndində yerləşən Seyid Cahangir ocağı, Seyid Paşa ocağı, Anzolu və Həzovi kəndləri arasında Vənibərə qəbiristanlığındakı Mir Şükürallah ocağı kimi dini-tarixi abidələr barədə əsərdə heç bir məlumat yoxdur.

Lerik rayonunun orta əsr abidələri arasında Daş qoç heykəlləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Vaxtilə bir neçə kənd qəbiristanlıqlarında mövcud olmuş bu qəbirüstü abidələrin çoxu son dövrlərdə laqeydlik üzündən yoxa çıxmışdır. Müəllif qeyd edir ki, rayonun Daş qoç heykəlləri fərdi-bədii üslub xüsusiyyətlərinə malikdir. Həcmnin böyüklüyü, buynuzların qabarıq hazırlanması heykəllərə xüsusi gözəllik vermiş, uzaq məsafədən əzəmətli görünməsinə səbəb olmuşdur. Daş qoç heykəlləri XV-XVII əsrlərə aid edilir.

Gənc tədqiqatçı Samir Kərimovun «Lerik rayonunun arxeoloji abidələri» kitabı bütövlükdə olduqca qiymətlidir. İnanırıq ki, müəllif tədqiqatlarını davam etdirəcək, yazacağı yeni əsərləri ilə oxucuları sevindirəcəkdir. Kitabın nəşrinə maddi yardım göstərmiş Ehtiram Miriyev də vəsaitini elmin təbliği yoluna sərf etdiyinə görə qadir Allah qarşısında savab sahibi olmuşdur. Ona da işlərində uğurlar arzulayırıq.

«Mədəni-maarif» – №11- 2007

XABAROVSKDA "BAKI"

Extiyar Mahmudov 40 il əvvəl Lerik rayonunun Anzolu kəndində dünyaya göz açmışdır. Uşaqlıq və ilk gənclik illərini doğma yurdda keçirmişdir. Orta təhsilini başa vurduqdan sonra keçmiş SSRİ-nin ən uzaq nöqtələrindən sayılan Xabarovska gəlmiş, burada ali məktəbdə oxumuş, taleyini bu şəhərlə bağlamışdır. SSRİ dağıldıqdan sonra E.Mahmudov kiçik bizneslə məşğul olmuş, ilk əvvəllər mebel sexi açmış, sonralar fəaliyyətini genişləndirmişdir. O, qardaşları Elman və İsrafil, eyni zamanda digər qohumlarını da bu şəhərə dəvət etmiş, onların yaşayıb işlə-

məsi üçün hər cür şərait yaratmışdır. İyirmi ildən artıq Xabarovskda yaşayan Extiyar hazırda şəhərin seçilib-tanınan şəxslərindən biri, buradakı Azərbaycan diasporasının ən fəal üzvlərindəndir.

E.Mahmudov son illərdə şəhər rəhbərliyinin razılığı ilə Ussuriysk parkının yaxınlığında üçmərtəbəli «Bakı» restoranını tikdirmişdir. Əsas məqsədi bu iaşə obyektini vasitəsilə Azərbaycanı, onun paytaxtı Bakını tanıtmaq, Xabarovskda yaşayan Azərbaycan diasporasının fəaliyyətini birləşdirmək və inkişaf

etdirməkdir. Ötən il dekabr ayının 14-də «Bakı» restoranının açılış mərasimi keçirilmişdir. Açılışa Rusiya Federasiyasının müxtəlif nöqtələrində çalışan həmyerliləri, Azərbaycanadakı yaxın qohumları, Xabarovsk şəhərinin rəhbərliyi, mətbuat işçiləri dəvət olunmuşdur. Xabarovsk şəhərinin qubernatoru Aleksandr Sokolov «Bakı» restoranının açılış rəmzini bildirən qırmızı lenti kəsmiş, E.Mahmudovu və buraya toplaşan bütün azərbaycanlıları təbrik etmişdir. Açılışa gəlmiş qonaqların bir çoxu çıxış edərək ürək sözlərini bildirmişlər.

«Bakı» restoranının içərişi Azərbaycan sənətkarlarının əl işləri ilə bəzədilmişdir. Divarlarda Bakının qədim və əzəmətli hissəsi olan İçərişəhər, Qız qalası, müasir şəhərin bəzi görüntüləri öz ecazkar əksini tapmışdır. Üçüncü mərtəbədən birinci mərtəbəyədək düzəldilmiş dağ çayındakı şlalə, ətrafdakı yaşıl otlar, ağacların budaqları, sü içməyə gələn ceyran təsvirini seyr edənlər bir anlığa özlərini Azərbaycanda, onun paytaxtı Bakıda hiss edirlər. Restoranda eyni vaxtda 150 nəfərədək qonağa xidmət göstərmək nəzərdə tutulmuşdur. Burada toy və digər şadlıq məclislərinin keçirilməsi üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Maraqlıdır ki, ilk toy məclisi də yanvarın 6-da iki nəfər azərbaycanlı gəncə – Qabil və Ruhəngizə nəsib olmuşdur.

Restorana aşpazlar və digər xidmətçilər də Azərbaycandan dəvət olunmuşlar. Sahibkar Extiyar Mahmudov deyir ki, biz restorana gələn hər bir şəxsə ləziz yeməklər təqdim etməklə Azərbaycan qonaqsevərliyi göstərəcək, nümunəvi xidmətimizlə hamını razı salmağa çalışacağıq.

«Mədəni-maarif» – №4 – 2008

MƏRDLƏR DÜNYASI

Qəhrəman Əliyev Lerikin tanınb seçilən ziyalılarından-
dır. İxtisasca ədəbiyyat müəllimidir. Uzun illər rayonda məsul
vəzifələrdə çalışmışdır. Doğma torpağın tarixi, etnoqrafiyası,
adət-ənənələri və s. barədə son illərdə üç kitab yazmışdır. So-
nuncu toplu «Gəlimli-gedimli dünya» («Avropa» nəşriyyatı; Ba-
kı – 2007) adlanır.

Müəllif bu kitabda Lerikin Saltak tayfasının XIX-XX əsr-
lərdəki nəsil şəcərəsini vermiş, tayfadan yetişən görkəmli şəx-
siyyətlərin həyatlarını, əməli fəaliyyətlərini bədii-publisistlik
dillə oxucularına təqdim etmişdir. Qəhrəman müəllim uşaq yaş-
larından eşitdiklərini, gördüklərini, sonralar müşahidə etdikləri-
ni fikir süzgəcindən keçirərək çox maraqlı bir kitab ərsəyə gə-
tirmişdir.

Yazıçı-jurnalist İdris Şükürlü kitabı «Sabaha boylanən zi-
yalı» başlığı altında ön söz yazmışdır.

«Müəllifdən» girişi ilə başlanan kitabın ilk cümlələri oxu-
cuya müraciətdir: «Əziz dost! Qocalığa doğru durmadan irəlilə-
yən, hörmətli insan! Yəqin ki, əlinə götürdüyün bu kitabın ilk
növbədə adı səni müəyyən düşüncələrə qərq edəcəkdir. Gəlim-
li-gedimli dünyanın zaman-zaman yaşamış çox layiqli insanları-
nı, görkəmli adamlarını, əzizlərini, qohumlarını yadına salacaq-
dır». Oxucuya səmimi şəkildə edilən belə bir xitab onda kitabı
maraq hissini artırır, müsahibinin fikirləri ilə birnəfəsə tanış ol-
maq meylini gücləndirir.

El içində, xalq içində hər saqqalı ağarmışa ağsaqqal demə-
yiblər. Ağılı, düşüncəsi, zəkası ilə başqalarından yüksəkdə du-
ran, çətin anlarda hamıya düzgün yol göstərməyi bacaran, bö-
yüklə böyük, kiçiklə kiçik olan, ədalətli, insafli, bacarıqlı, səxa-
vətli və s. müsbət kefiyyətli insanlar gənclik illərindən ağsaqqal

nüfuzu, ağsaqqal adını qazanıblar. Kitabda «Nağıla dönmüş ömür» başlığı altında verilən hissədə belə ağsaqqallardan biri – Hacı Heydər Algül oğlu barədə danışılır. Müəllif onun uşaqlıq çağlarından ömrünün sonuna kimi həyatının ən maraqlı anlarından oxuculara məlumat verir, işlətdiyi müdrik kəlamlarından, faydalı məsləhətlərindən söz açır. Tayfasında, elində «Heydər dədə» titulu qazanmış bu şəxs xeyrixahlıq mücəssəməsi kimi onu tanıyanların yaddaşında qalmışdır. Lerik–Lənkəran yolunun çəkilməsində Hacı Heydər əvəzsiz rolu olmuşdur. Yaşlı adamlar bu yoldan söhbət düşəndə həmişə onu minnətdarlıqla xatırlayırlar. Hacınin ötən əsrin əvvəllərində Lerikdə yaratdığı kərpic və kirəmit kürələrində yerli əhali işlə təmin olunur, onların maddi vəziyyəti yaxşılaşır. Eyni zamanda həmin müəssisələr vasitəsilə yeni tikililəri daha faydalı və davamlı tikinti materialları ilə təhciz edirdi. Bu kürələrdə həm də saxsı su boruları hazırlanırdı. Hacı o dövrdə həmin borular vasitəsilə 1500 metrlik məsafədən yaşadığı məhəlləyə su çəkdiymişdi.

Hazırda da həmin bulağın suyundan istifadə edilir və Hacı Heydər ruhuna rəhmət oxunur. Yaxşılıq, xeyrixahlıq heç zaman unudulmur, heç vaxt itmir. Qədirbilən insanlar Lerikdəki küçələrdən birinə Hacı Heydər adını vermiş, bununla da xatirəsini əbədləşdirmişlər.

Müəllif o dövrün ictimai-siyasi hadisələrinə də biganə qalmamış, yeri düşdükcə, tarixi mənbələrə əsaslanaraq həmin dövrdə baş vermiş bəzi maraqlı məqamları da kitabda işıqlandırmışdır. 1914-cü ildə Lerikdə ilk dəfə məktəb açılır və mərkəzdən N.İzumov oraya müəllim göndərilir. 1915-ci ildən isə Molla Məhəmməd Tağı Heydər oğlu həmin məktəbə şəriət müəllimi təyin olunur. XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində cənub bölgəsində, onun bir parçası olan Lerikin Rəzgov kəndində qaçaq Hacıağa və onun qardaşı Yunus tərəfindən çar hakimiyyətinə qarşı aparılan mübarizədən də kitabda söz açılır.

Xeyrixah, mərd, ədalətli, səmimi adamlar barədə söhbət

açmaq, onları gələcək nəsillərə tanıtmmaq, yaxşı əməllərini təqdir və təbliğ etmək insanların mənəvi ehtiyaclarını ödəmək baxımından vacibdir, olduqca əhəmiyyətlidir. «Kəhər atlı oğlan» başlığı altında qələmə alınmış yazı belə insanlardan birinə – Məhərrəm İmaməliyevə həsr olunub. Uzün illər Lerikdə və qonşu rayonlarda məsul vəzifələrdə işləmiş bu şəxs yüksək insani keyfiyyətləri, hümanizmi ilə hamının hörmət və məhəbbətini qazanıb. Müəllif Məhərrəm kişi barədə danışanda konkret faktlara əsaslanır, Pırzəkücə kəndində Bilal kişidən, anburdərəli Mir Tahir ağadan, mistanlı Əbdülağa Yusifovdan və başqalarından bir zamanlar eşitdiklərini oxuculara təqdim edir. Bəli, yaxşılıq heç zaman unudulmur, yaddan çıxmır, illər keçdikcə onun işığı qəlblərdə çözlənir və sahibinin ruhuna həmişə rəhmət gətirir.

Qəhrəman Əliyev qələmə aldığı kitabında bu torpaqda ömür sürən insanların adət-ənənəsi, məişəti, təsərrüfatı, folkloru barəsində də eşitdiklərini, gördüklərini qələmə almağa çalışmışdır.

Hər bir xalqın həyatında toy mərasimi özəllikləri ilə seçilir. Toy mərasiminin ilk mərhələsi elçilikdir. Bundan sonra toya hazırlıq və onun keçirilməsidir. Bu bölgənin toylarında oxunan mahnıların bir qismini müəllif toplamış və kitabına daxil etmişdir. Nümunə üçün bəzilərinə diqqət yetirək.

Qızıl üzük laxladı,
Verdim anam saxladı.
Qurban olum anama,
Məni əziz saxladı.

Dəyirman üstü çiçək,
Oraq ver onu biçək.
Qardaş bir qız sevibdir.
Şirin dil, qara birçək.

Stol üstə, miz üstə,
Ağ köynək dizim üstə.
İynə yolla, sap yolla,
Tikməyə gözüm üstə.

Nalça verərlər gəlinə,
Dolça verərlər gəlinə,
Bizim yerin adətidir,
Xalça verərlər gəlinə.

Şübhəsiz ki, bu cür nəğmələrin kitabda verilməsi folklor araşdırıcılarının da diqqətini cəlb edəcək, gələcəkdə xalq deyimlərinin daha geniş tədqiqinə səbəb olacaqdır.

Kitabda xalqın yaddaşında əbədiləşmiş «Vəvuyə hal» rəvayəti də əksini tapmışdır. Lərikə yaxın yerdə qərar tutmuş Vəvuyə hal (gəlin qayası) çox-çox qədim dövrlərin yadigarı olan təbiət abidəsidir. Daşlaşmış gəlinlə bağlı rəvayətdə deyilir ki, buralarda gözəl-göyçək bir qız yaşayırmış. Öz razılığı ilə əmisi oğluna nişanlanıbmiş. Ancaq qudurğan xan oğlu zorla qızı qaçıрмаq istəyir. Qız üzünü Tanrıya tutub yalvarır:

Allah, məni daş eylə,
Bərə üstə daş eylə,
Ya arzuma qovuşdur,
Ya öldür, ya daş eylə.

Min illərdir ki, buraya yolu düşənlər İlahi möcüzəsi olan vəvuyə hal (gəlin qayası) qarşısında baş əyir, bu qəmli rəvayətlə tanış olurlar.

«Veri dəfinəsinin sirri» başlığı altında verilən hissədə 1927-ci ilin sentyabrında rayonun Aşağı Veri kəndində uçqun zamanı tapılmış dəfinədən söhbət açılır. Burada arxeoloq V.M.Sisoyevin Aşağı Veri dəfinəsindən tapılmış qızıl sikkələr

barədə fikirləri verilmişdir. Qeydlərdən məlum olur ki, tapılmış qızıl pulların əksəriyyəti Bizans imperatoru Mixail VII Dikkə (1067 – 1078) aiddir.

Kitabla bağlı müəllifin fikirləri ilə üst-üstə düşməyən bəzi mülahizələrimiz də vardır. Onları qısaca qeyd etməyi lazım bilirəm. Qəhrəman Əliyev «saltak» ifadəsinin izahında belə nəticəyə gəlir ki, bu sözün ilkin variantı Sadat sözü olmuşdur. Həmin şəxs bir gün yoldaşları ilə Blaym adlı sahədən evə qayıdarkən sürüyə rast gəlir və əyilib təkəni at üstünə qaldırır. Çoban arxadan «sal təkəni!», – deyər qışqırır. Sonralar yoldaşları Sadatla zarafatla «saltak» deyər müraciət edirlər. Müəllifin bu qənaəti ilə razılaşımaq çətindir. Çünki bütövlüklə Lerik və onun ətrafındakı kəndlər talışlardan ibarətdir. Onlar keçmişdə də, indiki mərhələdə də evdə, ailədə, təsərrüfatda doğma dillərində danışırlar. Əgər belə bir hal baş versəydi çoban da, Sadat da talış dilində danışardılar. Yeri düşdüyünə görə, bu gün rəsmi idarəçilikdə istifadə olunun Lerik toponimi haqqında bir neçə kəlmə qeyd etməyi vacib bilirəm. Bu ifadə nə Azərbaycan, nə də talış dilində heç bir məna bildirmir, sadəcə talış dilində tarixən işlədilmiş və bu gün də istifadə olunun «lik» sözünün Azərbaycan dilinə fonetik cəhətdən uyğunlaşdırılmış formasıdır. Lik toponimu isə talış dilində işlədilin liklikə (palçıqlı yer) sözündəndir. Hazırki dövrdə də burada yaşayan və qonşu rayonlardakı talışlar buranı Lik kimi tanıyır və belə də adlandırırlar.

Biz toplu haqqında mümkün qədər yığcam şəkildə bəhs etməyə çalışdıq. Nəticə olaraq onu qeyd etməliyik ki, Q.Əliyev «Gəlimli-gedimli dünya» kitabını qələmə almaqla ziyalılıq borcunu yerinə yetirməyə çalışmışdır. Toplu müəllifin təkəcə bugünkü doğmalarına, dostlarına, tanışlarına, kitabsevərlərə deyil, eyni zamanda gələcək nəsllə də ən böyük ərməğanıdır.

«Mədəni-maarif» , №4 – 2008

"ƏLİ HAQQINDA ƏFSANƏ"nin ÖYRƏDİLMƏSİ

İslam aləminin dahi şəxsiyyətlərindən olan Əli (ə) ibn Əbu Talibin həyatı insanlıq dünyası üçün bir məktəbdir. Bu məktəbə daxil olanlar, onu hərtərəfli öyrənən, öz həyatında ondan bəhrələnən və ibrət alanlar mənəvi cəhətdən paklaşır, əxlaqi baxımdan saflaşır. Əsas məqsədi insan mənəviyyatının saflaşdırılması və kamilləşdirilməsinə xidmət edən ədəbiyyat elminin təbliğində Əli (ə) kimi paklıq mücəssəməsi olan insanların həyatı ilə bağlı bədii nümunələrdən istifadə olduqca vacibdir. Nə yaxşı ki, indi istifadə etdiyimiz ədəbiyyat proqramında bu cəhətlərə diqqət yetirilmiş, V sinfə «Əli haqqında əfsanə» mövzusu salınmışdır. Əfsanənin tədrisinə 1 saat vaxt ayrılmışdır.

Şifahi xalq ədəbiyyatının qədim növlərindən hesab olunan əfsanələr bir çox cəhətləri ilə digər janrlardan fərqlənir. Əfsanələrin real həyatla bağlılığı başqa nümunələrə nisbətən daha güclüdür. Əfsanə qəhrəmanlarının əksəriyyəti xalq içərisində yaşamış qeyri-adi xüsusiyyətlərə malik insanlardır. Xalqın bu cür müdrik şəxslərə bəslədiyi dərin hörmət, sonsuz məhəbbətin nəticəsində onların həyatının bəzi məqamları şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin mövzusuna çevrilmişdir. Əfsanə yaradıcıları arzuladıqları müsbət keyfiyyətləri daha genişliyi və dolğunluğu ilə yaradılan qəhrəmanın simasında cəmləşdirməyə çalışmış, əfsanə qəhrəmanını real həyatda olduğundan qat-qat yüksək səviyyədə təcəssümünə səy etmişlər.

İslamın ilkin təşəkkül tarixində, bu dinin yayılmasında Həzrət Əlinin (ə) oynadığı rol misilsizdir. Məhəmməd (s) peyğəmbərdən sonra İslam dininin qüvvətlənməsi və yayılmasında Həzrət Əliyə (ə) tay ikinci bir şəxsiyyət olmamışdır. Həzrət Əli (ə) paklıq, ülvilik mücəssəməsi, mərdlik, cəsurluq simvolu olmuşdur. Parlaq şəxsiyyəti, dərin zəkası, qüvvətli elmi, qəhrə-

manlığı, sadə, zəhmətkeş insanlara yaxınlığı öz dövründə xalq içərisində Həzrət Əliyə (ə) sonsuz məhəbbət oyatmışdır. Bunun nəticəsidir ki, İslamı qəbul etmiş bir çox xalqlarda bu dahi şəxsiyyət haqqında rəvayətlər, əfsanələr yaranmışdır.

«Əli haqqında əfsanə» mövzusu keçirilərkən yuxarıdakı cəhətlərə diqqət yetirir, bütün həyatı gür nur çeşməsini xatırladan bu parlaq şəxsiyyət barədə şagirdlərə aşağıdakı qısa və yığcam məlumatı verməyə çalışıram. Əli (ə) ibn Əbu Talib yeganə şəxsdir ki, indiki Səudiyyə Ərəbistanının Məkkə şəhərində yerləşən müqəddəs Kəbə evində dünyaya göz açmışdır. Uşaqlıq və gənclik illəri Məhəmməd (s) peyğəmbərin evində keçmişdir. Bu müqəddəs məkanda aldığı tərbiyə onu pak bir insan kimi formalaşdırır. Məhəmməd (s) peyğəmbərdən sonra İslam dinini ilk qəbul edən kişi Əli (ə) olmuşdur. İslam düşmənlərinə qarşı aparılan müharibələrdə Əlinin (ə) fədakarlığı, cəsurluğu hamını heyran etmişdir. Əli (ə) miladi 656-661-ci illərdə (hicri-qəməri 35-40-cı illər) Ərəb xilafətinə başçılıq etmişdir. Hakimiyyətdə olarkən sadəliyi, səmimiliyi, təvazökarlığı, əməksevərliyi ilə xalqın hörmət və məhəbbətini qazanmışdır. Bunun nəticəsidir ki, zəhmətkeş insanlar arasında onun çoxlu dostları və pərəstişkarları olmuşdur. Əlinin (ə) qəbri İraqın Nəcəf şəhərindədir.

İndi hər gün dünyanın bütün nöqtələrindən qəlbi Əli (ə) eşqi ilə çırpınan minlərlə müsəlman bu müqəddəs hərəmin ziyarətinə gəlirlər.

İllər, əsrlər keçdikcə xalqın bu müdrik insana ehtiramı daha da artmış, onun haqqında qiymətli sənət nümunələri yaratmışlar. Bu gün keçəcəyimiz «Əli haqqında əfsanə» mövzusu da bu əsərlərdən biridir. Bu əfsanəni bəluç xalqı yaratmışdır. Bəluclar Pakistanın Bəluçistan əyalətində, Əfqanıstanda və qonşu İranda yaşayırlar.

Bundan sonra əfsanə üzərində şagirdlərin oxusunu təşkil edirəm. Oxu zamanı Əli (uca), Heydər (aslan), parsılar, çalma, karvan, dərviş və s. sözlərin mənasını uşaqlara izah edirəm.

Qeyd edirəm ki, əfsanə dərslikdə ixtisarla verilmişdir və cəmi iki səhifədən ibarətdir. Əsərin oxusu başa çatdıqdan sonra şagirdlərlə əfsanənin məzmununa aid aşağıdakı şəkildə müsahibə aparıram.

M. – Əlinin evinə kim gəldi və ondan nə istədi?

Ş. – Əlinin evinə kasıb bir kişi gəldi və nişanlı olan yeddi qızını köçürmək üçün ondan kömək göstərməyi xahiş etdi.

M. – Əli nə etdi?

Ş. – Əli nökeri Qənbərə çalma gətirdib qonağın başına qoydu və onunla birlikdə şəhərdən çıxdı. O, kasıb kişiyyə dedi ki, məni bazarda yüz kişinin qiymətinə satarsan, bu pulla qızlarına cehiz alıb köçürərsən.

M. – Bir dəfə sahibkar Heydəri (Əlini) hara göndərdi və orada hansı hadisə baş verdi?

Ş. – Sahibkar ona dörd eşşək verib odun üçün meşəyə yollandı. Heydər odunu doğrayıb hazır edəndən sonra dincini almaqdan ötrü oturdu və onu yuxu tutdu. Meşədəki dörd pələng eşşəkləri parçaladı.

Heydər oyanıb pələnglərin qulaqlarını bir-birinə bağladı, hərəsinin üstünə bir şələ odun qoyub şəhərin bazarına gətirdi.

M. – Heydərin bu şücaəti nəyə səbəb oldu?

Ş. – Parslar şəhərinin hökmdarı və bütün şəhər əhli Heydərin möcüzəli qəhrəmanlığı şərəfinə müsəlmanlığı qəbul etdilər.

M. – Əli qızılla yüklü dəvə karvanını haraya gətirdi və yolda nə oldu?

Ş. – Əli min dəvədən ibarət karvanı Mədinəyə aparırdı. Yolda karvanın qabağına bir dəvəşi çıxdı və onlardan çörək istədi.

M. – Əli Qənbərə nə dedi?

Ş. – Əli Qənbərə dəvəşə çörək verməyi tapşırırdı.

M. – Qənbər niyə dəvənin üstündən yerə tullandı?

Ş. – Əli həm çörək torbası yüklənmiş dəvəni, həm də kar-

vanını kor dərvişə verdi. Əgər Qənbər yerə düşməsəydi, onu da həmin var-dövlətlə birgə dərvişə bağışlayardı.

M. – Bu zaman daha hansı hadisə baş verdi?

Ş. – Allah Əlinin hörmətinə kor dərvişin gözlərini açdı. Bu dərviş Sakxi Sərvər idi. O, Əlinin bağışladığı malların bir qismini yoxsullara payladı, qalan hissəsinə də kasıb-kusubdan ötrü ev tikdirdi.

Şagirdlərlə bu cür sorğu-sual ixtisarla verilmiş əfsanənin dərinə dərk olunmasına kömək göstərməklə bərabər, onlarda əsər qəhrəmanına maraq və məhəbbət oyadır. Uşaqlar öyrənirlər ki, Əli kasıbların, əlillərin, kimsəsizlərin pənahı, ən yaxın dostudur. Bir kasıbın qızlarının ailə qurmaları, xoşbəxt olmaları üçün hətta özünün bazarda satılmasına razılıq verir. O həddindən artıq qorxmaz, cəsur və şücaətlidir.

Meşənin nəhəng heyvanları olan pələnglər belə onun əlində acizdir. Əli çox səxavətlidir, dünyanın var-dövlətinə onda zərrə qədər hərislik yoxdur. Bütün bunlara görə qadir Allah yanında hörməti çoxdur. Əgər belə olmasaydı, o, qızılla yüklü dəvə karvanını kor dərvişə bağışlamazdı və Allah onun şəninə kor dərvişin gözlərini açmazdı.

«Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi», – №4 – 2000

DOSTLUQ HAQQINDA NƏĞMƏLƏR

Müasir dövrümüzdə ədəbi-bədii, publisistik yazıların nəşri ildən-ilə çoxalır. Lakin bu materialların geniş oxucu kütləsi tərəfindən mütaliəsi ilk növbədə müəllif qələminin qüdrətindən asılıdır. Bu mənada hər bir yazısında oxucunun mənəvi dünyasını zənginləşdirməyə səy edən filologiya elmləri namizədi İmamverdi Əbilovun imzası həmişə maraqla qarşılır. «Yazıçı» nəşriyyatı görkəmli alimin «Xatirələr işığında» kitabını nəşr etməklə onun pərəstişkarlarını sevindirmişdir.

Kitabda zamanəmizin həyatdan köçmüş məşhur elm, sənət xadimləri haqqında müəllifin yazdığı xatirələr toplanmışdır. Zəngin həyat faktları əsasında qələmə alınmış yazılar yüksək bədii dəyəri ilə oxucunu ovsunlayır.

Səməd Vurğun... Qəlbən, ruhən ədəbiyyata bağlı olan insanlar bu ad qarşısında səcdə edirlər. S.Vurğunla həmsöhbət olmaq, qüdrətli şairin öz dilindən şeirlərini dinləmək və onun əsərləri barədə fikir söyləmək səadəti kitab müəllifinə də nəsib olmuşdur.

«Dolaşıb aləmi bir loğman kimi...» xatirəsi kitabda nurni çöhrəli Səməd Vurğunun bədii portreti ilə üz-üzə dayanır. Onun müdrikliyi ilə sadəliyi, səmimiliyi, dahiliyi ilə ülviliyi bütün əzəməti ilə gözlərimiz qarşısında canlanır. Dahi sənətkarın xalqa bağlılığı zəhmətkeş insanların qəlbində ona sonsuz məhəbbət hissi oyatmışdır. Neftçala xalqı ilə şairin görüşünün təsvirində biz bu məhəbbətin parlaq bədii təcəssümünü görürük.

«Yanıq dağdan qalxan duman olaydım...» Kitabda bu başlıq altında verilmiş ikinci xatirə xalqımızın sevimli şairi Rəsul Rza haqqındadır. Oxucunu sevindirən cəhət odur ki, müəllif görkəmli adamların həyatından qələmə aldığı kiçik epizodlarda ən xırda detallara zərgər dəqiqliyi ilə yanaşmağı bacarır, onların

daxili aləmini, insanlarla münasibətini hərtərəfli şəkildə açmağa çalışır. Bu hissədə oxuyuruq: «...Rəsul Rzanın ata yurduna, ana mehrinə belə sahilsiz məhəbbəti məni qəhərləndirir və inanıram ki, gənclərimizin sevə-sevə oxuduğu R.Rza həm də anacanlı bir övlad kimi onlar üçün tərbiyə məktəbi timsalında örnək olacaqdır. Bəli, Rəsul müəllim sözün müqəddəs və müstəqim mənasında analar fədaisi idi».

Görkəmli sovet tənqidçisi Zoya Kedrina yazılarının birində qüdrətli söz ustamız Süleyman Rəhimovu «həyat nəhri» adlandırmışdır. İ.Əbilov isə yazıçı haqqında xatirəsinə «Ədəbiyyatımızın Dədə Qorqudu» adını vermişdir. Bu adlarda bir-birinə bənzəyiş çoxdur. Xatirəni oxuduqca bu bənzəyişin dəqiqliyinə bir daha inanır və dahi sənətkarın hümanizmi qarşısında səcdə etməli olursan. Məğrurluqla xeyirxahlıq böyük yazıçının şəxsiyyətini xarakterizə edən ən parlaq cizgilər olmuşdur.

S.Rəhimov həyatı dərinədən müşahidə edən ədib kimi doğma torpağımızın hər bir guşəsini gəzərkən insanlarla yaxından təmasda olmuş, bədii əsərlərinin qəhrəmanlarını xalq içərisindən seçmişdir. Xatirədən görünür ki, yazıçı mənfi qəhrəmanların prototiplərinin hərəkətlərinə daha çox diqqət yetirir və onları hərtərəfli öyrənməyə səy edirmiş.

Yusif Məmmədəliyev Azərbaycanın dünya kimya elminə bəxş etdiyi qüdrətli alimdir. Onun haqqında qələmə alınmış xatirələrdə böyük alimin mərdliyi, həssaslığı, insansevərliyi, sədaqəti barədə lokonik dillə söhbət açılır. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasına, Azərbaycan Dövlət Universitetinə rəhbərlik etmiş bu nadir şəxsiyyət sadəliyi, qayğıkeşliyi, təmkin və səbri ilə də seçilmişdir.

Kitabın sonrakı səhifələrini çevirdikcə gözlərimiz qarşısında yazıçı M.Hüseyn, professor M.Quluzadə, gürcü xalqının dünya şöhrətli sənətkarı N.Dumbadze, şair Ə.Kürçaylı, tənqidçi M.Əlioğlu, aktyor M.Şeyxzamanov, diktör A.Qaradağlı və baş-

qa ölməz simalarla müəllif arasındakı mehri-ülfətin, pak, səmi-mi dostluğun əsrarəngiz naxışlı poetik çələngi bərq vurur.

Yaxşı insanlarla ünsiyyətdə olmaq, mehri-ülfət bağlamaq, dostluq etmək insanı mənəvi cəhətdən kamilləşdirir. Kitabı mü-taliə edən hər bir şəxs, şübhəsiz bu kamilliyə, ülviliyə can ata-caqdır. Topulunun hər bir səhifəsində dostluq telləri ilə yoğrul-muş xatirələr işığı parlayır. Mirzağa müəllimin müəllifə yazdığı məktublar oxucuda qibtə hissi oyadır, onu daxilən zənginləşdi-rir, insanları, həyatı, doğma yurdu sevməyə çağırır.

Son dövr memuar ədəbiyyatımızın ən qiymətli səhifələri-ni təşkil edəcək xatirələr bütövlükdə oxucuya dostluq haqqında həzin nəğmələr təsiri bağışlayır və insan təkrar-təkrar bu köv-rək nəğmələrə qulaq asmaq istəyir.

«Bolluq uğrunda» qəzeti, 25.11.1989

ŞƏRƏFLİ ÖMRƏ ÇAĞIRIŞ

«Yadına düşəcəyəm» Əbülfəz Naxçıvanlının ikinci kitabıdır. Buraya daxil edilmiş şeirlər müxtəlif mövzularda yazılmışdır. Şair qüdrətli vətənimizin keşiyində sayıq dayanan cəsur sovet əsgərlərinin həyatını, arzu və istəklərini dərinləndirən öyrənmiş, bu mövzuda bir neçə müvəffəqiyyətli şeir qələmə almışdır.

Burda uşaqlığın atılar daşı,
Ana nəvazişi sənə yad olar.
Düşüb çətinliyə hər addımbaşı,
Dözərsən, iradən bir polad olar.

«Kişilik sınıdır burda..» şeirindən verdiyimiz bu parçada həyata fəal münasibət ön plandadır. «Əsgərin məktubu», «Mənə məktub gətir» şeirlərində vətənsəvərlərin müqəddəs, səmimi və ülvi hissləri poetik şəkildə təcəssüm etdirilmişdir.

SSRİ xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Rəşid Behbudovun adı hamımıza doğma və əzizdir. Rəşid yaxın-uzaq ellərdə sənəti ilə günəşli Azərbaycanımızı tanıdır, zəngin musiqimizi sevir, adamların qəlbində nəcib hisslər oyadır. Şairin «Dünən Rəşid oxuyurdu» şeirində bu ideyanın qüvvətli tərənnümü verilmişdir.

Dünən Rəşid oxuyurdu,
Oxuyurdu həyəcanla,
Oxuyurdu yana-yana
Qardaş yaman oxuyurdu.
Elə bil ki, tək Rəşid yox,
Dünən Buryat torpağında
Azərbaycan oxuyurdu.

Hər gün rast gəldiyimiz sadə peşə adamlarının həyatı, işi də şairin diqqət mərkəzindən yayınmamışdır. Şair «Qoca qəzet

yapışdıran», «Məktəb süpürgəçisi» şeirlərində müxtəlif sadə əməklə məşğul olan sadə zəhmət adamlarının portretlərini yaratmışdır. O məktəb süpürgəçisini şagirdlərə «Təmizlik dərsi öyrədən müəllim» hesab edir.

Qüdrətli Vətənimiz gündən-günə gözəlləşir. Həhəng BAM tikintisi qurub-yaratmaq eşqi ilə coşan gənclərin hünər meydanıdır. BAM-ın böyük gələcəyi vardır. İndi burada dünyaya göz açan ilk vətəndaşlar Sibirin sabahkı qurucularıdır. «BAM-da körpə doğulub» şeirində oxuyuruq:

Gülüstan etmək üçün
Sibirdə bir qarışı,
BAM-da körpə doğulub,
BAM-ın ilk vətəndaşı.

Kitabda ucsuz-bucaqsız Vətənimizin gözəl təbiətinə, ya-
raşlıq mənzərələrinə həsr olunmuş «Yağışdan sonra», «Du-
man», «Selenqaçay», «Gəmiqaya» və başqa şeirləri lokonikliyi
ilə seçilir. Yüksək poetik səviyyədə yazılmış şeir bir neçə dəfə
oxunduqdan sonra yadda qalır. «Adlar» şeirində şərəfli, mənalı
ömrə çağırış ruhu çox güclüdür.

Adları şərəflə elə daşıyaq,
Qoy gələcək nəsillər bizi danmasın.
Bir ömrü ömür tək elə yaşayaq,
Adımız kiçilib xırdalanmasın.

Kitabda sözün poetik, üslubi imkanlarından bacarıqla isti-
fadə edilmişdir. Ayrı-ayrı bənd və misralarda sinonim, omonim
və antonimlərin mətnə uyğun işlənməsi kitabın bədii dəyərini
artırmışdır.

Ümumiyyətlə, «Yadına düşəcəyəm» kitabı oxucuda xoş
təsir oyadır. Biz şair Əbülfəz Naxçıvanlıya müvəffəqiyyətlər ar-
zulayıq, gələcək əsərlərini maraqla gözləyirik.

«Bolluq uğrunda» qəzeti, 12.03.1981

ŞƏFƏQLİ SƏHƏRLƏR SORAĞINDA

Gənc şair Adil Cəmilin «İşıqlar, pərvanələr» adlı ilk kitabındakı şeirləri mövzu cəhətdən üç qismə ayırmaq olar: ictimai-siyasi, təbiət, məhəbbət şeirləri. Şair bu mövzuların hər birində şeir yazarkən həyat faktlarını diqqət mərkəzində saxlamış, fikrini yığcam şəkildə, yüksək poetik dillə oxucuya çatdırmağa çalışmışdır.

Əsrin nəhəng tikintisi BAM bu gün bütün adamların diqqət mərkəzindədir. Vətənimizin ən cəsur gəncləri burada qəhrəmanlıq göstərirlər. Azərbaycanın elçiləri də uzaq Sibirdə xariqələr yaradırlar. Şairin «Sibirdən gələn məktub» şeiri BAM-da çalışan dostları haqqındadır.

Açıram qəlbimin qapılarını –
Bir parça kağızda şimal gəlibdir.
Çırpıb üst-başının bəyaz qarını,
Bakıya sibirli Kamal gəlibdir.

Bu poetik lövhədə şairin təsvir obyektinə əlvanlığı ilə seçilir. İctimai-siyasi mövzuda yazdığı «Dünyanın xəritəsi», «İşsiz gəncin nazirə məktubu», «Dağlar oğlu», «Kəndindən köçən kişi» və başqa şeirləri də uğurludur.

Keçməz xəyalından nə şəhər, nə kənd,
Gözünü açandan dağlıdır çoban.
Döşündən süd verib ana təbiət,
Dağların dağ boyda oğludur çoban.

«Dağlar oğlu» şeirindən misal gətirdiyimiz bu parçada

ümumiləşdirmə güclüdür. Elin varını göz bəbəyi kimi qoruyan, onu artıran, hər cür çətinliyə dözən çobanlar əzəldən dağlarımızı za həyan olublar.

Gənc müəllifin müvəffəqiyyətli cəhətlərindən biri də budur ki, dünya hadisələrinə biganə qala bilmir, özünü həmişə narahat hiss edir. «Mənə toxunmayın» şeirindən bir parçaya diqqət yetirək:

Bir az keçmişəmsə, bir az indiyəm,
Talanmış torpağam, dolmuş səmayam.
Hələ tapılmamış Xatın kəndiyəm,
Hələ tüstülənən Xirosimayam.

Təbiətə müraciət, onun gözəlliklərini nəzmə çəkmək Azərbaycan poeziyasında özünə geniş yer tutmuşdur. A.Cəmil də bu mövzuda bir sıra şeirlər yazmışdır. «Bu bahar», «Novxanı bağları», «Ev gülləri», «Göyçayda bir çinar gördüm», «İstisu», «Laçın kəndi», və başqa şeirlərdə çiçəkli yurdumuzun bədii təsviri verilmişdir.

«Laçın kəndi» şeirində buraya gələnləri füsunkar gözəlliyilə heyrətləndirən dağ kəndindən poetik dillə söhbət açılır.

Burda dağlar üfüqlərə dirənib,
Burda dünya gül ətrinə bələnib.
Burda ömür bu dağlara güvənib,
Oğulsansa, dağ kəndinə yaş ayır.

Məhəbbət mövzusu ədəbiyyatda əzəli və əbədi mövzulardan biridir. Gənc şairin bu mövzuda yazdığı «Niyə kövrək yaranmısan?...», «Demişəm», «Gəlirsən yuxuma», «Bu sən deyilsən», «Aparma» şeirləri diqqətəlayiq sənət nümunələridir. Müəllif düşüncə və hisslərini inandırıcı yolla oxucuya çatdırır. Şeirlərdə axıcılıq, emosiya, sözlərin deyim tərzilə güclüdür.

Kitaba daxil edilmiş «İşıq şəhəri» lirik poeması Mingəçevirə, onun qurub yaradan insanların fədakar əməyinə həsr olunmuşdur. Əsərdə vahid süjet və kompozisiya xətti yoxdur. Lakin şair şəhər, onun əməksevər insanları haqqında fikirlərini «Bizim küçə», «Ulduzların işığında», «Kürüm mənim» başlıqları altında oxucuya təqdim edir. Müəllif burada sevimli şairimiz S.Vurğunun qəhrəmanı Sarvan haqqında da, Mingəçevirin bugünkü bahadırı Yaqub barədə də eyni səmimiyyətlə danışır.

Doğulur hər ilin öz qəhrəmanı,
İndi də yayılıb Yaqubun adı.
Bilir ki, Vətənin torpağı sanı
Torpağa borcludur Vətən övladı.

Yaqubun əllərini şair «zəhmətin xəritəsi» adlandırır. Mingəçevirin hünərli insanlarından obrazlı dillə bəhs edən şair özünün də «şəfəqli səhərlər» sorağında olduğunu bildirir. Kitabı böyük maraqla oxuyan oxucu şairin bu səmimiyyətinə inanır və ona uğurlar arzulayır.

«Bolluq uğrunda» qəzeti, 26.017.1980

UŞAQLARA TÖHFƏ

Gənc şair Qəşəm İsayadə əsasən uşaqlar üçün yazır. Onun indiyə kimi müxtəlif qəzet və jurnal səhifələrində çoxlu maraqlı şeirləri dərc olunmuşdur. «Gənclik» nəşriyyatı tərəfindən bu yaxınlarda çapdan buraxılan «Balaca, bapbalaca» onun ilk kitabıdır.

Kitabdakı şeirlər müxtəlif mövzular üzrə qruplaşdırılmışdır. İnsan üçün ən ülvi, ən müqəddəs hiss vətənpərvərlik hissidir. Vətən hamıya doğma və əzizdir. Vətən məhəbbəti dünyada hər şeydən üstündür. Kitabın başlanğıc hissəsində verilmiş «Vətən» şeirləri kiçik yaşlı oxucuları yurdumuzun yaraşlıq mənzərələri, gözəl təbiəti ilə tanış edir.

«Vətən», «Biçin», «Çörək», «Qonaq gəlin Xəlsəyə», «Kəndimizin nəğməsi» və başqa şeirləri rəvan və oxunaqlıdır, oxucunun maraq və diqqətini cəlb edir. «Qonaq gəlin Xəlsəyə» şeirində kənd mənzərələrinin təsviri bədii cəhətdən qüvvətlidir, ümumiləşdirmələr canlı və inandırıcıdır. Oxucu əsəri oxuyarkən bir anlığa özünü kənddə, təbiətin əlvan qoynunda hiss edir. Şeirdəki axıcılıq oxu zamanı xoş ahəng yaradır. Bunu həmin şeirdən verdiyimiz aşağıdakı parçada aydın görürük:

Hər ağac budağında
Bir bülbül yuvası var.
Ağacdələnlərin də
Ağac nağarası var.
Çırtma çalır sığırçın
Teleqraf tellərində.
Yel söyüdü saçını
Oynadır əllərində.

«Nənəli... Nəvəli...» mövzusunda yazılmış şeirlər kitabda xüsusi yer tutur və maraqla oxunur. Şeirlər kiçik nəvənin dilindən qoca nənəyə müraciətlə deyilir. Şəhərdə böyüyən nəvə kənddə olan nənəsinə qovuşmaq, onunla bir yerdə olmaq həsrətilə yaşayır. Uşaq təbiətinə xas olan sadəlik, təbiilik, xəyalə dalmaq, arzularla yaşamaq, küsüb-incimək kimi hisslər bu mövzuda yazılmış şeirlərin əsas ideyasını təşkil edir.

Balacalar həyatda baş verən hadisələri öyrənməyə həmişə maraqla göstərirlər. Bu maraqla və öyrənmək həvəsi uşaqları fəallaşdırır, onların biliyini artırır. «Dərs» şeirləri mövzusunda yazılmış əsərlər kitabda geniş yer tutur və uşaqların ətraf aləmlə tanışlığına böyük təsir göstərir. Uşaq psixologiyasına xas olan səciyyəvi cəhətlər «Dərs», «Hamı getdi gəzməyə», «Atlı Vüqar», «Cıdırda» və başqa şeirlərdə öz parlaq əksini tapıb. Həmin başlıq altında verilmiş «Balaca, bapbalaca» şeiri nəm torpağa düşmüş kiçik bir toxumun dilindən yazılmışdır. Hər qoşa misrada «balaca, bapbalaca» sözlərinin təkrarı əsərin mənasını daha da qüvvətləndirmiş, onun cəlbediciliyini artırmışdır.

Bir səhər də göyərdim,
Balaca, bapbalaca.
Torpağa kök salmışam,
Balaca, bapbalaca.
Lap göyə ucalmışam,
Balaca, bapbalaca...

Təbiət insanları həmişə heyrətdə qoyan gözəllik mənbəyidir. Bu gözəllik zənginlikləri ilə bir-birindən fərqlənən dörd fəslin yaratdığı ehtişamda yaşayır. «Coğrafiya dərsi», «Təbiət gündəliyi» mövzularında yazılmış şeirlərdə təbiətin vəsfi əsas yer tutur. Həmin əsərlərdə yığcamlıqla bədiiilik üzvi şəkildə birləşmişdir. Bu cəhətdən dörd misralıq «Payız» şeiri xarakterikdir:

Ağaclara bax,
Yeldən uçunur.
Buludlara bax,
Yağış xurcunu...

Xalq şairi Səməd Vurğun vaxtilə uşaq ədəbiyyatı problemi ilə bağlı qələmə aldığı məqalədə yazırdı: «Uşaq humanistdir. Onun ruhu ən xeyirxah hisslər yuvasıdır. Yazacağımız əsərlər yalnız bu xeyirxah və gözəl hissləri tərənnüm etməlidir».

Bu mənada Qəşəm İsadənin «Gənclik» nəşriyyatında buraxılan «Balaca, bapbalaca» kitabı kiçik yaşlı uşaqlara yeni töhfədir.

«Bolluq uğrunda» qəzeti, 02.10.1982

HƏYATIMDA ƏLAMƏTDAR HADİSƏ

Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Sovetinin «Ümumtəhsil məktəb şagirdlərinin təlimini, tərbiyəsini və əməyə hazırlanmasını daha da təkmilləşdirmək haqqında» qərarında xalq maarif işçiləri qarşısında çox mühüm və məsul vəzifələr qoyulmuşdur. Hamı kimi, məktəbimizin pedoqoji kollektivi də onların layiqincə həyata keçirilməsinə səyini əsirgəmir.

On bir ildir ki, böyüyüb başa çatdığım doğma Anzolu kəndində zəhmətkeş balalarının təlim-tərbiyəsi ilə məşğulam. Dərsə verilən müasir tələblərdən yaradıcılıqla istifadə edirəm. Zəngin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kabinetimiz var. Buradakı mövcud əyaniliklərdən səmərəli istifadə edirəm. Dərslərin canlı və maraqlı keçməsinə səylə çalışıram. Şagirdlərin əməyə məhəbbətini artırmaq üçün müntəzəm olaraq onları xalqın dərin hörmətini qazanmış zəhmət adamlarının həyatı və işi ilə tanış edirəm. Qonşu Həzovi kəndində böyümüş, Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı laureantı, Bakı dəniz limanının briqadiri Bəfa Kazımovun, «Komsomol» kolxozunun adlı-sanlı çobanı, iki dəfə Lenin ordenli Sarxan Hüseynovun və başqalarının fəaliyyətindən misallar çəkirəm. Öyrədici inşalarda əmək mövzuna geniş yer verirəm.

Tərtib etdiyim «Polietilen plyonkalı proqramlaşdırılmış tapşırıqlar»a görə Pedoqoji Cəmiyyətin Böyük Oktyabr sosialist inqilabının 60 illik yubleyi münasibətilə keçirdiyi respublika müsabiqəsinin qalibi olmuşam. Pul mükafatına layiq görülmüşəm.

Bu yaxınlarda həyatımda daha bir əlamətdar hadisə baş vermişdir. Respublika müəllimlərinin VI qurultayına nümayəndə seçilmişəm. Mənə göstərilən böyük etimada yeni müvəffəqiyyətlərlə cavab verəcəyəm.

«Bolluq uğrunda» qəzeti 18.05.1978

DİL DƏRSLƏRİNDƏ DİNİ DƏYƏRLƏRDƏN İSTİFADƏ

İslam dünyanın sonuncu kamil, dolğun, pak dinidir. İslam qanunlarını hərtərəfli öyrənmək və onlara düzgün riayət etmək insanı mənəvi cəhətdən kamilləşdirir, onu xeyirxah işlər görməyə ruhlandırır. Mənəvi paklıq dünyada hər şeydən üstündür. Müasir Azərbaycan məktəbindən yüksək müvəffəqiyyət, sevinc və şadlıq gözləyiriksə, ilk növbədə kökümüzə, dinimizə qayıtmalıyıq, böyük Yaradana inam hissimizi bərpa etməliyik. Çünki inam hissi insanı yaşadır, onu hər cür pisləkdən çəkindirir.

İnsanları elm, bilik, sadəlik, təvazökarlıq, səmimilik, dostluq, birlik, mehribançılıq, xeyirxahlıq, namuslu əmək və bir sözlə, bütün yaxşılıqlara çağıran İslam dini tərəqqipərvər bəşəriyyət tərəfindən həmişə təqdir olunmuşdur. İndiki mərhələdə məktəblərimizdə İslam əxlaqının təbliği, mənəvi, mənəvi tərbiyənin əsasında durmalıdır. Uzun illər dinə qarşı aparılan amansız mübarizə insanlarda inam hissini sarsıtmış, dinsizliyə rəvac vermişdir. Dinsizlik isə cəmiyyət üçün ən ağır bələlərdən biridir. Vaxtilə qüdrətli şairimiz H.Cavid yazmışdır:

Dinsizlik ilə kəsb olunan bir mədəniyyət,
Vəhşiliyin ən qorxulu səhrası deyilmi?

Dinsizliyin nəticəsidir ki, son dövrlərdə haramxorların sayı get-gedə artmaqda, yalançı xeyriyyəçilərin sayı çoxalmaqdadır. Xeyriyyə cəmiyyətlərinin əhatə dairəsi genişlənsə də, həqiqi xeyriyyəçilərin sayı yox dərəcəsidədir. Ən böyük bəla orasıdır ki, bəzi ziyalılarımız qəzetlərdə, televiziya ekranlarında yoxsul kütləni talayanları xeyriyyəçi adı ilə tərifləyirlər. Onlar

bununla Məhəmməd (s) peyğəmbərin bu kəlamını unudurlar: «Ən yaxşı sədəqə odur ki, sağ əlin verdiyini sol əl bilməsin».

Son illər ana dili və ədəbiyyatdan tərtib olunmuş proqramlarda dinin təbliği ilə bağlı müəyyən mövzular öz əksini tapmışdır. İbtidai siniflərin ana dili, yuxarı siniflərin ədəbiyyat dərslərlərində Məhəmmədin (s), Həzrəti Əlinin kəlamlarının cüzi qismi verilmişdir. Lakin dərslərlərdəki materiallarla kifayətlənmək olmaz. Hər bir müəllim müqəddəs dinimizin vacib məsələləri – Məhəmməd (s) və Həzrət Əlinin olduqca dəyərli kəlamlarını dərinlən öyrənməli, gündəlik işində şagirdlərinə öyrətməyə, təlqin etməyə çalışmalıdır. Çünki bu kəlamlarda, dinin vacib məsələlərində insan mənəviyyatının kamilləşməsi üçün lazım olan bütün cəhətlər tam dolğunluğu ilə ehtiva olunmuşdur.

Biz bu yazıda din dərslərində praktik işlər zamanı dini dəyərlərdən istifadə barədə danışmağı qarşıya məqsəd qoymuşuq. Məlumdur ki, Azərbaycan dilindən nəzəri materialların mənimsənilməsinin əsasanda praktiki çalışmalar durur. İstifadədə olan dərslərlərdə praktik işlərin əksəriyyətinin mənəvi tərbiyə ilə bağlılığı çox azdır. Ona görə də hər bir mövzunun verdiyi imkan nəzərə alınmaqla praktiki çalışmalar üçün dini dəyərlərdən istifadəni ön plana çəkmək lazımdır.

Fikrimizi konkret misallar əsasında izah etməyə çalışaq. «Məsdər» və «Fəli sifət tərkibi» mövzularının tədrisi zamanı şagirdləri aşağıdakı çalışmalar üzərində işlətmək faydalıdır.

Çalışma 1. Həzrət Əlinin kəlamlarını diqqətlə oxuyun, məsdərləri seçib köçürün.

1. Dua etmək rəhmətin açarıdır.
2. Dostları itirmək qəriblikdir.
3. Şükür etmək dövlətliyə zinətdir.
4. Sübh tezdən oyanmaq bədənin möhkəmliyi və Allahın razılığına səbəbdır.
5. Özünü bəyənmək ağılın azlığına dəlalət edər.

6. Bıgın tüklərini gödəltmək paklıq və Peyğəmbərin adətlərindəndir.

7. Səliqəli paltar geymək qəmi azaldır.

8. Yeməkdən əvvəl və sonra əlləri yumaq bərəkəti artırır.

Çalışma 2. Məhəmməd (s) peyğəmbərin aşağıdakı kəlamlarını köçürün, feli sifət tərkiblərinin altından xətt çəkin.

1. Elmə həvəs göstərən məqsədə çatar.

2. Ömrünü elmə sərf edən adam heç vaxt ölmür.

3. Elmindən fayda gələn alim min abiddən üstündür.

4. Şərəf və düzgünlüklə yaşayan adam Allahın sevimsisidir.

5. İnsanlara yaxşılıq edən, Allah yanında ən əziz bəndədir.

6. Öz qəzəbini Allahın xətrinə udan şəxs ömründə ən yaxşı iş görmüşdür.

7. Qonağı qapıya qədər ötürən adamdan xoşum gəlir.

Göründüyü kimi, bu çalışmaları vasitəsilə həm dildən keçilmiş nəzəri materialın mənimsənilməsi yoxlanılır, həm də şagirdlər dini dəyərlərlə bağlı olan fikirlərlə tanış olurlar. Çalışmaların icrası zamanı uşaqlar üçün çətin anlaşılıqlı olan bəzi ifadələrin də izahına diqqət yetirir, kəlamların insanın mənəvi və maddi həyatı üçün nə qədər vacib olduğunu onlara başa salıram.

İslam aləmində Həzət Əlinin «Həhcül -bəlağə»sini müsəlmanların müqəddəs kitabı, əbədi inam yerimiz olan «Quran»ın qardaşı adlandırırırlar. «Həhcül-bəlağə»dəki fikirlərdə həyatın bir çox sahələri əhatə olunmuş, az sözdə dərin, dolğun və incə mətləblər öz əksini tapmışdır. Əgər təlim-tərbiyə prosesində bu hikmət gülüstanından az bir hissəni də uşaqlara mənimsəndə bilsək, ümumi işimizdə uğurlar əldə etmiş olarıq.

«İsmi birləşmələr» mövzusunun mənimsənilməsi zamanı «Həhcül-bəlağə»dən seçilmiş aşağıdakı kəlamlar üzərində iş əhəmiyyətlidir.

Çalışma 1. Həzrət Əlinin kəlamlarını köçürün, birinci növ ismi birləşmələrin altından xətt çəkin.

1. Qənaət tükənməz sərvətdir. 2. Cahil dostundan çox

ağıllı düşməninə güvən. 3. Ağıldan böyük gözəllik yoxdur. 4. Xoş rəftar ağılın yarisidir. 5. Tamah əbədi köləlikdir. 6. Xain şəxslərə vəfa göstərmək Allaha xəyanətdir.

2. *Çalışma* 2. Həzrət Əlinin kəlamlarını oxuyun, üçüncü növ ismi birləşmələri seçib başlanğıc formasında yazın.

1. Ağıllının dili könlünün altında, axmağın könlü isə dilinin altındadır. 2. Alimin rütbəsi rütbələrin ən ucusudur. 3. Ağıllının zənni cahilin yəqinindən daha doğrudur. 4. Qocanın rəyini gəncin igidliyindən çox sevirəm. 5. Ataların dostluğu oğulların arasında yaxınlıq yaradır. 6. Zamanın dəyişməsi insanların daxilini üzə çıxarır. 7. Dil ağılın tərcümanıdır. 8. Ağıllının könlü onun sirrinin sandığıdır.

Din – yol, təriqət deməkdir. İslam dini paklıq, halallıq, sülh, əmin-amanlıq, nur yoludur. Bu yola uşaq yaşlarından sidq-ürəklə bağlananlar ömürləri boyu namuslu, halal əməklə dolanmağı hər şeydən üstün tutacaq, həyatda bütün çətinliklərə səbr və təmkinlə sinə gərəcəklər. Təlim-tərbiyə işində ulu peyğəmbərimiz Məhəmməd (s) nurlu, çətinliklərlə dolu parlaq həyatı məktəblilər üçün əsl nümunədir. Uşaq yaşlarında əhdə vəfadarlığı, paklığı, düzlüyü, dəqiqliyi sayəsində Əmin (inanılmış) ləqəbini qazanmış Məhəmməd (s) Allahın bəşəriyyətə göndərdiyi sonuncu peyğəmbərdir. Təlim prosesində bu dahi şəxsiyyətin həyatının ayrı-ayrı anlarından nümunələrlə tanışlıq, onun ibrətəməz kəlamlarından istifadə həmişə maraqla qarşılır.

«Dialoq» mövzusunun tədrisində ulu Peyğəmbərimizin aşağıdakı kəlamları üzərində iş şagirdləri durğu işarələrini yerli yerində işlətmək qaydaları ilə tanış etməklə bərabər, insanların köməksizlərə sədəqə verməyinin hansı uca məqamda durduğunu parlaq müqayisələrlə göstərir:

«Mələklər soruşdular:

– Ey böyük Allah, sənin yaratdıqlarının içində sıldırım qayalardan möhkəm bir şey varmı?

Allah buyurdu:

– Dəmir qayalardan möhkəmdir, çünki onu qırır.

Mələklər dedilər:

– Pərvərdigara, sənın yaratdıqlarından dəmirdən qüvvətli-si varmı?

Vahid Allah buyurdu:

– Bəli, od dəmirdən güclüdür, çünki onu əridir.

Mələklər dedilər:

– Ey böyük Allah, yaratdıqlarının arasında oddan da güclüsü varmı?

Allah buyurdu:

– Bəli, var. Su oda qalib gəlir, onu söndürür.

Mələklər soruşdular:

– Sənin xilqətində sudan da böyüyü varmı?

Qadiri-mütləq buyurdu:

– Bəli, yel suya qalib gəlir, onu coşdurur və hərəkət etmə-yə məcbur edir.

Mələklər dedilər:

– Ey mehriban, bağıslayan Allah, Sənin yaratdıqlarından yeldən güclüsü varmı?

Xudavənd buyurdu:

– Bəli, sədəqə verən Adəm övladı, yəni o adamlar ki, sağ əlilə bağısladığını sol əllərindən gizlədirlər. Bax, bunlar hamıya qalib gələn ən güclülərdir».

Biz bu yazıda fikrimizi yığcam və konkret nümunələr əsasında izah etməyə çalışdıq. Dil təlimində dini dəyərlərdən istifadənin imkanları çox genişdir. Rəbitəli nitq inkişafı ilə bağlı öyrədici və yoxlama yazıların aparılmasında, qrammatik təhlil dərslərində bu imkanlar nəzərə alındıqda, təlimin optimallığı təmin olunur.

“Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi”, №2 – 1998

UNUDULMAZ İNSANLAR

*Baxır gələcəyə, baxır fərəhlə
Ən ülvi nemətdir, vətənə, elə
Cavandan cavandır, qocalsa belə,
Həmişə təzədən təzə müəllim.*

Hüseyn Arif.

Allah-taala Yer üzərində ilk insanı – Adəm (ə) babamızı xəlq eləyəndən sonra Onu həm də törənəcək sonrakı nəsillər üçün ilk Peyğəmbər, rəhbər, müəllim qərar verdi. Ulu Tanrı ilk peyğəmbərinə Cəbrayıl mələk vasitəsilə insanlar üçün həyat proqramı, kamala çatmaq qanunu olan dini göndərdi ki, cəmiyyətə təlim etsin, onların elmini artırsın, düzgün yola yönəltsin. Müəllimliyin tarixi peyğəmbərliyin tarixindən başlanır. Həyat dəyişdikcə, inkişaf etdikcə peyğəmbərlər də Allahın hökmü ilə bir-birini əvəz etmişlər. Bəşər tarixində 124 min peyğəmbər olmuşdur. Onların birincisi Həzrət Adəm (ə), sonuncusu isə Həzrət Məhəmməd (s)-dir. Bütün peyğəmbərlər yaşadıkları dövrlərdə ümmətlərinə İlahi vəhyini yetirən rəhbərlər, onları haqq, ədalət yoluna dəvət edən müəllimlər olmuşlar.

Şərqin dahi şairlərindən biri Ə.Caminin «Yusif və Züleyxa» poemasında təsvir olunur ki, Züleyxa Yusifin vüsalına yetmək üçün bir neçə dəfə cəhd göstərir, məqsədinə nail olmadıqda dayəsini yanına xahişə göndərir. Yusif deyir:

Halalzadə olan nəfsini saxlar,
Zinadan törəyən olar zinakar!
İsrail sirri var sinəmdə yəqin,
Cəbrayıl olmuşdur mənə müəllim.

İshaq ocağında aldım tərbiyə,
Nəslimcə layiqəm peyğəmbərliyə.
Doğru yoldan azıb işləsəm günah,
Mənə nə deyərlər, Allaha pənah!?

Yusif ona görə nəfsinə qalib gəlib səhv buraxmır ki, pak nəsiləndir. Onun müəllimi Cəbrayıl mələk olmuşdur və hər bir işində Allaha pənah aparır.

Müəllimlik ilahi sənətdir. Bu sənəti seçənlər Allah və cəmiyyət qarşısında cavabdehdir. Yer üzünün ən qiymətli sərvəti olan İnsanın təlim-tərbiyəsi onlara etibar edilir. Əsl müəllim bilikli, humanist, pəhrizkar, səbrli, səliqəli, təmizkar, qənaətcil olmalı, qəlbən, ruhən peşəsinə bağlanmalı, çətin və şərəfli əməyindən həzz almağı bacarmalıdır. Fitrətən müəllim olanların ömrü nuru tükənməyən günəşə, zirvəsi görünməyən uca dağ silsiləsinə, dərinliyi bilinməyən dəryaya, sərhədləri sonsuz olan ümmana, daim axan saf, təmiz bulaq suyuna bənzəyir. Allaha çox şükürlər olsun ki, bizə də bu cür insanlardan dərs almaq, onlarla bir yerdə işləmək səadəti nəsib olub. Qısa da olsa, belə unudulmaz şəxsiyyətlər barədə söhbət açmağın məqamıdır.

1967-ci ilə kimi kəndimizdə ibtidai məktəb fəaliyyət göstərirdi. Bizə əlifbanı, oxuyub yazmağı, ilkin hesablamalar aparmağı qonşu Rvarud kəndindən olan Hacı Qəzənfər Babayev öyrədirdi. Səliqəli, tələbkər, bacarıqlı bir şəxs idi. Nizam-intizama ciddi surətdə əməl etməyə çalışırdı. İbtidai siniflərdə dərs aldığı müəllimimlə bir müddət bir kollektivdə işləməli olduq. Təhsil ocağımız natamam orta məktəbə çevriləndən sonra on ilə yaxın buraya rəhbərlik elədi. Müəllimlərin uğurlarına sevinirdi. Qəzənfər müəllimin rəhbərlik etdiyi müddətdə məktəbimiz rayonda yaxşı işi ilə həmişə qabaqcıllar sırasında idi. Həmin dövrdə şagirdlərimiz bir neçə dəfə olimpiadaların respublika turnunun iştirakçısı olmuşdular. O illərdə məktəbimizi bitirən şagirdlərin əksəriyyəti ali təhsil alıb müxtəlif peşələrə yiyələndi.

lər. Hacı Qəzənfər hazırda Rvarud kənd orta məktəbində çalışır, ömrünün 80-ci baharını yaşayır.

1958-ci ildə Rvarud kənd məktəbinin beşinci sinfinə qəbul olundum. Burada bizə Barat Abbasov, Mürvət Abbasov, Mirəhməd İskəndərov, Hacı Ağabəy Vəliyev, Vahid Həşimov, Fərman Bağırov və başqaları dərs deyiblər. Barat Abbasov ixtisasca coğrafiya müəllimidir və 55 ildir bu təhsil ocağına rəhbərlik edir. Olduqca humanist insandır. Bizdə coğrafiya fənninə qarşı böyük maraq oyatmışdı. Sınıfda ən zəif oxuyan uşaqlar da coğrafiya dərində fəallaşırdılar. Tənəffüslərdə çox vaxt xəritə üzərində işləyir, bir-birimizə suallar verirdik. Coğrafiyadan bütün sinif «yaxşı» qiymətlər alırdı. Təbiətən ciddi şəxs olan Barat müəllim, lazım gələndə uşaqlarla zarafatlaşır, sinifdə xoş ovqat yaradırdı.

Cəmi dörd ay bizə dərs demiş Mürvət Abbasov dərin biliyi, aydın və səlis nitqi ilə uşaqların qəlbini ovsunlamış, kimya fənnini sevdirə bilmişdi. Sonralar aspiranturaya daxil olan Mürvət müəllim rayonumuzun ilk kimya elmləri namizədidir. Hazırda Azərbaycan MEA Qeyri-üzvi və Fiziki-Kimya İnstitutunda çalışır.

Hacı Ağabəy Vəliyev bacarıqlı müəllim, olduqca əməksevər, zəhmətkeş insandır. Rvarud kənd məktəbində mənə dərs demiş bu şəxslə sonralar Anzolu kənd əsas məktəbində bir müddət eyni kollektivdə çalışmışıq. İbtidai siniflərdə dərs dediyi şagirdləri həmişə ondan fəxrlə danışırlar. Çünki uşaqlara daim nəvazişlə yanaşıb, bildiklərini heç vaxt onlardan əsirgəməyib. Gözəl ailə başçısı, mehriban insandır. Övladlarının hamısı ali təhsillidir.

Çayrud kənd orta məktəbi altmışıncı illərdə tək-cə Lərikdə yox, respublikada öz məzunları ilə tanınan təhsil ocağı idi. Mən və sinif yoldaşlarımdan Telman Babayev, Məzahir Ağayev, Babəli İbrahimov Rvarud səkkizillik məktəbini başa vurduqdan sonra üç il bu təhsil ocağında oxumuşuq. Çayrud kənd

orta məktəbi təkcə biliyimizin artmasında deyil, dünyagörüşü-müzdə də mühüm rol oynadı. Burada öz ixtisaslarını dərindən bilən, bildiklərini şagirdlərinə böyük həvəslə öyrətməyə çalışan müəllimlər işləyirdilər. Gülağa Rüstəmov, Baxşəli Seyfullayev, İbadulla Qulamov, Möhtəməh Dənziyev, Qardaş Rzayev, Mir-zəkişi Cavadov, Nəriman Rəfiyev, Əsrəf Məmmədov, Şəmistan Rəhimov və başqaları tükənməz enerji ilə çalışan əsl pedaqoqlar idi. Məktəbdə aparılan fənn dərnləri, tez-tez təşkil olunan kitab müzakirələri, şair və yazıçıların yubileyləri ilə əlaqədar keçirilən yığıncaqlar məktəblilərin hərtərəfli inkişafına böyük təsir göstərirdi. Kənd klubunda müəllimlərin rəhbərliyi altında təşkil olunan teatr tamaşaları hamının marağına səbəb olurdu.

İxtisasca tarix müəllimi olan Gülağa Rüstəmov bacarıqlı məktəb direktoru idi. Onun rəhbərliyi dövründə Çayrud məktəbinin uğurları xeyli artmışdı. Yaxşı işinə görə onu 1963-cü ildə irəli çəkmiş, rayon təhsil şöbəsində məktəb inspektoru təyin etmişdilər. Uzun illər prinsipial, qətiyyətli məktəbsünas kimi fəaliyyət göstərmiş, tapşırılan işin öhdəsindən bacarıqla gəlmişdi. Sonralar bir müddət Lerik Rayon Təhsil Şöbəsinin müdiri oldu və ömrünün sonuna kimi TİAHİ rayon şöbəsinin sədri vəzifəsində işlədi. Məktəb inspektoru işləyərkən dəfələrlə məktəbimizdə olmuş, dərnsimi dinləmiş, faydalı məsləhətlər vermişdi. Olduqca obyektiv adam idi. Məktəbsünaslığı, təlim prosesinin ən incə məqamlarını çox gözəl bilirdi. Nöqsanlara qarşı barışmaz idi. Hər kəsi əməyinə görə qiymətləndirməyi bacarırdı. Lerik rayonunda təhsil sahəsində bir çox müvəffəqiyyətlərin qazınmasında G.Rüstəmovun böyük zəhməti olmuşdur.

Baxşəli Seyfullayev Çayrud məktəbində işləyən ən bacarıqlı və tələbkar müəllimlərdən biri idi. Az danışdığına görə sözü çox kəsərli olurdu. Tədris etdiyi kimya fənnini olduqca gözəl bilirdi və onu sevdirməyi bacarırdı. Bu sətirlərin müəllifi sonralar başqa ixtisası seçsə də, aradan 45 il keçməsinə baxmayaraq, Baxşəli müəllimin kimyadan öyrətdiklərinin əsas hissəsi yadda

sına həkk olunub. O, həm də yaxşı təşkilatçı idi. Sonralar uzun müddət Çayrud kənd orta məktəbinə rəhbərlik etdi.

Hacı Möhtəmən Dənziyev bizə riyaziyyat fənlərini tədris edirdi. Təbiətən güləruz, gözəl simalı bu şəxs başqalarından ilk növbədə səliqəsi, danışıq zamanı cəlbedici səs tonu, diksiyası ilə seçilirdi. Doğrusu, əvvəllər elə təlim almışdıq ki, sinifdə riyaziyyatı bir nəfər bilsə, kifayətdir. Ancaq Möhtəmən müəllim birinci dərsdən bütün uşaqlarda riyaziyyata maraq oyada bildi. O, ən zəif uşaqlara da sadə suallar verir, onlardan cavab almağa çalışır, sinfi fəallaşdırırdı. Bunun nəticəsi o oldu ki, sinfimizdə şagirdlərin əksəriyyəti riyaziyyatdan «yaxşı» qiymətlər alırdılar. Möhtəmən müəllim ulu Tanrıya sidq-ürəklə ibadət edənlərdən biridir. Bir neçə il əvvəl Həcc ziyarətində olmuşdur. Yaşı yetmişə ötsə də, çox cavan görünür, hazırda Çayrud məktəbində gənclik şövqü ilə çalışır.

Şair təbiətli İbadulla Qulamov ədəbiyyatdan dərs deyirdi. Mövzunun izahına şair və yazıçıların əsərlərindən sitat gətirməklə, daha çox əzbərdən şeir söyləməklə başlamağı xoşlardı. M.Ə.Sabir, M.Müşfiq, S.Vurğun, S.Rüstəm və başqalarından çoxlu şeirlər bilirdi. Hər bir dərsdə yenilik yaratmağa çalışardı. Şagirdlərin inşa yazılarına xüsusi diqqət yetirərdi. Sərbəst mövzuda yazılmış inşalara daha çox üstünlük verərdi. Öz dövründə rayonun ən tanınmış ədəbiyyat müəllimlərindən biri idi.

Mənə dərs demiş unudulmaz müəllimlərlə yanaşı, ilk dəfə pedaqoji fəaliyyətə başladığım Pəzğov kənd səkkizillik məktəbində direktor işləyən qabaqcıl maarif xadimi Salman Məmmədovun da müəllimlik fəaliyyətimdə xüsusi zəhməti olmuşdur. XIX əsrdə yaşamış görkəmli rus pedaqoqu K.D.Uşinski yazır ki, müəllim nə qədər ki oxuyur, o yaşayır, o oxumağı dayandırdıqda, ondakı müəllimlik ölür. Bu mənada S.Məmmədov əsl müəllim idi. Bir qabaqcıl pedaqoq kimi ilk növbədə özünə qarşı çox tələbkar idi, müntəzəm olaraq mütaliə ilə məşğul olurdu. İxtisasca ədəbiyyat müəllimi olan S.Məmmədov Böyük Vətən

müharibəsində iştirak etmiş, orden və medallarla təltif olunmuşdu. Məktəbdə pedaqoji işə güclü nəzarəti vardı. Tez-tez müəllimlərin dərslərini müşahidə edir, gənc müəllim kimi mənim dərslərimi daha çox dinləyirdi. Müşahidə etdiyi dərsləri hərtərəfli təhlil edir, düzgün göstərişlər verirdi. Mən sonralar onun apardığı təhlillərin nə qədər əhəmiyyətli və lazım olduğunu daha dərinləndən dərk etdim. Həyatda müqəddəs şəxs, işıqlı yol göstərən unudulmaz müəllimlərimizə həmişə borcluyuq, dünyasını dəyişənlərin ruhu, ömürlərinin müdriklik çağlarını yaşayanların şəxsiyyəti qarşısında baş əyirik.

MÜQƏDDƏS QIBLƏGAHIM

*Mənim atam süfrəli bir kişiydi,
El əlindən tutmaq onun işiydi,
Gözəllərin axıra qalmışıydı.*

M.Şəhriyar.

Ata hər bir insan üçün ən müqəddəs şəxsiyyətdir. Həyatda o adam xoşbəxtdir ki, uşaq yaşlarından valideynlərinin təkçə, maddi yardımını, qayğısı ilə böyümür, həm də əxlaqi cəhətdən evdə, ailədə paklıq, halallıq məktəbi keçir, gözəl nümunələr əsasında tərbiyə olunur. Bu mənada atam Molla Hüseyn Kərbəlayı Molla İbrahim oğlu mənim üçün etalon, qəlbi və ruhu xeyirxahlıqla, hümanizmlə yoğrulmuş əsl insan olmuşdur. Onun qəlbində bacı-qardaşlarına, onların övladlarına,

digər qohumlarına, qonşularına, bütövlükdə bütün insanlara qarşı sonsuz məhəbbət və hörmət hissi yer almışdı. Bu hissələri onun fitrətində ilk növbədə valideynlərinin insanpərvərliyi və aldığı dini təhsil, əhli-beytə bəslədiyi sevgisi oyatmışdı.

O, Lerik rayonunun Anzolu kəndində 1915-ci ildə ziyalı ai-

ləsində dünyaya göz açmışdı. Beş bacısı, üç qardaşı vardı. İlk təhsilini atasından almışdı. Sonralar rayonumuzun Hoy kəndində yaşamış, öz dövrünün tanınmış ziyalılarında olan Molla Hüseyndən dərslər almış və İrənin Ərdəbil şəhərindəki Əliəkbər mədrəsəsində oxumuşdu. Güclü hafizəsi vardı. Öyrəndikləri yaddaşına möhkəm həkk olunmuşdu. Hər dəfə «Qurani-Kərim»i avazla oxuyanda məftunluqla ona qulaq asmaqdan doymazdım. İslam dini ilə bağlı söhbətləri məqamı çatanda söylərdi.

1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində iştirak etmiş, Şimali Qafqazdan Bolqarıstanın Varna şəhərinə kimi şərəfli döyüş yolu keçmişdi. Cəbhədə «Qırmızı ulduz» ordeni və bir neçə medalla təltif olunmuş, çoxlu təşəkkürnamələr almışdı. 1944-cü ildə müharibə cəbhəsində Sov.İKP sıralarına daxil olmuşdu. Bir dəfə ona müraciət edib dedim:

– Ay ata, siz Allah adamısınız. Nə cür olub ki, Tanrını inkar edən partiyaya daxil olmusunuz?

– Ay bala, müharibədən əvvəl ailəmiz həmişə sürgün olunmaq qorxusu ilə yaşayıb. Atam Kərbəlayı Molla İbrahim də sürgün qorxusundan yaranan həyəcanlar nəticəsində xəstəlik tapıb, 1938-ci ildə dünyasını dəyişdi. Ona görə də Sov.İKP-yə keçdim ki, müharibədən sonra bizi incitməsinlər.

Atam kolxozda müxtəlif vəzifələrdə çalışdı, kənd mağazasında işlədi. Kəndimizdə və qonşu kəndlərdə heç bir haqq gözləmədən hüçür məclislərini o aparırdı. Bəzən ağır xəstələrin yanında şəhərə qədər oyaq qalırdı. Onun üçün əziyyət olsa da, bu cür işləri özünün insani borcu hesab edirdi. Çox az danışırdı, olduqca səbirli idi. Hamıya imkan daxilində yaxşılıq etməyə çalışırdı. Qənaətcilliyi sevirdi, bizə də qənaətcil olmağı təlqin edirdi. «Pulu qazanmaq nə qədər çətindir, onu xərcləmək ondan da çətindir» – söylərdi.

Atam müharibədən əvvəl evlənmişdi. Həyat yoldaşı – mənim anam Qızbəs xanım qonşu Rvarud kəndində yaşayan Seyid Şirinbəy kişinin qızı idi. İşguzar, səliqəli və zəhmətkeş qa-

dın idi. Allah-Taala müharibədən sonra övlad sarıdan onları barındırmışdı. Ailədə on uşaq: beş qız, beş oğlan dünyaya gəlmişdi. Atam övladlarını çox sevərdi, ancaq bunu biruzə verməyə çalışmazdı. Olduqca qonaqpərvər idi. Qonağa özü qulluq etməyi xoşlardı. O, qonaq barədə söylərdi: «Allah-Taala qonaqdan qabaq onun ruzisini göndərər, qonağın ayağı ilə evə bərəkət nazil olar. Qonaq evin yaraşığıdır. Qonaq ayağı dəyməyən ev bir gün dağılacaq». Qonağı həmişə gülərüzlə qarşılar və mehribanlıqla yola salardı.

Bütün sənətləri tərifləyərdi və bildirərdi ki, adam hökmən özünə sənət seçməli, onu dərindən, hərtərəfli öyrənməlidir. Ona seçdiyi peşə onu ucaldar, hörmət qazandırar, çətinlikdən qurtarar. Müəllimliyi ilahi sənət adlandırardı və deyərdi ki, müəllim Allah qarşısında, cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyır, bu peşə olduqca çətin, həm də şərəflidir. Uşaq gözü, uşaq yaddaşı olduqca iti olur, heç bir şey onun nəzərindən yayınmır. Müəllim daim özünə nəzarət etməli, şagirdin əməyini düzgün qiymətləndirməlidir. Müəllimin nüfuzu onun biliyində, hümanizmində, ədalətliyindədir. Atam bu barədə indiyədək oxuduğum kitabların heç birində rast gəlmədiyim bir hədis də danışardı:

«Keçmişdə mollalar evlərində dərs keçər, uşaqların valideynlərindən haqq alardılar. Çox bilikli, sadə və ədalətli Fazil adında bir molla var idi. O da evinin otaqlarından birini uşaqlara dərs keçmək üçün ayırmış və buraya həsir sərmışdi. Hər gün uşaqlar həsirin üstündə oturub mollaya diqqətlə qulaq asar, suallarına cavab verərdilər. Mollanın öz oğlu Sabir də bu uşaqların içində idi. Əhməd kişinin oğlu Zəki çox dərrakəli olduğundan bütün dərs boyu fəallıq göstərər, başqalarından seçilər, müəllimin suallarına dəqiq cavab verərdi. Dərsin sonunda molla Fazil yaxşı cavablarına görə Zəkini yüksək qiymətləndirər və uşaqlara nümunə göstərərdi. Öz oğlu Sabir onu tərifləmədiyinə görə atasından daxilən narazı qalardı və fikrini anası Səkinə xanuma bildirərdi.

Bir gün Səkinə xanım dözməyib ərinə dedi:

– Ay kişi, niyə oğlumun düşməninə çevrilmisən, dərstdə onu saxlayıb başqalarının uşaqlarını tərifləyirsən?!

Bu hal bir neçə dəfə təkrar olundu. Onda molla Fazil tənaffüsdə arvadı Səkinə xanımı dərş keçilən otağa çağırdı və dər-si müşahidə etməyi xahiş etdi. Molla öz oğlumun oturduğu yerdə həsirin altına iri çınqıllar düzdü, Zəkinin oturduğu yerdə həsirin altına bir vərəq kağız qoydu.

Zəng içəri vuruldu. Uşaqlar otağa keçdilər. Hərə yerində oturdu. Həsirin altındakı çınqıllar Sabirin bədəninə batmağa başladı. O o tərəf-bu tərəfə çevrilir, həsirin altını yoxlamağı ağılı kəsmirdi. Zəki isə bir az oturandan sonra qəribəlik hiss edib, danışmaq üçün icazə istədi və mollaya dedi:

– Ya bu gün oturduğum yer bir təbəqə (yəni bir vərəq) yuxarı qalxıb, ya da evin tavanı bir təbəqə aşağı enib?!

Səkinə xanım qonşu uşağının fəhminə, düşüncəsinə heyran oldu, səhv etdiyini başa düşdü və dərstdən sonra ərindən üzr istədi.»

Həyat gözlənilməz hadisələrlə doludur. Qəzavü-qədənən qaçmaq olmaz. Uzun illər şad yaşayan ailəmiz 1982-ci il mayın son günündə Uzaq Şərqdən gələn qara xəbərlə matəmə qər q oldu. Hərbi xidmətdə olan qardaşım *Rəhman* bir gün əvvəl Ussuriysk şəhəri yaxınlığındakı Pokrovka qəsəbəsinin yanından axan Suyfun çayında boğulmuşdu. Mən, əmim oğlu Şirnəli və bibim oğlu Allahverdi ilə gedib meyidi üç günə gətirdik.

Bu zaman keçirdiyim hissləri, illər keçsə də, unuda bilmi-rəm və qələmə almaqda çətinlik çəkirəm. İyunun 4-də cənazə doğma kəndimizdə torpağa tapşırıldı. Rəhman ailənin sonbeşik oğlan uşağı idi. Kiçik yaşlarından qeyri adiliyi ilə seçilirdi. Çox zəkali, fərasətli, cəsəretli, inadkar və zirək idi. Səkkizillik məktəbi tərifnamə ilə başa vurdu. Bakı maliyyə-kredit texnikumu-nun mühasibat şöbəsini bitirdi. Təyinatla Volodarski adına tikış fabrikində üç ay işlədikdən sonra hərbi xidmətə getdi. İyirmi

yaşı yenicə tamam olmuşdu. Evə qayıtmağına altı ay qalmışdı... Sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Təkcə bizim kəndin adamları deyil, qonşu kəndlərin camaatı da həyətimizə toplaşmışdı. Atamdan başqa, bütün doğmalar ağlayırdı. O, böyük təmkin və səbr nümayiş etdirərək adamlara üz tutdu:

– Allaha çox şükürlər olsun, qüdrət, əzəmət, cəlal sahibi odur. Hökm onun əlindədir. Dörd il sərəsər müharibədə, odun-ələvün içində olmuşam. Gözlərimin qarşısında minlərlə günahsız insan həlak olub, qüsulsuz, kəfənsiz çöllərdə basdırılıb. Allah mənə lütf göstərdi, qorudu, sağ-salamat qayıtdım, böyük ailə sahibi oldum. Bu itki mənim üçün ulu Tanrının məsləhətidir, Ona şükür edirəm. Siz də çox sağ olun ki, dərdimə şərik olub buraya gəlmisiniz, mənə dayaq durmusunuz. Allah sizdən razı olsun...

Bütün camaat kişinin səbrinə, dözümünə mat qalmışdı. Atam hamımıza ürək-dirək verir, çətin gündə özünü itirməməyi, Allaha təvəkkül etməyi tapşırırdı. Ancaq o, deyəsən, ağır dərdini daxilinə – ürəyinə yükləmişdi. Bir ildən sonra xəstələndi, qardaşımın vəfatının iki il tamamına iki həftə qalmış, 69 yaşında dünyasını dəyişdi. Allah rəhmət eləsin.

Atamın pak şəxsiyyəti həyatım boyu mənəviyyat baxımından müqəddəs qibləgahım olub. Onun verdiyi nəsihətlər, şəxsi nümunəsi mənə həmişə düzgün yol göstərüb, daim oxumağa, öyrənməyə, çalışmağa səbrli, təmkinli, dözümlü olmağa səsləyib. Həyatda cüzi miqdarda nailiyyətlər, uğurlar əldə etməşəmsə, bunun üçün ilk növbədə ulu Tanrıya, valideynlərimə, müəllimlərimə, ibrət götürdüyüm bütün yaxşı insanlara borcluyam.

UNUDA BİLMİRƏM

İndiki kimi yadımdadır. Qırx ikinci ilin dekabr səhəri idi. Arabir qar yağırdı. Bizi növbəti döyüş gözləyirdi. Səhər tezdən Mazdok cəbhəsində hücumla keçdik. Bu döyüşdə düşmənin atdığı qumbara məni belimdən ağır yaraladı. Gözlərimi açanda özümü vəqonda gördüm. Yanımda da tibb bacısı dayanmışdı. Ləhcəsindən ukraynalı olduğunu bildim. O, mehribancasına dedi:

– Darıxmayın, elə bir ağır yaranız yoxdur. Tezliklə sağalıb cəbhəyə qayıdacaqsınız.

Məni doğma Azərbaycana yola saldılar. Bir müddət Xankəndi şəhərində müalicə olundum. 43-cü ilin yanvarında yenidən döyüşə qayıtdım. Növbəti döyüşə Novorossiysk şəhərində başladım. Şəhərin əfsanəvi Kiçik torpaq hissəsində vuruşurdum. Salyan rayonunun Sarvan kəndindən olan Hüseynəli Səmədov da mənimlə idi. Döyüşlərin birində o, bərk yaralandı. Hüseynəlini köməkləşib hərbi xəstəxanaya yola saldıq.

Hərbi hissəmiz 44-cü ilin maynadək Qara dəniz və Azov dənizi sahillərində yerləşən Taman, Temruq və Kerç şəhərlərinin faşistlərdən təmizlənməsində iştirak etdi.

... Yaxşı yadımdadır. 44-cü ilin may ayında Sevastopol şəhəri üç tərəfdən mühasirəyə alınmışdı. Ordu hissələrimiz ancaq su yolu ilə şəhərə daxil ola bilərdi. Sevastopol dəniz tərəfdən dağlarla əhatə olunmuşdur. Biz qayaların dibində özümüzə yer eləmişdik. Katerlər, motorlu qayıqlar axşamlar hərbi sursat gətirirdi. Şəhərin doqquz kilometrliyində döyüşə hazır vəziyyətdə idik.

Mayın 8-də səhər açılar-açılmaz hücum əmri aldıq. Sürünə-sürünə düşmənin səngərlərinə yaxınlaşdıq. Atəşlə faşistləri səngərlərdən qovmağa başladım. Birdən yanımda əl qumbarası partladı. Arxaya çevriləndə cəbhə yoldaşlarım Sergey Volo-

din və Aleksandr Rodinovu yerə sərilmiş halda gördüm. Lap yaxınlıqdan atılan qumbara öz işini görmüşdü.

Yüz metr getməmişdik ki, qolumda istilik hiss etdim. Yaralansam da, dayanmaq vaxtı deyildi. Mənimlə yanaşı gedən gürcü dostum İsaq İçkididze (o məndən xeyli yaşlı idi) elə bil aslana dönmüşdü. Bütün gücümüzü toplayıb dağın ətəyi ilə qaçan 8 faşistin qabağını kəsdik və onları tərkisilah etdik. Əsirləri qərgaha gətirdik. Buna görə ikimizi də «Qırmızı ulduz» ordeni ilə təltif etdilər.

Sevastopol şəhəri azad olunduqdan sonra hərbi hissəmiz Odessanı və Dnestr çayının ətrafının faşistlərdən təmizlənməsində iştirak etdi...

Qəlblərə sevinc, gözlərə nur gətirən, minlərlə igidin qanı bahasına əldə edilən qələbə sorağını Bolqarıstanın gözəl Varna şəhərində eşitdik. Sevindiyimizdən bir-birimizi qucaqlayıb öpürdük. Gözlərimizdən sevinc yaşı axırdı.

O günlərdən otuz il keçir. Düz otuz ildir ki, davadan söhbət gedir. Hər dəfə həlak olmuş dostlarımı yada salanda onların əziz xatirəsi ürəyimi sızıldadır. Nə qədər çalışırsam, müharibənin acı dəhşətlərini unuda bilmirəm.

Hüseyn Aslanov
Böyük Vətən müharibəsi veteranı,
Anzolu kənd sakini.
«Bolluq uğrunda» qəzeti, 01.03,1975-ci il

XEYİRXAHLIQ MÜCƏSSƏMƏSİ

İnsan yaşlaşdıqca, kamillik mərtəbələri ilə ucaldıqca keçmiş günlər barədə tez-tez fikirləşir, xəyala dalır. Bu zaman gözləri qarşısında xeyirxah insanlar canlanır və daxilində belə qənaətə gəlir ki, yaxşı adamlar olmasaydı, həyat dəyərsiz olardı, boş və mənasız görünərdi.

Yaşadığı dövrdə münasibətdə olduğu insanların, onu tanıyanların ürəyində yer almış, onların məhəbbətini qazanmış adamlardan biri də əmim Məşədi Qulam Kərbəlayı İbrahim oğludur. Olduqca əməksevər, sadə, səmimi,

mehriban, daim üzügülər olan bu şəxs paklıq, səmimiyyət mücəssəməsi idi.

Atamdan yaşca 11 il kiçik olan Məşədi Qulam ömrü böyük qardaşını atası yerində bildi, hər bir işində ondan məsləhət aldı, hörmətini saxladı. Tale elə gətirmişdi ki, on iki yaşında atasını itirmişdi. Uşaqlığı və gənliyi ağır illərə təsadüf etmişdi. Təhsil ala bilməmişdi. Onun ömür payına sadə əməklə məşğul olmaq, fəhləlik düşmüşdü. Əllinci illərdə Bakıya gəlmişdi. Uzun illər İkinci təkrarmetal zavodunda işləmişdi. Əməksevər-

liyi, işgüzarlığı, xeyirxahlığı ona hörmət qazandırmışdı, el içində başını uca eləmişdi. Zavodun «Şərəf lövhəsi»ndə şəkli yer almışdı.

Məşədi Qulam 1952-ci ildə evləndi, kəndimizin zəhmətkeş insanlarından biri olan Nəcəfəli kişinin kiçik qızı Vəskinə xanımla ailə həyatı qurdu. Xanəndənin onun toyunda bəy tərifi zamanı arzuladığı «yeddi oğul» İlahi tərəfindən eşidilmişdi. Qadır Allah bu mehriban ailəyə yeddi oğul, üç qız bəxş eləmişdi. Əslində Qulam kişinin ailəsinin üzvləri lap çox idi. Hər gün süfrəsinin ətrafında 15-20 adam oturardı. Bakının Cermet qəsəbəsində olan həyət evləri həmişə qonaq-qaralı olardı. Şəhərə oxumağa, işləməyə gələn bütün doğmaların övladları buraya üz tutardı. Qulam kişi də, Vəskinə xanım da gələnləri mehribanlıqla qarşılayır, imkanları daxilində hamının qayğısına qalırdılar. Bu ev təkcə doğmaların deyil, şəhərdə qalmağa yer tapmayan həmkəndlilərin də ümid yeri idi. Ulu Tanrı qonaqpərvərliklərinə görə süfrələrini həmişə bol və bərəkətli etmişdi.

Allaha min-min şükürlər olsun ki, qohum-əqrəbalarımız çoxdur. Hamı ilə münasibətlərimiz həmişə yaxşı olub. Ancaq etiraf edirəm ki, üç nəfərin evində özümüzü çox sərbəst aparmışıq, öz ocağımızdakı kimi hiss etmişik. Onlardan birincisi Məşədi Qulamin evidir. Onun uşaqları da bizə o qədər mehriban olublar ki, onlara bacı-qardaş kimi baxmışıq.

Atamın əmisi oğlu Kərbəlayı Həmdullanın evi də bizə həmişə doğmadan-doğma olub. Onun həyat yoldaşı Ağabəyim xanım anamın əmisi qızıdır. Uşaq yaşlarından bizi bu evdə mehribanlıqla qarşılayıblar və həmin doğmalığ bu gün də davam edir.

Kərbəlayı Həmdulla həm də ziyarət yoldaşımıdır. 1991-ci ildə onunla İrənin Qum və Məşhəd şəhərlərindəki müqəddəs məkanları birgə ziyarət etmişik. Güclü fəhmi var. Olduqca dəqiq adamdır. İlk gənclik illərindən ulu Tanrıya ibadət edən kişidir. Oğlanları ali təhsillidir. Nəvələri ali məktəbdə oxuyur. Ömrünün 78-ci baharını yaşayır.

Üçüncü doğma məkan rəhmətlik Fatma bibimin evi olub. Bibim çox yaxşı adam idi. Bizə ana nəvazişi göstərərdi. Ancaq əri rəhmətli Əbülfəz kişi ondan da mehriban idi. Tez-tez bizə gələrdi. Sinəsi nağıl, əfsanə, rəvayət, bayatı, bir sözlə maraqlı söhbətlərlə dolu idi. Onun hər gəlişi evimizdə toy-bayrama çevrilərdi. Bütün qonşular bizə yığışar, bu müdrik şəxsə qulaq asmaqdan doymazdılar...

Əmim Qulam Allah adamı idi. Tanrıya sonsuz məhəbbət bəsləyirdi. Qadir Allah da onun qəlbində bütün insanlara sevgi oyatmışdı. Hər bir işində ümidini Allaha bağlayırdı, Ona təvəkkül edirdi. İlk gənclik illərindən ömrünün son anlarına kimi İslam dininin vacib əməllərini böyük səylə yerinə yetirməyə çalışırdı. Sübh namazını avazla qılardı. İnsan ona qulaq asmaqdan doymaz, özünü qeyri-adi aləmdə hiss edərdi. Namazdan sonra dua eləməkdən yorulmazdı. Üzündə İlahi nuru vardı. Hamı ilə mehriban dolanırdı. İnsanlara yaxşılıq etməkdən həzz alırdı. Məclislərdə İslam dini ilə bağlı eşitdiyi hədislər yaddaşına həkk olunmuşdu. «Qurani-Kərim»in «Yasin» surəsini əzbər oxuyurdu.

Məşədi Qulam müqəddəs şəxsiyyətlərin, haqq, ədalət, din yolunda canlarını fəda etmiş Kərbəla şəhidlərinin aşıqlərindən və təbliğçilərindən biri idi. Hər il məhərrəm ayında evində təkyə qurar, Aşura mərasimini əzadarlıqla yad edərdi. Bütün qohumlar, qonşular, həmkəndliləri onun evinə yığışar, mərsiyə oxuyar, çağırdığı mollaların söhbətlərinə qulaq asardılar. Ömrünün axırına kimi evində məhərrəm ayında İmam Hüseyinə, həzrət Abbasa, bütün Kərbəla şəhidlərinə ehsanlar verdi. Son dövrlərdə Bakıya dini təhsil almağa gələn gəncləri oxumağa həvəsləndirir, onlara maddi cəhətdən kömək göstərirdi. Qohumlara, qonşulara hüüzür düşdükdə orada yaxından iştirak edir, maddi və mənəvi tərəfdən dayaq dururdu.

Məşədi Qulam doğma torpağa, elinə bağlı bir adam idi. Heç vaxt böyüyüb boya-başa çatdığı kəndini unutmur, xeyir-şər məclislərinin əksəriyyətində iştirak edirdi. 1987-ci il Lerikin

Nisli kəndindən Anzoluya beş kilometr məsafədən sıldırım yerlərdən yol çəkmək istəyəndə Məşədi Qulam qabağa düşdü, özü hamıdan artıq pul verməklə həmkəndlilərindən də xeyli vəsait yığdı, kəndə yolladı. Bu gün rahatlıqla həmin yoldan istifadə edənlər digər səbəbkarlarla yanaşı, onun pak ruhuna da dualar oxuyur, hörmətlə yad edirlər. Çünki xeyirxahlıq heç vaxt itmir, İlahi dərgahında, insanların yaddaşında hesaba alınır.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazananda ən çox sevinənlərdən biri də əmim oldu. Çünki ölkə istiqlaliyyət əldə etmiş, sərhədlər açılmış, müsəlman ölkələrindəki müqəddəs ziyarətkahlara olan qadağalar aradan götürülmüşdü. O, 1992-ci ildə Bakı–Tehran təyyarə reysinin ilk sərnişinlərindən oldu, Azərbaycan Televiziyasına müsahibə verdi. Qulam kişi böyük oğlu Şirnəli, həyat yoldaşı Vəskinə xanım ilə İranın Məşhəd şəhərində yerləşən səkkizinci imamımız İmam Rzanın pak hərəmini ziyarət etdilər və müsəlmanlar üçün əziz sayılan «məşədi» titulu qazandılar.

Dünya həyatı heç kim üçün daimi deyil. Məşədi Qulam 1997-ci il iyun ayının 21-də müvəqqəti dünyadan əbədiyyət aləminə halallıqla qovuşdu. Allah rəhmət eləsin.

O insan xoşbəxtidir ki, övladları düz yoldadır, valideynlərinin hörmətli adlarının üzərinə şərəf gətirir, onların yolunu davam etdirməyə səy edirlər. Bu mənada Məşədi Qulamin uşaqlarının hamısı xoşbəxt ailə sahibidir və atalarına layiq övlad olmağa çalışırlar.

«BAXIR GƏLƏCƏYƏ, BAXIR FƏRƏHLƏ»

*Müəllimlik müqəddəs bir sənətdir həyatda,
Müəllimin hər sözü həqiqətdir həyatda,*

S.Rüstəm

Ulu Tanrı hər kəsə bir tale yolu qismət edir. Elxan müəllimin payına sənətlərin ən şərəflisi – müəllimlik peşəsi düşüb. O, fitrətən müəllim yaranmışdır. Güclü fəhm, dərin bilik, böyük səbr və yüksək hümanizm hələ orta məktəb illərində onda cəmlənmişdi. Ona görə də həmyaşlıları, aşağı siniflərdə oxuyan uşaqlar məsələ və misalların həllində, bəzi suallara cavab tapmaqda çətinlik çəkəndə bir-birinə dəyərtilər:

– Elxan hər şeyi bilir və bildiklərini adama izah edib yaxşı başa salır. Onun yanına gedək, hər şeyi bizə öyrədər

O vaxtlardan uzun illər keçsə də, uşaqlıq xatirələri indi tez-tez yada salınır. Elxan Ağayev 1961-ci ildə Çayrud orta məktəbini yüksək qiymətlərlə bitirdi. Bir il istehsalatda çalışdı. 1962-ci ildə sənədlərini ali məktəblərimizin flaqmanı ADU-ya (indiki BDU) verdi. Qəbul imtahanları uğurla başa çatdı. Elxan əlində tələbə bileti ilə qayıtdı. Qohumlar, dostlar onu təbrik etdilər.

Qaynar tələbəlik illəri başladı. Arada hərbi xidmətdə oldu və 1970-ci ildə kimya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirdi. Diplom rəhbəri professor İ.Səttarzadə ona universitetdə qalıb işləməyi təklif etdi. Çünki Elxanı tələbəlik illərindən yaxşı tanıyırdı. Tələbə elmi cəmiyyətinin ən fəal üzvlərindən biri kimi elmi potensialına daha çox inanırdı.

«Duvannı dəniz neftinin optiki aktivliyi və başqa – fiziki–kimyəvi sabitlərinin təyini» mövzusunda yazdığı ilk elmi məqaləsi xoşuna gəlmişdi. Professor həmin məqaləni ADU-nun «Elmi əsərləri»ndə (kimya seriyası) oxumuşdu. Lakin Elxan professorun təklifini qəbul etmədi, doğma rayona qayıtdı. Lərikdə kimya müəllimlərinə ehtiyac çox idi.

Elxan Ağayev 1970-ci ildən Anzolu kənd əsas məktəbində kimya-biologiya fənlərini tədris edib. Məktəb kollektivi, kənd ictimaiyyəti, rayon müəllimləri arasında böyük nüfuza malikdir. Bu hörməti peşəsinə məhəbbəti, əməksevərliyi, təvazökarlığı, səmimiyyəti ilə qazanmışdır. O, mövcud elmi-metodik ədəbiyyatı müntəzəm oxuyur, nəzəri müddəaları təcrübədə yoxlayır, həmişə öz işini günün tələbləri səviyyəsində qurmağa çalışır. Fəndaxili və fənlərarası əlaqənin imkanlarını diqqət mərkəzində saxlayır. Təlimdə texnologiyalardan və interaktiv metodlardan bacarıqla istifadə edir. Müasir dərslər barədə söhbət düşəndə deyir:

– Müasir dərslər ənənəvi təlim üsullarının üstün cəhətlərini saxlamaqla tədris prosesinə kompleks yanaşmaq deməkdir. Dərsin intensivliyi yalnız bu yolla təmin edilməlidir. Müəllim axtarıcı, yarıradıcı olmalıdır. Axtarıcılıq həmişə nə isə yeni bir şey meydana çıxarır. Böyük kimyaçı D.İ.Mendeleyev də müəllim işlədiyi dövrdə öyrətmək üzərində düşünə-düşünə dövrü qanunu kəşf etdi.

O, təlimdə əyaniliyi yüksək qiymətləndirir. Qazandığı təcrübə ilə əlaqədar metodbirləşmə yığıncaqlarında, respublika elmi-praktik konfranslarında, pedoqoji mühazirələrdə məruzələrlə çıxış etmişdir.

«Kimya dərslərində şagirdlərin idrak nəzəriyyəsi məsələləri ilə tanış edilməsi» adlı dərin elmi məzmunlu məqaləsi 1978-ci ildə «Kimya və biologiya tədrisi» jurnalında çap olunmuşdur. E.Ağayev rayonda keçirilən kimya olimpiadasının təşkilat komitəsinin üzvüdür. Onun şagirdləri dəfələrlə respublika olimpiadasının iştirakçısı olublar.

Hər bir müəllim həyatda ilk növbədə şagirdləri ilə tanınır.

Şagirdlərinin uğuru həmişə onu sevindirmişdir. Onların arasında həkim, müəllim, mühəndis, hüquqşünas və digər peşə sahibləri vardır. Anzolu kənd əsas məktəbində çalışan müəllimlərin yarısı onun yetirmələridir. Hər dəfə bayramlar yaxınlaşanda Elxan müəllimin ünvanına çoxlu təbrik teleqramları gəlir.

Elxan müəllimin əməyi dövlətimiz tərəfindən layiqincə qiymətləndirilib. Attestasiya zamanı 1988-ci ildə ona «Metodist müəllim», 1994-cü ildə isə «Ali kateqoriyalı müəllim» adları verilmişdir. Ən böyük mükafat isə xalqın ona məhəbbət və ehtiramıdır. O, xoşbəxt insandır. Allah-Taala ona xoş xasiyyətlər bəxş etmişdir. Halallıq və düzlük bir şəxsiyyət kimi onun əsas meyarıdır.

E. Ağayev mehriban və səmimi bir ailənin başçısıdır. Altı övlad, dörd nəvə sahibidir. Böyük oğlu Ətrail həkimdir, Lerik Rayon Mərkəzi Xəstəxanasında işləyir. Onun şəfalı əlləri neçə-neçə insanı həyata qaytarmışdır. Hippokrat andına sadıq olan həkim ona pənah gətirən xəstələrə şəfa bəxş edir, atasının şərəfi üzərinə şərəf gətirir.

Bu yaxınlarda Elxan müəllimin 60 yaşı tamam olur. O, ömrünün müdriklik dövrünə qədəm qoyur. Pədoqoji kollektivimiz adından onu ürəkdən təbrik edir, ona uzun ömür, cansağlığı arzulayır, təlim-tərbiyə sahəsində yeni-yeni uğurlar diləyirik.

«Lerik» qəzeti 19.11 2005

***

Pak qəlblə insan olan Elxan müəllimin həyatında 2006-cı ildə daha bir əlamətdar hadisə baş vermişdir. O, Kəbə ziyarətində olmuş, müqəddəs «hacı» titulu qazanmışdır. Son illərdə ilahi kitab «Quran»ın orijinalını oxumağı öyrənmiş, vaxtının çox hissəsini ibadətə sərf etməyə başlamışdır. Allah ziyarətini və ibadətini qəbul eləsin!

İTKƏN İŞTƏ DƏDƏKÜ

Çımı moə pə səyd Şirinbəq çı səyd Hociəğə zoəy bə. Əv çı dınyoo cıvon şə. Xıdo əyən, əçəy cəddiən rəhmət bı-kə. Səyd Şirinbəq ve şınəzıvon, zərofətçı, sıxanvərzə merde bə. Az əğıl biyədə əçəy tay-tuşonku çəy barədə ve çokə sıxanonım məsə. Əv ve rıkinə odəmonən deştə dəqərinə sıxani nam əkəybən. Əv çı Rəhimə mamu xalə zoəy bə. Çəyən çokə lətifonij bə, çəvonədə dı qılə bo azizə handəkəson bə gələm səydəm.

Sıxan bəka, əncəx kuyej bəni

Şirinbəqə dədə Değədə qıləy tanışij bə, in odəmi dəy dustyəti kardej pidə. Bəçəy qorə əy ruji bəştə kə gənəğ vanq kardedə. Dədə bə merdi kə şedə, dı ruj vəyo mandə.

Merdi ıştə jeni dastədəj girij nibən, jen bə şuyə bevə-cə sıxan əkəybən, in merdən xəcolət əkəşiybən. Şirinbəqə dədə əcəy xəcoləti peqətero bəy dılvandi doydə, votedə:

– Boli, ıştı jen ve çokə jene, çəmənki rıkın biyədə əməni kuyedə.

Değijə merd votedə:

– Ne şınə bo, sə-sıxan bəka, diyman bədo, odəmi xıdoje hest, kuyej bəni.

Sıpon iski ədəym

İ ruj Şirinbəqə dədə deştə pə de Hociəğə dədə və Zuyəne bən şedə. Hociəğə dədə sıə rişə merde bə, bəştə rişi xıynə ənəybən. Əv bə aspi peniştəybən, əçəy zoə Şirinbəqən dümədə omedəbən.

Nezə diyo dəvardiyədə çı di ohilon de sirə məydonədə niştənbən. Çımonədə qıləy votədə:

– Az ıse bə Şirinbəgi pəbəraşiyem, votlandən əv sıxanvərze, hələ bunum bəmi cəvob zındə doy.

Çımon ağılmandə sıprış votədə:

– Tam bijən, iştə gələti bıke, əməni bədoj biyabrü kay, əv sıxani jıyo mandə zoə ni.

Əncəx ə merd bə sıprışı votəy quş doydəni, Şirinbəq nez biyədə votədə:

– Zə Şirinbəq, voçij nəvedə, çığın qıləy rıvos dəvardə, əçəy gıçədə qıləy suk hestbe.

Şirinbəq zındə bəçəy pən pəraşyedə. İştə holi dəğişkardəni, dasti diroz kardə bə niştə piyəmerdon tərəf, votədə:

– Tini noinsoboj, çı kopəkə sıpono iski ədəym, suki eyəğandim.

ÇƏMƏ RƏHİMƏ MAMU

Çəmə Rəhimə mamu Anzulu hürmətinə merdonədə qıləybe. Əv kam qəp əjəni, əncəx çəy ha sıxanədə qıləy yolə mənə əbi. Əçəy kə si sor (1934-1964) çəmə di məktəb bə. Əmə əğlətiyədə əçəy kədəmon dərs qətə. Hərdəm bəmə gəribə sıvalon ədəy. Ve zəhmətkəşə merd be. Pəs ve niğə ədəy, yeralmə əkaştı. Deştə gəzənci ha sor qıləy xolçə əstəni. Ço qılə jenij vabe. Oxinnə jenədəj dı qılə əğılıj bəbe. Əv 1964-ci sori pozi bə rəhmət şe. Əçəy çokə sıxanonij, lətifonij heste. Çə lətifono dı qılə bo şıməro nıvıştəm, bahandən, ləzzət bıbən.

Az tni vindəm, tunən vindəj?

Rəhimə mamu jeni bo pəlos bofte toğij rıştəbe. Əy toğij bə hamsiyədiş barde, bə Pəri xaləj doy ki, bayro pəlos bıbovtı. Pəri xalə bofte həxij dəy gıymət karde, bəy votje:

– Vist ruji bədiqə boyj, ıstə pəlosi bıbəyj.

Vaxt təmom bedə. Rəhimə mamu bo pəlosi varde şedə. Pəri xalə pəlosi okardə. Rəhimə mamu vində xalə çı toğədəj peqətə, pəlosij vıjqə boftə, çı dimo ə dim çiydə. Bəçəy qorə pəlosi tiki rost kardə, ıstə çı Pəri xalə arədə qət-də, votedə:

– Pəri hovə, az tını vindəm, tınən vindəj.

Oqardiyədə pebəqətem.

İ ruj Rəhimə mamu bə Lik şedəbən. Əv omedə bə Canqəmiyoni di rəsedə. Dükoni va dəvardiyədə cohilə əğlon bə Rəhimə mamu pəraşyedən, siredən. Dükonçi Pizoən bəvon umuj bedə.

Rəhimə mamu votedə:

– Zə Rizo, bə dükon boy, tikəy deti alver bıkəm.

Rizo bə dükon omedə. Rəhimə mamu gənd, pısok, nemık doydə kəşe, çit doydə pəmuyə, peşıən çay, sobun doydə vay, ın şeyon həmə doydə hisob kay, sivi çə mənot pul kardə.

Rəhimə mamu bə Rizo votedə:

– Zə ı sə qıləy kisə biyə, çımı şeyon bınə bəçəy dilə. Az bə Likim şedəm. Oqardiyədə ıstı puli bədom, ıstə şeyon pebəqətem, bəbardem.

Rəhimə mamu oqardiyədə de coroy şedə, bə Canqəmiyon qardəni.

Rizo i haftə çaş kardə, Rəhimə mamu omedəni. Rizo bə sə dəşdə ki, bə pəraşye qorış Rəhimə mamu ıstə əvəzj sə, əvij bə dast dəğandə.

KƏNDİMİZİN ZİYALILARI

Hələ yanır çırağı...

Həyatı haqqında bunları bilirəm: Anzoluda dünyaya göz açıb – Hüseyn kişinin ailəsində. Uşaqlığını kənddə keçirib. Məktəbin ilk pillələrinə orada qalxıb, sonra S.M.Kirov adına ADU-nun filologiya fakültəsini bitirib. Ali məktəbdə oxuya-oxuya pedaqoji sahədə çalışıb. Əvvəl Rəzgövda, sonra isə doğma kəndində.

Bayraməli müəllimlə ilk görüşümü unutsam da, o, yaddaşında qabiliyyətli, hazırcavab, təmkinli bir insan kimi qalıb. Hər dəfə görüşəndə o, doğma dilimizin ana laylası, el bayatıları qədər şirinliyindən, klassiklərimizin sənətkarlığından vəcdlə danışır. Hiss edirsən ki, bədii fikir tariximizin saz və söz ustalarını da gənc nəsələ beləcə həvəslə öyrədir.

Şehrli uşaq qəlbini ələ almaq, onu nikbin arzular yuvasına çevirə bilmək müəllim əməyinin ziynətidir. Xoşbəxtdir o müəllim ki, sinif otaqlarında «bəlkə Magellan qədər yol getməsinə» baxmayaraq, gənc nəslin tərbiyəsi yolunda ömrünü şam kimi əridir, pərvanə tək onun başına dolanır.

Müəllim şagirdlərinin gələcəkdə layiqli adamlar olub ictimai həyata atılması üçün çalışır. Əlinə jurnal alıb sinfə girdiyi ilk gündən Bayraməli müəllim də bu istəklə, bu məqsədlə yaşamış, elin gözündə ucalmışdır. O, yaradıcıdır, bütün dərslərini yenilik hissi ilə keçir, rəngarəng qurur. Şablon üsulları sevmir. Uşaqların səhv danışması onu qorxutmur. Təki onlar bir-birinin fikirini təkrarlamasınlar. Bacarıqlı ədəbiyyat müəllimi əyani, texniki vasitələrin tətbiqinə geniş yer verir. Dərsə verilən müasir tələblərə əməl edir. Təlim prosesində onun məramı budur ki, şagirdlərin təfəkkürü inkişaf edib cilalansın.

Bayraməli müəllim uşaqların yazılı və şifahi nitqini inkişaf etdirmək üçün yaradıcı yazılardan, şifahi jurnallardan, sinif-dənxaric və məktəbdənkənar tədbirlərdən səmərəli istifadə edir. O, şagirdlərin köməyi ilə ədəbiyyat kabinetini təşkil etmişdir.

Anzolu səkkizillik məktəbinin direktoru Qəzənfər Babayev onun haqqında iftixarla danışır:

– Əməksevərliyi onu kollektivdə mehriban edib. Həmişə dərslərini elmi-metodik cəhətdən yüksək səviyyədə qurur. Yaradıcı işləməyi sevir. İkiilliksiz işlədiyinə görə şəkli rayon xalq maarif şöbəsindəki «Şərəf lövhəsi»nə vurulub.

Bayraməli Aslanov tez-tez «Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi» jurnalında metodik yazılarla çıxış edir, qazandığı qabaqcıl təcrübə ilə həmkarlarını tanıyır.

O, yorulmaq bilmədən işləyir, boş vaxtlarında gah yoldaşlarına məsləhət verir, gah məktəb fənn metodbirləşməsinin planını tərtib edir, gah da sabahkı dərsləri hazırlamaq üçün müvafiq ədəbiyyat üzərində çalışır. Çox vaxt gecədən xeyli keçənə qədər evlərində işıq sönmür. O, şagird yazıları üzərində düşünür. Hər yazıda sabaha addımlayan məktəblilərin yolunu fikrinin ziyanı ilə nurlandırır. Şairin dediyi kimi:

Hələ yanır çırağı,
Evində müəllimin.
Bəlkə dünən yazdığın,
Yazına baxır sənin...

Bəli, rahatlığını gözəl fikirlər «ovuna» çıxmaqda tapan Bayraməli Aslanov ömrünün günlərini beləcə mənalı keçirir.

AKİF RZAYEV
«Bolluq uğrunda» qəzeti, 08.12.1977

CIĞIRLAR KƏSƏ DEYİL

Müəllim, Məhəmməd Füzulinin lirikasından böyük ürək yangısı ilə danışırdı. Danışa-danışa sifəti tutqunlaşır, üz-gözü kədərli bir ifadə alırdı. Bu kədər adi kədər deyildi. Böyük şairin yaradıcılığından doğan bəşəri kədər idi ki, cavan müəllimin canına, qanına hopmuşdu. Misra-misra ətrafa yayılır, sanki sinif otağına sığmaq istəmirdi.

Nə yanar kimsə mənə atəşi-dildən özgə,
Nə açar kimsə qapım badi-səbadan qeyri!..

Hamı susmuşdu. Bayram müəllim elə bil başqa bir dünyaya çəkilmişdi. Füzuli dünyasıydı bu dünya. Hansı ki, uşaqlar üçün kəşf eləmişdi onu. Bu kəşfin böyüklüyünü uşaqlar get-gedə daha çox hiss eləməyə başlamışdılar. Hiss eləyə-eləyə də ov-sunundan yaxa qurtara bilmirdilər.

Bir neçə gündən sonra səkkizinci sinfin şagirdləri «Məhəmməd Füzulinin lirikası» mövzusunda inşa yazdılar. Bu yazı təkcə yoxlama xarakteri daşmırdı. Şagirdlərin nəzəri imkanları barədə fənn müəllimində tam təsəvvür yaradacaqdı. «Uşaqlar, sadə, aydın cümlələrlə fikrinizi ifadə edin. Mümkün qədər ərəb, fars mənşəli sözlərdən qaçın. Axı hamı orijinal, tam novator bir şair barədə təzə söz deməyə çalışmalıdır» – deyərək Bayram müəllim məsləhətindən də qalmırdı. Sonra qollarını çarpazlayıb ani olaraq fikrə gedirdi. Kim bilirdi... bəlkə də bu zaman şagird olmaq istəyi xəyalından keçirdi...

Sinif yoxlama sınağından əsasən uğurla çıxdı. Düzdür «5» alanların sayı çox deyildi. Cəmi 2-3 nəfərdir. Ancaq şagirdlərin əksəriyyəti Şərqi ən böyük lirik şairi barədə dolğun təsəvvürə malik idi. Bunu inşa yazılarının məzmunu da aydın göstərirdi.

Bayram Aslanov 1967-ci ildə Lerik rayonunun ucqar dağ kəndlərinin birində – Anzoluda pedoqoji fəaliyyətə başlayıb. O günləri xatırlayan gənc müəllim deyir:

– Əlimdə sinif jurnalı ilk dəfə qapıdan içəri girəndə hansı hisslər keçirdiyimi indi də xatırlaya bilmirəm. Bircə o təsəvvürümdədir ki, neçə-neçə şagird gözü üzümə zillənmişdi. O baxışlardan yayınmaq çətin idi. Ən adi hərəkətlərimə belə, göz qoyurdular. Sıxılmamalı, özümü itirməməli idim. Çünki sonrakı uğurlarım üçün özül, başlanğıc ilk dərsdən qoyulmalıydı. Xoşbəxtlikdən birinci dərs istədiyim kimi keçdi. Başlıcası, sinfi ələ ala bilmişdim.

Aylar ötüb, illər keçib. Bayram müllimin qayğıları günbəgün artıb, çoxalıb. Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərinin tədrisi ilə əlaqədar qabaqcıl pedoqoqların təcrübəsini ümumiləşdirib işdə tətbiq edib.

Məktəbin direktoru Telman Ağayev deyir ki, Bayram müəllim həmişə axtarışdadır. O, fənnini təkcə yüksək səviyyədə tədris etməklə kifayətlənmir, şagirdlərə qarşı çox tələbkardır.

Kiçik haşiyə. Bayram müəllimin dediklərindən:

– Orta məktəbdə oxuyurdum. Sinfimizdə dil və ədəbiyyatı tədris edən müəllim həqiqətən savadlıydı. Fənnini sevdire bilirdi. Kifayət qədər tələbkar idi. Uşaqlar keçmiş mövzuya nə dərəcədə yiyələniblər? Hə üçün filankəs dərsə hazırlıqsız gəlib? Bu sualların cavabları onu hər gün düşündürür, narahat edir. Belə bir tələbkarlıq sinfimizdə müəyyən qədər sərbəstlik, xoş əhval-ruhiyyə yaratmışdı. 13-14 illik pedoqoji təcrübəm imkan verir ki, indi müasir dərs barədə bəzi mülahizələr yürüdüm. Biz günbəgün, aybay qabağa gedirik. 15-16 il bundan əvvəlki uşaqla indiki uşaq arasında xeyli fərq var. Düşüncə tərzində, həyata baxışında və s. Müəllim dərs keçərkən bütün bunları nəzərə almalıdır və mülahizələriylə şagirdi inandırmalıdır. Əgər inam hissi olmasa, ən mahir pedoqoq belə, uşaqdan istədiyini tələb eləyə bilməz.

Müəllim vaxtından, zamanından asılı olmayaraq həmişə yol göstərən ulduz olub. Bu nüfuzu, böyüklüyü indiki zamanda necə qazanmaq olar? Əvvəla, müəllim tədris etdiyi fənni gözəl bilməlidir. Necə deyərlər, gözəl bilmək, sevmək hələ azdır. O,

dərs prosesində təlimin müasir üsullarından bacarıqla istifadə etməyə çalışmalıdır.

Bayram müəllim ədəbiyyat və dil dərslərini həmişə canlı qurur. Əyani vəsaitlərdən, təlimin texniki vasitələrindən bacarıqla istifadə edir. O, bir neçə dəfə respublika Pədoqoji Cəmiyyətinin pul mükafatına layiq görülüb.

1978-ci ildə gənc müəllimin həyatında daha bir uğurlu hadisə baş verib. Respublika Attestasiya Komissiyası ona Baş müəllim adı verib. Elə həmin il Bayram müəllimə Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayında iştirak etmək səadəti nəşib olub.

Bayram Aslanov Azərbaycan dilinin tədrisinə aid neçə-neçə elmi-metodik məqalənin müəllifidir. Həmin məqalələr respublika mətbuatında, tədris jurnallarında nəşr olunub. Elmi dəyərinə, sanballığına görə müəllifin adına hörmət gətirib. Əbəs yerə deyil ki, 1979-cu ildə onun qabaqcıl təcrübəsi ümumiləşdirilib, çap etdirilib, rayon müəllimləri arasında yayılıb.

...Hər gün səhər tezdən ensiz dar cıgırla bir nəfər tələsə-tələsə irəliləyir. Əlində gündəlik və qəzet tutub. Bu ciddi baxışlı, narahat görkəmli müəllim kənd sakinlərinə yaxşı tanışdır. O, adətən məktəbə hamıdan tez gəlir. «Evdə tab gətirə bilmirəm» – deyir. Sonra səhər zənginin sədaları altında əlində sinif jurnalı və gündəlik fənn kabinetinə keçir.

Sonra isə... sonra isə dərsə başlayır. Hərgünkü söhbətin məbədi, davamı başlanır. Bitib-tükənmək bilməyəcək. Bayram müəllim otaqda var-gəl edəcək. Heyran-heyran yetişdirmələrini dinləyəcək. Mübahisələrini kəsmək üçün özü söhbətə qarışmalı olacaq. Sonra yadına şair Musa Yaqubun müəllim haqqında yazdığı şeirin bir bəndi düşəcək:

Deməyin keçdiyi cıgırlar kəsə,
Otaqda başlayıb, otaqda bitər.
Əlli il sinifdə var-gəl edibsə,
Bəlkə də yol gedib Magellan qədər.

AĞACƏFƏR HƏSƏHOV
«Azərbaycan müəllimi», 19.09.1980

ŞƏRƏFLİ YOLUN YOLÇUSU

1992-ci ildə «İlin ən qabaqcıl müəllimi» müsabiqəsinin Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimləri üzrə respublika turu Bakıdakı 45 saylı məktəbdə keçirildi. Komissiyanın sədri mərhum professor Əziz Əfəndizadə idi. Özünün orijinal fikirləri, obyektivliyi və prinsipiallığı ilə tanınan professor bu dəfə də çoxları üçün qərribə və gözlənilməz bir təklif irəli sürdü. «Müsabiqədə iştirak edən müəllimin neçənci sinifdə hansı mövzunu tədris edəcəyi, dərse 5 dəqiqə qalmış elan edilsin...» Bu, iki məqsəd güdürdü: əvvəla, müəllimin istənilən situasiyadan məharətlə çıxmaq qabiliyyəti yoxlanılırdı. İkinci də həmişə özünü göstərən süniliyin və subyektivliyin qarşısı alınırdı. Belə ki, mövzunu və sinfi əvvəlcədən təyin edən müəllim günlərlə ona hazırlaşır, hazır ssenari əsasında məşq edirdi. Çox vaxt müəllim bu işdə təkcə öz məharətindən yox, həm də yol tapdığı metodlardan da «bəhrələnirdi» (Belə hallar indi də baş verir).

Komissiyanın üzvləri (A.Babayev, S.Rüstəmov və B.Abbasov) təklifə tərəfdar çıxdılar. Müsabiqə iştirakçılarının çoxu belə orijinal, həm də çox çətin şərtlə razılaşmadı, hərə bir bəhanə ilə dərse girməkdən imtina etdi. Ancaq cəsarətliyə də tapıldı. Bunlardan biri də ucqar dağ rayonu Lerikdən gəlmiş Bayraməli Aslanov idi: VI sinifdə «Əvəzlik» mövzusu üzrə dərslər dedi və komissiya üzvlərinin yekdil rəyində əsasən 2-ci yerə layiq görüldü. (Birinci yeri tutan olmadı). Bu söhbəti professor Ə.Əfəndizadənin özündən eşitmişdim. O vaxt Elmi Tədqiqat Pedoqoji Elmlər İnstitutunda (indiki Təhsil Problemləri İnstitutu) Ə.Əfəndizadənin rəhbərlik etdiyi «Azərbaycan dilinin tədrisi şöbəsi»ndə işləyirdim. Müsabiqədən şöbəyə qayıdan professor,

B.Aslanovu tərifləyir, onun haqqında ürək dolusu danışdı. Məndə maraq yarandı. Axı şöbə müdirimiz çox tələbkar adam idi və hər kəsi tərifləyən də deyildi.

Yaxından tanış olaq: Bayraməli Aslanov 1948-ci ildə Lerik rayonunun Anzolu kəndində anadan olub. Orta məktəbi bitirəndə arzusu şərqşünas olmaq idi. Ancaq qəbul imtahanlarında yüksək bal toplasa da müsabiqədən keçmədi (1965). Növbəti il ADU-nun (indi BDU) filologiya fakültəsinin qiyabi şöbəsinə daxil oldu. 1967-ci ildən doğma kəndi Anzoludakı əsas məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənlərini tədris edir. 1978-ci ildə “Baş müəllim”, 1988-ci ildə “Metodist müəllim”, 1994-cü ildə isə “Ali kateqoriyalı müəllim” adlarını qazandı. 1987-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayına nümayəndə seçildi. 1979-cu ildə «SSRİ maarif əlaçısı», 1981-ci ildə «Azərbaycan Respublikasının maarif əlaçısı» adlarına layiq görüldü. 1986-cı ildə «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif edildi. Bunlar çox yaxşıdır, bacarıqlı, zəhmətkeş müəllimin əməyinə verilən layiqli qiymətlərdir. Ancaq B.Aslanov özü ömür yolunun ən xoş anları haqqında belə deyir: «1998-ci ildə ailə üzvlərim 50 illik yubileyimi keçirmək istəyirdilər. Tale elə gətirdi ki, anadan olduğum gün – martın 25-də yaxın qohumlarım Bakının Azadlıq meydanından məni müqəddəs Həcc ziyarətinə yola saldılar, aprelin 16-da gəriyə döndüm. Bu müddət ərzində hər bir müsəlman üçün əziz olan Məkkədəki Kəbə evini, Mədinədəki Peyğəmbər məscidini, Kərbəla, Nəcəf, Kufə, Kazimeyn, Samirra şəhərlərində olan neçə-neçə ziyarətgahlara tapındım. Həmin günləri ömrümün ən xoş, unudulmaz anları hesab edirəm. O anlar məni təmasda olduğum adamlarla həmişə xoş münasibət saxlamağa səsləyir».

Bayraməli müəllim yaradıcı, təşəbbüskar, həmişə yeniliyə can atan pedaqoqdur. Dərslərində mütərəqqi təlim üsullarından – qruplarla iş, rollu oyun, evristik müsahibə, problemin tə-

lim metodu və priyomlarına üstünlük verir. Bunun nəticəsidir ki, iş təcrübəsi, öyrənilmiş və bulletin şəklində nəşr edilərək pedoqoji ictimaiyyət arasında yayılmışdır. Hacı Bayraməli Aslanovun fikrincə, müəllim həmişə yeniliyə can atmalıdır: «Dərs müəllimin əsəridir. Bu əsərlər üslub cəhətdən bir-birinə bənzəmələr də, məzmun və təşkil olunma cəhətdən fərqlənməlidir». Təlimdə humanistləşdirməni əsas götürən H.B.Aslanov belə hesab edir ki, müəllim nə qədər bilikli və metodik cəhətdən səriştəli də olsa, şagirdə hümanist münasibət bəsləmirsə, uğur qazana bilməyəcək. Bayram müəllim coğrafiyadan ona dərs demiş Barat müəllimi tez-tez xatırlayır: «Bütün uşaqlara xoş münasibət bəslədiyindən hamı coğrafiyanı bütün incəliklərinə qədər öyrənməyə səy edirdi», – deyir.

H.B.Aslanovun dərs dediyi şagirdilər milli mənsubluğuna görə talışdırlar. Məlumdur ki, talış və Azərbaycan dilləri ayrı-ayrı dil ailələrinə daxil olduqlarından aralarında kəskin fərqlər var. Məktəbə gələndə qədər talış dilində danışan, ailədə bu dildə ünsiyyətdə olan şagirdlər üçün Azərbaycan dilini mənimsəmək müəyyən çətinliklər yaradır. Bu isə Azərbaycan dili müəllimindən xüsusi səriştə, hər iki dilə bələdlik və metodik ustalıq tələb edir. Talış dilində qazanılan vərdişlərin mexaniki olaraq Azərbaycan dilinə tətbiqi (interferensiyası) çox vaxt yanlış nəticələrə gətirib çıxarır. Məsələn, talış dilində mənsubiyyət anlayışı sintaktik yolla düzəlir, yəni mənsub əşya şəkilçisi qəbul etmir (cımı kitob, ıştı kitob, əcəy kitob, çəmə kitob, şımə kitob, çəvon kitob). Düzgün metodik yol seçilmədikdə bu hal kortəbii şəkildə Azərbaycan dilinə də tətbiq edilir, mənsubiyyət şəkilçiləri unudulur: mənim kitab, sənin kitab, bizim kitab, onların kitab. Hər iki hal müqayisəli şəkildə öyrədildikdə şagirdlər səhvlərə yol vermirlər. Bayraməli müəllimin fikrincə, talış məktəblərində orfoepik vərdişlər orfoqrafik vərdişlərə nisbətən ləng inkişaf

edir. Çünki görmə eşitməyə nisbətən daha əyanidir. Tədris prosesində bu faktı həmişə diqqət mərkəzində saxlayan H.B.Aslanov şagirdlərin rabitəli nitq inkişafını da unutmur. Nəzərə alır ki, bu uşaqlara Azərbaycan dili ikinci dil kimi yox, təhsil dili kimi tədris olunur.

İstər iş təcrübəsində, istərsə də tədqiqatlarında Bayraməli müəllimin çox vaxtlar dini dəyərlərdən istifadəyə xüsusi diqqət yetirməsi açıq-aydın hiss olunur. Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisində bu faktın önəmliyi nə ilə bağlıdır? H.B.Aslanov bunu belə izah edir: «Cəmiyyətimizin mənəvi aşınmalara məruz qalmasının əsas səbəblərindən biri də kökümüzdən, dinimizdən uzaq düşməyimizdir. Bu gün milli təhsilimizin dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təhsili ilə inteqrasiyası barədə çox söhbət açılır. Ölkəmizin təhsil işçiləri dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təhsil sistemi ilə tanış olur, mətbuatda açıqlamalar verirlər. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində din təlim fənləri sırasında dır və gənclərin mənəvi cəhətdən kamilləşməsində xüsusi rol oynayır. Ona görə də yeri gəldikcə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərində inteqrasiya yolu ilə dini dəyərlərdən faydalanmağa çalışıram. Belə hesab edirəm ki, dinin Azərbaycan məktəblərində ya ayrıca fənn kimi, ya da inteqrasiya yolu ilə təlim edilməsi çox faydalı olar».

Hacı Bayraməli ilə yaxından tanışlıq bizi belə qənaətə gətirdi ki, o, İslam dinini dərindən bilir. Çoxları kimi kompaniya, dəb xatirinə danışmır. Mərhum babası və atası öz dövrlərinin dini təhsil görmüş ziyalılardan olublar. Hələ uşaq yaşlarından Bayraməliyə İslamın vacib əməllərini, «Quran»ı öyrədən atası öz övladına halallıqla yaşamağın hər şeydən üstün olmağını təlqin etmişdir. Valideynlərindən Hacı Bayraməliyə yüz ildən artıq yaşı olan «Qurani-Kərim» və zəngin dini kitabxana qalmış

dır. Bütün bunlar təcrübəli müəllimə dini dəyərlərdən düzgün faydalanmaqda kömək edir.

35 illik müəllim ömrü. Hacı Bayraməli bu illəri tək-cə müəllim kimi yaşamayıb, tədqiqatçılıq fəaliyyətinə, elmi axtarışlara bir qədər də əvvəldən başlayıb. Hələ tələbə ikən yazdığı kurs işində göstərdiyi tədqiqatçılıq səriştəsi professor Fərhad Zeynalov tərəfindən yüksək qiymətləndirilib.

O vaxtlar universitetdə ixtisas fənlərindən yüksək qiymət alanlar dövlət imtahanı verməkdən azad edilir, diplom işi üzərində işlədilməklə tədqiqatçılığa yönəldilirdi. B. Aslanov da belələrindən idi. «Müasir türk dillərində düzəltmə isimlər (oğuz qrupu)» mövzusunda yazdığı diplom işi gələcəyin bacarıqlı tədqiqatçı-aliminin yetişməsindən xəbər verirdi. Sonralar müəllimliyini davam etdirə-etdirə «Felin tədrisində lüğət üzrə işin sistemi» mövzusunda namizədlik dissertasiyası üzərində işlədi. Tədqiqat professor Ə. Əfəndizadənin rəhbərliyi altında aparılırdı. Çoxlarının namizədlik və doktorluq işindən fərqli olaraq, tədqiqatın nəticələri kitabxanalar küncündə yatıb qalmadı, həyatdan, məktəb təcrübəsindən rişələnib boy atan əsər hissə-hissə «Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi» jurnalında və digər mətbuat orqanlarında dərc edildi. Ancaq namizədlik işi rəsmi şəkildə müdafiə olunmadı. Ona görə «rəsmi» deyirəm ki, Bayraməli müəllimin tədqiqat işi qeyri-rəsmi şəkildə öz «diplom»unu onsuz da aldı. Bu diploma «Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi»nin minlərlə oxucusu, respublikanın saysız-hesabsız müəllim ordusu öz imzasını atdı. Namizədlik mövzusu ilə bağlı onlarla məqalə jurnalın səhifələrində həyata vəsiqə aldı.

Sonralar Hacı Bayraməli Aslanov tədqiqat sahəsini daha da genişləndirdi. Dilin və ədəbiyyatın tədrisində özünü göstərən problem məsələlər, çətin tədris edilən mövzular, dilə aid müxtəlif nəzəri problemlər tədqiqata cəlb edildi. Əlbəttə, ucqar dağ

kəndində oturub bütün problemlərin mərkəzində dayanmaq çətindir. Ancaq aşağıda adlarını verdiyimiz bir neçə məqaləsi göstərir ki, H.B.Aslanov bu çətinliyin öhdəsindən uğurla gəlir:

1) «Dərs yaradıcılıq tələb edir» («Ana sözü», 1992, №3-4),

2) «Qoşadillilik şəraitində paronim fellərin öyrədilməsinə dair» («Ana sözü», 1993, №1-6)

3) «Dil dərslərində dini dəyərlərdən istifadə» («Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi», 1998, №2),

4) «Sənətlərin şərəflisi» («Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi», 2001, №4) və s.

Müəllimlik çətin peşədir, çox çətin peşədir. Nəzərə alsaq ki, Bayraməli müəllim bu peşəni, vəzifəni təhsil islahatının həyata keçirildiyi bir vaxtda mərkəzdən uzaq, mətbuatın, pedoqoji yeniliklərin nisbətən gec gedib çatdığı ucqar dağ kəndində məharətlə yerinə yetirir, onun işinin həm də nə qədər məsuliyyətli olduğu aşkar olar və bir də nəzərdən qaçırmasaq ki, H.B.Aslanov Azərbaycan dövlət dilini talış balalarına öz doğma dilləri kimi sevdilir və mənimsədir, onun həm də şərəfli yolun bir yolçusu olduğu görünür. Bu çətin, məsuliyyətli və şərəfli yolda Hacı Bayraməli Aslanova daha böyük uğurlar arzulayırıq.

Akif Məmmədov,

Pedoqoji elmlər namizədi

«Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi», 2002 №4

SON SÖZ ƏVƏZİ

Əgər istəyirsənsə zəhmətin 1 il qalsın, onda buğda ək, istəyirsənsə zəhmətin 10 il qalsın, onda ağac ək, istəyirsənsə zəhmətin 100 il qalsın, onda insan tərbiyə et.

Günlərin bir günü Şəmsəddin müəllim telefonla mənə zəng edərək bir nəfərin yazılarını həvəslə vərəqlədiyini bildirdi... Heç nə soruşmadan səbirsizliklə gözlədiyimi söylədim...

...Nurani bir kişi nəşriyyata gələrək tanışlıq verdi. Məni kifayət qədər yaxşı tanıyan bu adam özünü təqdim edəndə xəyala daldım. Bir neçə il bundan qabaq elmin yolunda can qoyub saç ağardan, rəhmətlik professor Xeyrulla Məmmədovun dəfələriylə məndən – **«Ucqr dağ kəndində yaşayan, çoxlarına nümunə çəkdiyim Bayram müəllim niyə yazı yazmır?»** – sualına cavab istəyəndə susmağım yadıma düşdü. Heç nə soruşmadan mən də yazıları vərəqləməyə başladım. Özünə bildirməsəmdə bu adamın nə yazdığı artıq mənə məlum idi. İlahi səfərlə başlayan bu yazıları vərəqləyərkən Azərbaycan torpaqlarının azadlığı uğrunda şəhid olmuş minlərlə insanın danışdığı ana dilində – talış dilində bir neçə yazısını görməyim məni bu şəxslə daha çox həmsöhbət olmağa məcbur etdi.

Həqiqətən, Talış dağlarının, meşələrinin təmiz havasının, şəffaf bulaqlarının suyunun, əsrarəngiz gözəlliyə malik Anzolu, Təngəbin, Rvarud, Çayrud, Rəzgov təbiətinin, bu kəndlərdə yaşayan saf adamların, minlərlə kitabın mütaliəsinin təsirindən yaranan bu yazılar mənim üçün izah etmək istəmədiyim bir neçə səbəbdən şevirdir.

Əminəm ki, Hacı Bayraməli Aslanovun insanın tərbiyəsinə, insanın kamilləşməsinə xidmət edən «SƏNƏTLƏRİN ŞƏRƏFLİSİ» kitabı axırıncı deyil, axarıncı olaraq oxucularımızın dərin rəğbətini qazanacaq, həmkarlarına da nümunə olacaq.

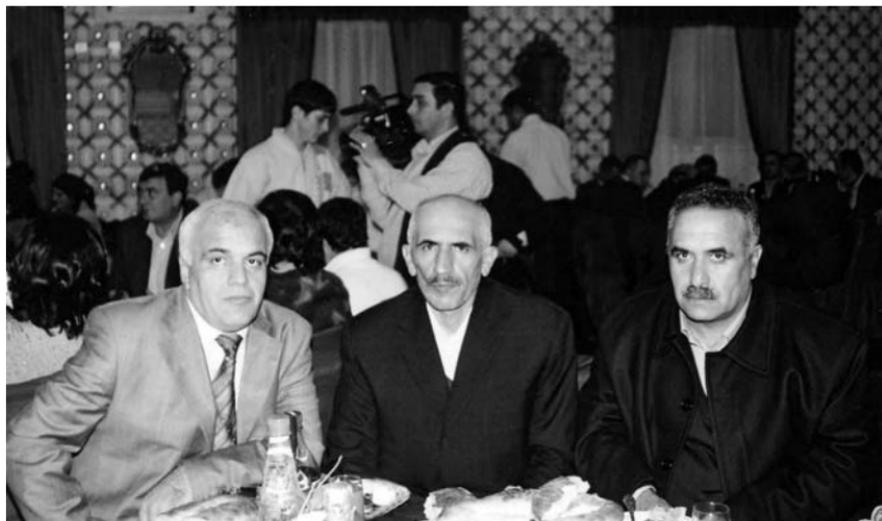
*Akif Dənzizadə,
“ÇİNAR-ÇAP” nəşriyyatının direktoru*

Qızbəs xanım nənələri Bahar, Xuraman və oğlu Bayramla

Hacı Bayram, qızı Gülnar və həyat yoldaşı Xırdabacı xanımla

Natig, Hacı Bayram və Hacı Hüseyn

Bayram və Şəmsəddin

*Sağdan birinci Bayram, qardaşı Zayrəli və xalası oğlu
Ağadadaşla*

Şirnəli, Hacımirzə və Bayram (1974-cü il, iyun)

Rizvan həkim və Bayram müəllim

Rəhman, bacısı qızı Ruhyyə və Aydın

MÜNDƏRİCAT

Kamillik yolu	3	Qəmli nəğmələr şairi	129
İlahi səfər	6	Maraqlı tədqiqat	134
Can deməklə... ..	19	Xabarovskda "Bakı"	140
Əsl dost	25	Mərdlər dünyası	142
Yalana inanmaz idrakı olan ..	32	"Əli haqqında əfsanə"nin öyrədilməsi	147
Paxıllıq mənəvi eybəcərlikdir ..	38	Dostluq haqqında nəğmələr	151
Hanı bizim toylarımız?!... ..	42	Şərəfli ömrə çağırış	154
"Bu dünyadan gedər olduq..." ..	50	Şəfəqli səhərlər sorağında ..	156
Həyatdan insan köçür... ..	55	Uşaqlara töhfə	159
Həyəcan təbili -		Həyatımda əlamətdar hadisə	162
Kəndlərimiz boşalır!	64	Dil dərslərində dini dəyərlərdən istifadə	163
Gözü yolda qalan var... ..	69	Unudulmaz insanlar	168
Bu dünyanın hər sirrini... ..	74	Müqəddəs qibləgahım	174
Sənətlərin şərəflisi	81	Unuda bilmirəm	179
Xalq eposunda islami dəyərlərin təcəssümü	89	Xeyirxahlıq mücəssəməsi ...	181
Eposdakı milli xüsusiyyətlər	97	"Baxır gələcəyə, baxır fərəhlə"	185
"Bayburanın oğlu bamsı Beyrək boyu" barədə bəzi qeydlər ...	103	İtkən iştə dədəkü	188
Qartal kimi zirvələrə can atdı... ..	111	Kəndimizin ziyalıları	191
Doğma misralar	117	Cığırılar kəsə deyil	193
Hikmət dolu incilər	123	Şərəfli yolun yolçusu	196
Bayatılar	124	Son söz əvəzi	202
Anası çıxan ağacı... ..	126		

ASLANOV BAYRAMƏLİ HÜSEYN oğlu

SƏNƏTLƏRİN ŞƏRƏFLİSİ

Naşiri:

Qoşqar İsmayıloğlu

NƏŞRİYYAT REDAKTORU

Akif Dənzizadə

TEXNİKİ REDAKTORU

Günəl Axundova

KORREKTORU

Fəridə Ələsgərli

OPERATORU

Rəna Əzizova

ÇAPA MƏSUL

Cəlil Quluyev,

Ramiz İmanov

Çapa imzalanmış 05.06.2008,

formatı 60x84 ¹/₁₆,

fiziki ç.v 13, ofset kağızı №1,

tayms qarnituru,

sifariş 153. Sayı 500

Kitab

«ÇİNAR-ÇAP»

nəşriyyatında nəşrə hazırlanmış

və

ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

✉ AZ 1025. Bakı şəhəri, Xocalı pr., 24.

☎ T/F.: 490-29-69, 493-72-55

www.chinar-chap.az

E-mail: office@chinar-chap.az